

Ф. Б. б
106

ИЗ

ДОБА КАРАЂОРЂА

И СИНА МУ

КНЕЗА АЛЕКСАНДРА.

НАПИСАО

Д-р АЛЕКСА ИВИЋ.

БЕОГРАД,

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1, Кнез Михајлова бр. 1,

1926.

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРА ГЕЦЕ КОНА Београд,

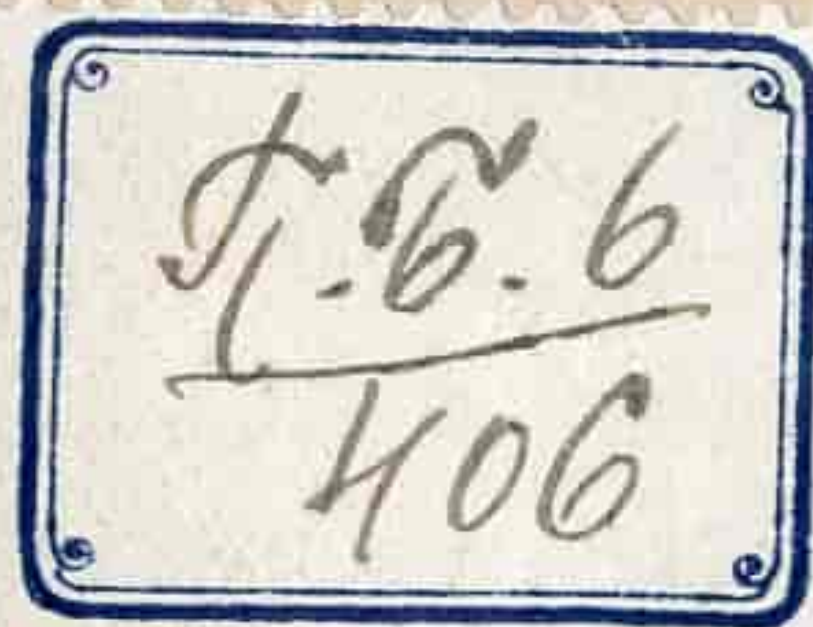
Препоручује следеће књиге сопствене накладе :

Право, Економија, Финансије, Политика и Историја.

	Дин
Архив, часопис за правне и друштвене науке претплата на 6 мес.	60.—
Од ранијих годишта могу се добити: 4., 7. и 10. до 26. у солидном тврдом повезу, свака књига по	70.—
Аранђеловић Др. Драг. <i>Ванбрачна Мати и Дете</i>	5.—
Аранђеловић Дрл Драг.: <i>Наследно право са нарочитим обзиром на Грађански Законик Краљевине Србије</i>	40.—
Аранђеловић Драг. Др.: <i>Неколико речи о миразу</i>	10.—
Аранђеловић Драг. Др.: <i>Расправе из приватног права</i>	20.—
Аранђеловић Драг. Др.: <i>Правне расправе</i>	20.—
Бајкић Велимир: <i>Критичке Студије</i>	10.—
Бајкић Велимир: <i>Ликвидација мораторијума</i>	5.—
Бакотић Лујо: <i>Јустинијанове Институције</i>	30.—
Балугџић Ж.: <i>Бољшевизам</i>	15.—
Бауер Ото: <i>Балкански рат и немачка свет. политика</i> ...	6.—
Барбулеска Илија: <i>Румунија према Србима и Бугарима</i> ...	10.—
Боп Огист: <i>За Српском Владом од Ниша до Крфа од 20. октобра 1915—19 јануара 1916</i>	10.—
Бојовић Петар: <i>Одбрана Косова Поља</i>	15.—
Васић Драгиша: <i>Карактер и Менталитет једног поколења</i>	15.—
Wendel Herman: <i>Die Habsburger und die Sud-</i> <i>"Iavenfrage</i>	40.—
Веснић Миленко Ђ.: <i>О Друштву Народа</i>	5.—
Вукићевић Мил.: <i>Збирка Одлука Државног Савета</i>	100.—
Гавриловић Мих. Др.: <i>Милош Обреновић I., III свака</i> ...	100.—
Гершић Гига: <i>Царински Савез</i>	12.—
Греговић К. Марко: <i>Ко је крив? или Андрија Радовић, Краљ Никола и добровољци — као робови.</i>	5.—
Грујић Радосав: <i>Историја Хришћанске Срп. Цркве</i>	25.—
Грујић Радослав: <i>Историја Хришћанске Православне Цркве</i>	30.—
Димитријевић М.: <i>Куманово — Брегалница. Светски значај Кумановске битке</i>	6.—
<i>Дипломатска преписка Талијанска Зелена Књига</i>	10.—
Ђоновић Јован: <i>Проблем скупоће</i>	4.—
Ђорђевић Андра: <i>Теорија Грађ. Суд. поступка с погледом на законик о поступку судском у грађ. парницама. Прва књига, друго издање приредио Др. Д. Аранђеловић</i>	30.—
Ђорђевић Андра: <i>Теорија Грађанског судског поступка II књига, друго издање, приредио Др. Ј. Аранђеловић</i>	35.—
Живановић Т. Др.: <i>Основи Кривичног Права I. Посебни део</i> ...	50.—
исто у тврдом повезу	75.—
Живановић Т. Др.: <i>Основи Кривичног Права II Посебни део</i>	50.—
Живановић Т. Др.: <i>Основи кривичног права, општи део</i> ...	50.—
исто у тврдом повезу	70.—
Жид—Рист.: <i>Историја Економских Доктрина</i>	30.—

10 = 46639239

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Б. 45414

ИЗ ДОБА КАРАЂОРЂА

И СИНА МУ

КНЕЗА АЛЕКСАНДРА.

НАПИСАО

Д-р АЛЕКСА ИВИЋ.

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1926.

ПРЕДГОВОР.

Историја Србије у деветнаестом столећу није осветљена у једнаком размеру него су поједини моменти брижљиво проучени и у свима појединошћима објашњени, а догађаји у другим перијодима још су и данас тамо покривени. Ови чланци имају задатак, да према архивској грађи прикажу два перијода, од 1809. до 1814. и од 1840. до 1844, о којима је до сада мало писано. Један од ових чланака није до сада нигде штампан (Србија у време букурешког мира 16. маја 1812.), један је публикован у Срп. Књиж. Гласнику за 1924. (Борба кнеза Михаила и Томе Вучића Перишића), а сви остали чланци штампани су били у Новом Животу за 1923. и 1924. Неки од ових чланака, нарочито Интернација Карађорђа, допуњени су новом архивском грађом.

Грађу за писање ових чланака нашао сам у Кр. Држ. Архиву у Загребу (акта петроварадинске генералне команде) и у Ратном, Државном и Полицајном Архиву у Бечу, где се чувају извештаји аустријских војних заповедника, писани већином према вестима, добивеним од ухода. Ови извештаји нису свагда поуздани, нарочито онда не, кад описују догађаје, који су се збивали у унутрашњости Турске, далеко од аустријске границе. С тога се потпуна и тачна слика ових догађаја неће све дотле моћи добити, док се не проуче и не публикују о овом предмету и турски службени документи, који се чувају у цариградском серајском архиву.

У бечким архивима се налазе краћи или дужи прикази појединих перијода Карађорђевог устанка, писани ради информације надвојводе Карла, надвојводе Лудвига и

других војничких и политичких фактора. Ови су прикази састављени на темељу извештаја пограничних заповедника, али им значај лежи у томе, што многи од тих извештаја, који су служили као подлога за писање ових приказа, нису до наших дана сачувани те су ови рукописни прикази једини извор за понеке епизоде. У чланцима о добу Карађорђеву користио сам се и овим бечким рукописним приказима.

Датуме сам у чланцима стављао по новом календару, а називе места сам остављао као у документима.

Писац.

ПАД ДЕЛИГРАДА 23. АВГУСТА 1809. ГОДИНЕ.

I

Крајем фебруара 1809. састадоше се у Јашу пуномоћници турске Порте Галиб ефендија, Реис-ефендија, Низам-ефендија и Изет беј Бејликци са пуномоћницима руског цара, генерал-лајтнантом Милорадовићем, сенатором Рушниковим и генерал-лајтнантом Хартингсом, да преговарају о миру. Као изасланици Карађорђа и Правителствујушчег Совјета налазили су се у Јашу кнез Сима Марковић, Јанићије Димитријевић и Иван Савић-Југовић. Већало се месец дана, а крајем марта разбише се преговори те су нове борбе постале неизбежне.

Српски изасланици се 8. априла вратише у Београд, у друштву са једним руским вишим официром. Правителствујушчи Совјет одржа 10. априла седницу, на којој су узели учешћа и Карађорђе и Родофиникин и на којој је раздељена команда над војском. Београд, Смедерево и Градиште нису никоме додељени него су остављени као резерва. Младену Миловановићу, као председнику Правителствујушчег Совјета, поверено је да из Београда снабдева војску на ратишту. Миленку Стојковићу је дата управа над Поречом, Крајином и половином пожаревачког округа и стављено му је у задатак, да са својим бимбашама, Хајдук Вељком Петровићем, Чољом из Црне Реке и Мишом из Неготина напредује преко Тимока. Петру Добрњцу је поверена команда над Ресавом, Параћином и другом половином пожаревачког округа. Ова је одлука одмах после тога измењена те је Милоје Петровић-Трнавац добио војно повереништво над овим крајем, са задатком да нападне на Ниш и уђе у Бугарску. Сима Марковић је добио Крушевац, Крагујевац, Чачак и Рудник. Под његову

јом похитају у помоћ четама, које су код Ниша стајале. Обе паше испунише заповести свога господара те 20. јуна приспеше са 30.000 момака у табор на Нишави. Појачања приспеше и од Дрстара и Рушчука те је цела ова војска бројала око 70.000 људи. И босанској војсци, која је стајала код Вишеграда, стизала су свакодневно појачања те је убрзо нарасла на 17—18.000 људи, с којима се Ибрахим Халеми паша крене и 24. и 25. јуна пређе на више места преко Дрине те сузбије Србе на свима тачкама и упути се уз Колубару према Ваљеву, а једно одељење пошље на Шабац.

Тек сада је Србима пукло пред очима да они воде борбу и за себе и за Русе, да они сами морају да се бију са војском која је спремљена да напада и Србе и Русе. Схвативши опасност, у коју је запала Србија, Совјет наложи да сва оружју дорасла момчад крене што пре може на границу и у исти мах пошаље велику множину муниције и провијанта у Делиград и на Дрину. Позвана момчад брзо се прикупи и крене се на бојно поље.

Тек што је Карађорђе преузео команду над југоисточном војском српском, нападоше Турци 27. јуна српске чете пред Делиградом. Српска војска је бројала на 30.000 војника, а Турака под вођством Куршидовим било је око 40.000. Осим тога су Турци имали бајонете на пушкама, а Срби нису имали. Турско коњаништво, које је овде у равници имало при операцијама велику вредност, било је далеко надмоћније од српског. Одмах на почетку борбе Карађорђе допаде рана те команду преузе Миленко Стојковић, а Карађорђа отпремише у Тополу на лечење. Турској навалној војсци пође за руком да после храброг српског отпора пробије српске пешачке редове и да српску коњицу сасвим уништи. Миленко убаци чету од 2.000 момака пред Турке, да заштити узмак Срба. Ова чета је часно испунила поверени задатак, задржала је Турке, али буде сва сасечена. Срби изгубише тога дана око 6.000 људи, неколико топова, неколико кола за барут и сав пртљаг. Српска војска се повуче даље од Делиграда, а у Делиграду остаде посада од 8—9.000 људи. Нови српски табор се налазио код Сталаћа и Појате. У свој борби 22.

јуна Турци изгубише на 5.000 мртвих и рањених, а победу је однела њихова бројна надмоћ.

Хајдук Вељко је остао и даље ушанчен код Бање, а све остале српске чете, које се налазиле код Гургусовца, Вратарнице и на Доњем Тимоку, повучене су натраг, за речицу Оркалуку те је Турцима остала отворена комуникација међу Видином и Нишом. После пораза српске војске испред Делиграда опколи турска војска српски ошанчени табор у Делиграду и једном колоном покрије свој бок од Ражња и Параћина. Ово одељење Турака пређе у околини Ћуприје преко Мораве и допре до Јагодине, да тако одсече српску војску од главног друма што води у Београд. Код Јагодине се сукобише с Турцима нове српске чете, недавно позване под оружје. Пуна четири дана борили су се о посед Јагодине и 1. јула присилише Срби Турке на повлачење. Тиме је ослобођена главна комуникација између Делиграда и Београда, без које би српска војска, која је логоровала код Сталаћа и Појате, била уништена. Турска војска, која је била сузбијена од Јагодине, опколи сада Хајдук Вељка код Бање. Тако су и Бања и Делиград били опсађени од Турака. Српска делиградска посада је сваки дана чинила испаде, али се борба завршавала српским узмаком у шанчеве. У Делиграду је било 8—9.000 људи са 30 топова. Положај Делиграда је доминантан над целом околином. Он држи у власти равницу са обе стране Мораве све до тврђаве Крушевца, која лежи западно од Делиграда.

Уз помоћ руског лечника Орсниковскога оздравио је Карађорђе од својих рана те 14. јула дође у Београд и приреди све за осигурање тврђаве, поразговори се са Родофиникином и 15. јула отпутује војсци код Сталаћа и Појате. Турска сила која је опседала Делиград, непрестано је добијала појачања и готово сваки дан су Турци јуришали на тврђаву, али их је посада јуначки одбијала, правећи и сама испаде против Турака и у више махова, особито ноћу, успела је да зада Турцима великих губитака и да им разори утврђења, која су били подигли насупрот српским. У исто време се упео Правителствујушчи Совјет из све снаге, да појача војску на Морави и да ослободи Делиград и Бању. Међутим је Ибрахим паша продро био

до Ваљева и до Шапца и средином јула поче Шабац тући из топова. И оно српско одељење, што је оперисало на југу према Новом Пазару и Сеници, после неколико бојева са новом турском војском, која је износила 10.000 људи, већином из Босне и из Албаније, буде принуђено да се око 15. до 20. јула повуче према Ужицу и Пожеги.

Посред ових критичних дана појави се у Србији стари непријатељ Срба Гушанац Халил-паша. Он дође из околине Рушчука са 5000 коњаника на Тимок. Појачан са 4000 момака од Ниша допре без запреке до Пожаревца и освоји ову варош, затим опљачка цео поречки и пожаревачки округ и присили српске чете, које су бројале 4—5000 људи, да се повуку према Смедереву. Свеопћи ужас и очајање обузе Србе те почеше јатомице да беже на аустријску страну. Хиљадама их је пребегло преко Саве и Дунава. Србија је по Карађорђеву налогу напрегла крајњу снагу и појачала је српске корове код Смедерева на 8000, код Сталаћа на 30.000, код Ваљева на Колубари око 16.000 и код Шапца на Думачи на 6000 људи, свега око 60.000 војника, међу овима 4000 коњаника. Према овој српској снази, која је била заморена од силних напора и погружена од многих пораза, имали су Турци у околини Шапца 12.000, према Ваљеву и Ужицу 18.000, код Делиграда и Бање 50.000, у пожаревачкој околини 9000, свега 89.000 војника, међу њима 20—22.000 коњаника. Турском артиљеријом су управљали енглески официри.

Главна српска војска, која се налазила у табору код Сталаћа, покушавала је у више махова да ослободи Делиград од опсаде, али се ови покушаји изјаловише. Једном одељењу српске војске од 4000 момака пође крајем јула за руком да се преко Параћина и тамошњих планина приближи табору Хајдук Вељка, који је у Бањи био у крајњем теснацу. Ово одељење учини јуриш на Турке и пробије блокаду, поглавито уз суделовање Вељка и његових чета, које су, дугом борбом већ разређене, учиниле два бесна насртаја на Турке и спојиле се са војском, која им је хитала у помоћ те се заједнички повуку и сједине са главном српском војском.

III

Босански везир Ибрахим Халеми паша, који је од Дрине продро према Ваљево и Шапцу, остао је дуже времена неактиван. Нерад његов потакне Јакова Ненадовића и Симу Марковића, да навалом на Ваљево и Шабац поправе тешку ситуацију на западном ратишту, а посредно и на главном бојном пољу. Ненадовић нападне ноћу између 5. и 6. августа на Турке код Ваљева и натера их у дивље бегство, а Сима Марковић учини то исто код Шапца. Уз помоћ шабачке посаде гонио је Сима разбијеног непријатеља према Дрини и нарочито му је велике губитке нанео при прелазу преко Дрине код Црне Баре.

Мада је ова победа васкрсла већ замрлу срчаност српску, ипак није била у стању, да побољша ситуацију код Делиграда. Босанске су чете биле пребачене преко Дрине, али српска војска на тој страни није била многобројна те се није могло од ње ништа одвајати и слати на Мораву.

Турски војни заповедници, који су опсели Делиград, увидеше, да град неће моћи освојити док се год српска главна војска не повуче на другу страну Мораве, јер су се опсађеници непрестано надали спасењу од ове војске. С тога Турци одлуче, да нападну на српски главни стан код Сталаћа. Њихова војска, на броју 50.000 комбатаната, остави једно одељење, да држи у шаху делиградску посаду и крене се 13. августа у више колона против српских позиција. Српске чете буду раздвојене те је створена забуна међу њима. Срби не могуше одолети нападајима непријатеља у равници, јер немадоше јаку коњицу, која би се могла мерити с турском, те бише бачени из предње линије у другу. Ноћ је учинила крај непријатељским јуришима, које су Срби храбро сузбијали. Изгубивши при томе око 5.000 људи, 40 топова, велику множину муниције и хране српска војска се повуче ноћу 14. августа преко Мораве. Код Срба наступи малаксалост. Војници почеше да напуштају табор и да беже, те главна војска спаде на 20.000 људи. Ослабљене и потиштене чете доведе Карађорђе 20. августа у позицију код Деви-Багрдана на Оршавици те одмах поче ошанчивати овај zgodни кланац и крчити шуме, које су биле на десној страни кланца.

За Србима пође неколико турских колона преко Мораве. Једна колона је била допрла до близу Јагодине, али је Срби присилише, да се код Ћуприје повуче натраг преко Мораве. Друге турске чете су крстариле између Тимока и Мораве и сједињене са Гушанцем пустошиле су цео тај предео. Срби су на тој страни држали једино Пореч и Кулич и оба су места чврсто ошанчили. Турско пустошење нагнало је многобројне српске породице на бегство. Хиљадама душа побегло је у Срем и у Банат. По једном извештају од 20. августа прешло је само код Ковина 4000 Срба на банатску страну.

Повлачењем српског главног стана од Сталаћа преко Мораве у Деви-Багрдан препуштена је својој судбини делиградска посада. Нестало је сваке наде, да ће стићи помоћ с које било стране. Турци су сада понављали понуде посади, да под часним условима напусте утврђења делиградска, али су опсађеници одлучно одбијали ове понуде са изјавом да су они тврдо одлучили да са оружјем у руци помру, бранећи поверени им град. Браниоци су се заверили и положили заклетву, да се ни један од њих неће предати непријатељу жив у руке. Убрзо им несташе и хране, а одмах затим, уз жарку августовску врућину, несташе им и воде. Турци су пуних осам дана без прекида наваљивали и на-сртали, а јуначки браниоци Делиграда, изнурени од на-презања и неспавања, трпећи данима глад и жеђ, одбијали су непријатељске јурише.

У зору 23. августа кренула се сва турска војска да начини последњи јуриш на опсађенике. Турцима је позната била невоља, која је владала у опсађеном граду и знали су да је српска отпорна снага већ на издисају. Узбијеним редовима приближавали су се Турци делиградским борцима, који су мирно чекали своје душмане. Жестока топовска и пушчана паљба била је увод последњем турском јуришу и последњем напору јуначких браниоца. Неколико пута су Турци потерани испред делиградских шанчева у бегство, али су нове чете попуниле редове, надоместиле поубијане и побегле и понављале насртај. Витешким браниоцима, уморним, гладним и жедним, несташе муниције. Они се сада успеше на парапет па су одатле суз-збијали нападаче. Изнурени клонуше на грудобран од

шанца, али су се и овде хватали у коштац са душманима и спречавали му улаз у Делиград. Један по један бранилац је падао од непријатељског мача а око подне уђоше Турци у Делиград, прегазивши и последњег браниоца. Са дивљом радошћу и уз буку победничких песама закопаше Турци све браниоце у јарке делиградских шанчева, а сва делиградска утврђења сравнише са земљом.

Вест, да је Делиград пао, стигла је у Београд 25. августа. Сада се за сигурно очекивало, да ће непријатељ продирати напред према Београду. Карађорђе наложи Сими Марковићу, да се са својим одељењем придружи главној војсци код Деви-Багрдана, да заједнички још једном и то последњи пут запрече пролаз победоносном непријатељу. Марковић стиже са својим четама већ 31. августа у српски главни стан. У овим кобним тренуцима, када је очајање обузело цео српски народ, када је свако држао да је куцнуо последњи час и да Србија мора пропасти, Карађорђе је једини остао присебит и срчан. Мирном озбиљношћу је издавао заповести и својим примером храбрио је клонуле духове.

Вест о паду Делиграда изазва и у Совјету и у осталом народу паничан страх и трепет. С дана у дан су очекивали непријатеља пред вратима Београда. Руски дипломатски агент државни саветник Конст. Родофиникин са целом својом пратњом и Петар Добрњац, који се, незадовољан и увређен у последње време бавио у Београду, побегоше из београдске тврђаве ноћу између 27. и 28. августа у Земун. Бегство ових одличних људи повећало је страх београдског становништва до највећег степена. Али пад Делиграда и бегство Родофиникина отвори очи Русији, која је све дотле била обмањивана Родофиникиновим извештајима, да опасност од Турака није за Србију велика те у септембру започеше Руси крепку офанзиву на доњем Дунаву.

С једне стране ова руска офанзива, а с друге неслога турских заповедника, који се завадише после освојења Делиграда, спасоше Србију у моменту када је сав народ с ужасом очекивао катастрофу своје слободе. Заповедници турских чета код Делиграда отимали су се о управу над београдским пашалуком, који је тек требао да падне под Турке. У бојном већу 27. и 28. августа, при расправи о

даљим операцијама, посвађаше се међу собом, јер су све паше приказивале себе и своје заслуге као најглавније за ратне успехе. О управу над београдским пашалуком отимали су се нишки сераскир Куршид паша, серески Исмаил паша, албански Али паша Тепеленди и маћедонски Муктар паша, затим Емир-ага паша и многи други.

Ова свађа међу пашама учинила је немогућим даље операције, јер је сваки вођа радио противно од осталих, те главне вође постадоше најљући непријатељи. У препирци пролазило је време све док догађаји на руско-турском ратишту код Исмајила не присилише између 20. и 25. септембра делиградску турску војску да се крене на доњи Дунав, где је Турцима претила опасност. Само Гушанац Алија остаде у околини Ђуприје и дуж десне обале Мораве. Појачан нишком посадом бројао је војни кор Гушанчев на 12.000 момака. Гушанац опустоши сву земљу око Црне Реке и Крајине и потроши сву храну у оном пределу те се крајем октобра повуче натраг преко Тимока.

Крајем новембра склопи Карађорђе са свима пограничним пашама примирје преко идуће зиме, на темељу слободног саобраћаја. Ово примирје било је преко потребно исцрпљеној и уморној земљи.

БОРБА СРБА И ТУРАКА 1810. ГОДИНЕ.

I.

Порази, које Срби претрпеше током 1809. године, сузише према истоку и југу границе Србије. На истоку је текла граница од ушћа Поречке Реке све до њеног извора, затим је ишла дуж Хајдучке Горе те се наслањала код Ћуприје на Мораву, а од Ћуприје се пружала преко Крушевца. На југу је преко Карановца, Чачка и Пожеге избијала на планину Округљак и на Златибор. Тамошњи кланци поврх Ћурклине и Биоче остадоше у српским рукама. Одатле је граница пошла јужно и протезала се дуж реке Лима до његова ушћа у Дрину. Остала граница дуж Дрине, Саве и Дунава била је непромењена.

Земљиште између Тимока и источне српске границе као и земљиште између албанских планина и јужне српске границе, које су Срби испразнили, а Турци нису смели да запоседну, сматрало се неутралним и било је поприште вечитих разбојништава. Зима је била блага те се четовање започело већ у јануару 1810. Почетком јануара једна чета видинских Турака хтеде да појача посаду Брзе Паланке и да тиме отежа везу између Срба и Руса, али Хајдук Вељко дознаде за турску намеру и непосредно пред Брзом Паланком нападне са својом војском изненађене Турке. У покољу паде мртвих око 300 турских војника, а остали побегоше према Видину.

Карађорђе је преко зиме водио живу кореспонденцију како са руским тако и са аустријским властима. Из Влашке је 16. јануара приспео у Београд Дејић, родом из Црне Горе, који се налазио у руској служби и донео је писма и усмене поруке од Родофиникина. Из Београда је Дејић у пратњи Ивана Савић-Југовића, секретара Правител-

ствујушћег Совјета, одмах идући дан отишао Карађорђу у Тополу. Неколико дана после Дејића приспео је у Београд руски курир из Букурешта са депешама Карађорђу и Совјету. С једне стране ове руске поруке, а с друге стране гласови, да су се Миленко Стојковић и Хајдук Вељко Петровић поново одметнули од Карађорђа и Совјета, принудише Карађорђа, да напусти Тополу и да се врати у Београд, камо је стигао 22. јануара.

У Београду припреми Карађорђе одговоре за руске факторе у Влашкој и обрати се 24. јануара барону Симбшону, петроварадинском заповеднику, са писменом молбом, да даде пасош за пролаз кроз Аустрију куриру Ристи Петровићу, који је носио одговор у Влашку. У истом писму замоли Карађорђе Симбшена за дозволу, да Срби могу на аустријској страни купити и пренети муниције, а ту куповину и пренос ће обавити секретар Стеван Јевтић. Тих дана поднесе и Правителствујушчи Совјет молбу барону Симбшону ради дозволе земунском трговцу Димитрију Ратковићу, да београдском становнику Петру Дражевцу даде кремена место неког дуга, који у готовом новцу није могао да плати.

Карађорђево писмо је донео у Петроварадин Риста Петровић, коме Симбшен 26. јануара даде пасош те он истог дана отпутова преко Темишвара у Влашку. Што се тиче извоза муниције, у коју се и кремене рачунало, Симбшен одговори 27. јануара Карађорђу, да не може дати дозволу, јер је то од више власти забрањено него ће и његово и Совјетово писмо послати у Беч па ће се тамо о њима одлучити. Истога дана пошаље оба српска писма цару Францу I. и предложи са своје стране, да се Србима изиђе на сусрет и да им се даде барута и кремена.

Ово предусретљиво држање Симбшеново према Србима било је последица промене у Карађорђеву понашању према Аустрији. Напуштање српских интереса у одсудним моментима од стране Русије и несрећно ратовање 1809. године, које је Србију довело до руба пропасти, уништило је код Срба негдашњу неограничену веру и наду у Русију те је Карађорђе почео да води аустрофилску политику, нудећи Аустрији покровитељство над Србијом. Аустрофилско Карађорђево држање изазвало је негодовање код

руских присталица, нарочито код Миленка Стојковића и Хајдук Вељка те они отказаше послушност Карађорђу и Совјету. Њихов покрет доби на терену, кад је Совјет средином јануара расписао на све имућније становнике порез од једног дуката на главу, што појача незадовољство у народу те се побуна прошири на све крајеве између Поречке Реке и Мораве. Карађорђе узме собом београдску чету од 500 људи и похита 28. јануара у побуњене крајеве. Уз пут му се придружи 2000 момака и он са овом војском пређе почетком фебруара Мораву код Ћуприје. По његову налогу искупише се кнезови из околних села у неколико места и он обиђе сва та места и протумачи кнезовима, да се Србија не може ослонити само на Русију, јер она Србима није дала довољну заштиту него је потребно да се придруже оној хришћанској власти, која прва буде успела да их измири са Турцима. Затим Карађорђе наложи кнезовима да све ово саопште народу и да народ умире. У свима овим местима остави по једну чету војника па се врати у Тополу.

Чим је Миленко дознао да се Карађорђе с војском приближује, он се затвори са својим четама у Пореч, а Хајдук Вељко се повуче у Крајину и одлучи да се оружјем одупре Карађорђу и да се бори, докле год буде могао, а кад му дође до невоље, да се повуче у Влашку и да се придружи Русима. Но Карађорђе не хтеде на њих навалјивати него се ограничи на локализовање немира.

Почетком пролећа започеше Руси борбу с Турцима. Генерал Исаијев нападне 26. марта са 3000 људи из Мале Влашке турске позиције код Дудуја на Ђеми, које је бранио видински Ибрахим паша. Руси отму два топа, заробе 150 момака и натерају у бегство остале Турке. У исти мах пуковник Желтужин принуди на предају Велико Острво и омогући сједињење Руса са четама Хајдук Вељка, које су крстариле све до Тимока. Карађорђе не хтеде слати војску у помоћ Русима те се Исаијев почетком априла врати у Малу Влашку, али Велико Острво остаде и даље у руским рукама.

II

Са војводом Милојем Петровићем завадио се Карађорђе још прошле године, јер је у њему гледао главног

кривца поразу српске војске у Бугарској и пред Нишом. Милоје се дуже времена крио од Карађорђа. Почетком 1810. године њихови односи су се тако погоршали, да се Милоје морао првих дана марта бегством у Земун спасавати од Карађорђевог срџбе. Обрштар земунски Перс пошаље Милоја у Петроварадин барону Симбшену. Карађорђе пошаље Симбшену свог секретара Јанићија Димитријевића и замоли га да му преда Милоја. Симбшен обећа да ће то учинити и обећање понови у писму, које је тих дана писао Карађорђу.

У ово време је Карађорђе одлучио да понуди Аустрији српске тврђаве и заштиту над Србијом под условом да Аустрија испослује код Турака склапање мира са Србима. Српско изасланство, које се средином децембра 1809. кренуло за Петроград, задржано је у Букурешту и извештаји ових изасланика као и поруке руских генерала нису биле у стању да умире и да задовоље Карађорђа, који је најбоље знао како је Србија изнурена и ослабљена дугом борбом и немоћна да се даље бори против турске царевине. Мисију споразума са Аустријом повери Карађорђе секретару Ивану Савићу Југовићу, коме даде три писма, једно за земунског обрштара Перса, друго за барона Симбшена, а треће за цара Франца. Перса је Карађорђе молио, да Југовића не задржава у контумацу него да га одмах и потајно пошаље у Петроварадин. Симбшена је молио да Југовића отпреми даље за Беч и да чим пре преда Србима, према ранијем обећању, „главног злочинца“ Милоја Петровића. Цару Францу је Карађорђе честитао на веридби кћерке његове Марије Лујзе са Наполеоном I. и уверавао га је у писму о оданости српског народа. Остало је имао Југовић усмено да саопшти.

Писма ова, датирана 16. марта, пренео је Југовић у вече тога дана у Земун. Још те ноћи пошаље Перс Југовића у пратњи једног подофицира у Петроварадин. Симбшен је задржао Југовића неколико дана, а 21. марта га је отпремио у Беч. Због важности ове мисије дао је Симбшен Југовићу као пратиоца и посредника свог сина мајора барона Јосифа Симбшена. Пре поласка им је дао препоруку на директора царског кабинета Андрију Најберга и на цара Франца I. Истог дана одговори Симбшен и Кара-

Ђорђу, извести га о одласку Југовићеву у Беч и понови обећање, да ће му послати Милоја чим спроведу над њим истрагу ради неких ствари, што ће трајати неколико дана.

Кад је истрага обављена, саопшти Симбшен Карађорђу, да ће војводу Милоја предати Србима у Митровици 12. априла. Карађорђе наложи шабачком заповеднику Луки Лазаревићу, да Милоја прими у Митровици, да га доведе у Шабац, да га у Шапцу даде убити и главу његову да пошаље у Београд.

Милоје приспе у Шабац ноћу 13. априла. Слутећи да ће морати умрети, поведе о томе разговор са Лазаревићем, а овај се трудио да га утеши, говорећи му да опасност није тако велика и дајући му наде да ће се измирити с Карађорђем (с којим је Милоје био у сродству). Милоја одведу у шабачку тврђаву Каменити Град, затворише га и ставише јаку стражу пред затвором. У вече 14. априла дође Лука у Милојеву тамницу са своја два оружана момка, баш кад се Милоје бријао. Лука га стане тешити најлепшим надама. Међутим она два оружана момка зађу полагано Милоју за леђа те га из пиштоља убише. Главу му одмах одсеку и још те ноћи пошаљу уз јаку пратњу лађом у Београд.

Миленко Стојковић је још увек био у отпору према Карађорђу и Совјету те Карађорђе постави код Градишта војску од 5000 људи, да мотре на њега. Он се затворио у Поречком Острву, а један део својих чета је послао био Хајдук Вељку на Крајину. Кад се Исаијев повукао на леву страну Дунава, мислио је Миленко, да му је нестало руске заштите те ступи у преговоре са оршавским заповедником Реџеп-агом, да му преда Пореч са свима топовима и муницијом под погодбом да Порта ферманом даде народу амнестију, а њему клокочевачку околину као посед. Пре него што је стигао одговор Портин на ову понуду, Миленко промени одлуку и средином априла се поново подложи под власт Карађорђа и Совјета.

Крајем априла продре 7000 Турака из Албаније преко Приштине и упути се дуж десне обале Ибра према Крушевцу. Турска војска затвори и тешко притисне српског бимбашу Чолак-Анту Симоновића у његовим шанчевима

међу Ибром и Уркупом. Чолак Анта би са својих 800 момака морао подлећи турској надмоћи, да нису за времена приспеле српске помоћне чете у јачини од 5—6000 људи под заповедништвом крушевачког оборкнеза Андрије и војводе Стевана Јаковљевића из Горњег Левча. Турци буду протерани, али су собом повукли преко хиљаду српских становника у ропство и велику множину марве. При овим окршајима изгубише Срби око 500 момака и све три вође допадоше рана.

Југовић и мајор Симбшен су у Бечу примљени у аудијенцију од цара Франца I. али српске понуде не нађоше одзива код бечког двора. С једне стране се у Бечу замерало што је Карађорђева понуда нејасна, јер покровитељство и заштита над Србијом није довољно одређен појам, а с друге стране аустријски фактори нису хтели у овом моменту кварити пријатељске односе са Турском. Југовић се врати са својим пратиоцем 6. маја у Петроварадин, те генерал Симбшен одмах саопшти Карађорђу, да су се изасланици вратили из Беча, али ће их он задржати пар дана у Петроварадину, да Југовића поучи, шта даље да се ради па ће га онда заједно са својим сином послати у Београд.

Карађорђе се обрадује овој вести и одмах похита из Тополе у Београд пред Југовића и мајора Симбшена, а уједно сазове српске старешине, да дођу 13. маја у Београд на скупштину, која ће донети одлуку о даљем држању Србије. Карађорђе приспе у Београд 10. маја, а Југовић и Симбшен из јутра 12. маја. Карађорђе при поздраву рече мајору Симбшену, да му је мило што га види у Београду, али би му још милије било, да је дошао у друштву аустријских генерала и са десетак хиљада аустријских војника.

Аустријски кругови нису много полагали на оваке изјаве Карађорђеве. Знали су из ранијег искуства, да је он, кад год је требао помоћи од Аустрије, било у муницији, било у храни или у дипломатској акцији, увек био издашан у нуђењу српских тврђава па и целе Србије, али су сва та обећања и понуде остајале на голим речима. Мајор Симбшен се вратио 14. маја из јутра у Земун, а Карађорђе је после подне тог дана послао Стевана Јевтића у Петроварадин те је Јевтић 15. маја преговарао са генералом Симбшеном.

Из речи Југовића, мајора Симбшена и његовог оца генерала Симбшена видели су Срби да се од Аустрије не могу надати никаквој знатној помоћи. Русија је међутим сменила генерала кнеза Багратијона са заповедништва и поверила почетком априла генералу Каменском управу над руском војском у Влашкој, те је нови заповедник сматрао за свој први задатак, да успостави што боље односе са Србима. У Влашкој се налазио читав низ Срба, од којих су једни дошли средином децембра 1809. у Букурешт као српски изасланици под вођством Милана Обреновића, а други су дошли раније, августа 1809, приликом бегства Родофиникина, Петра Добрњца, митрополита Леонтија и Јована Протића на аустријску страну. Каменски пошаље почетком маја неколицину од ових Срба и то Хаџи-Мелентија, Михајила Грујовића и Михајила Новаковића Чардаклију. Они приспеше 9. маја у Београд, носећи проглас Каменскога Србима, у коме се набраја, шта су све Руси до сад учинили за Србе. У прогласу се Карађорђе признаје за српског врховног вођу и гарантује се независност Србије те се Срби позивају да се са својом оружаном снагом придруже Русима, чим њихова војска пређе Дунав и да заједнички пођу у борбу против Турака. Са овим изасланицима је дошао и Никола Теодоровић, родом из Шашинаца у Срему, који се налазио у руској служби и донео је писма од Родофиникина.

С једне стране неуспех Југовићеве мисије, а с друге стране поруке и прокламација генерала Каменскога изазваше преокрет код Срба у корист Русије. Југовић, који је предлагао скупштини, да се Србија преда без икаквих услова аустријском двору, буде отпуштен из службе и скупштина се одлучи за заједничку акцију са Русима против Турака. После дужег расправљања напишу српске старешине одговор генералу Каменском и у том одговору пристану на руске захтеве. Крајем маја пошаљу овај одговор по Николи Теодоровићу у Влашку.

После измирења са Карађорђем прикупи Миленко Стојковић крајем априла чете са намером да продре у Крајину, али му Карађорђе наложи, да се не упушта у борбу, те Миленко почетком маја отпусти већи део својих момака кућама.

Карађорђе је чекао најпре повратак Југовића из Беча, а и иначе је изгледало да ће доћи до мира, јер је велики везир понудио руском војном заповедништву мир. Преговори се међутим убрзо разбише, јер Руси затражише за себе Молдавску и Влашку, а за Србију независност.

Чим се преговори раскидоше, послаше Турци у околину Ниша једну армију од 10.000 момака, међу њима 200 тобџија, под заповедништвом Ахмед Куршид-паше. Карађорђе и Правителствујуши Совјет заповедише 2. јуна да се крене на војну 12.000 људи. Прва колона, која је имала да се сједини с Русима, састојала се од 6000 људи и кренула се 7. јуна према Пожаревцу и Мајданпеку. Заповедништво над овом војском имао је Миленко Стојковић. Друга колона, такође од 6000 људи, имала је задатак да појача чете Јакова Ненадовића на Дрини и кренула се истог дана из околине Рудника и Ваљева.

Турска војска у околини Ниша нарасла је почетком јуна на 18.000 војника те се стога и српски збор од 12.000 људи, који се налазио код Крушевца, крене према Алексинцу и Сврљигу. Тамошња војска уз ово појачање порасла је око 20. јуна на 20.000 војника. Из Београда је послато у овај логор преко 150 товара муниције и 14 топова. У исто време су Срби живо радили, да Делиград поново ошанче и утврде и да подигну редуте код Ћуприје. И Турци су великим количинама муниције снабдевали тврђаве Лесковац, Ниш и Видин, нарочито после победа, које извојева генерал Каменски у Бугарској.

По ранијем плану требао је Миленко Стојковић да пође са својим четама у Крајину, али му средином јуна Карађорђе заповеди да се привремено улогори код Пореча и само поједина оделења да помакне према Кладову као појачање Хајдук Вељковим четама. Руски генерал-мајор гроф Цукато пређе са 2000 људи Дунав и сједини се са Хајдук Вељком те 26. јуна заједнички нападну на турску војску од 3000 људи ушанчену код Праова и натерају је у бегство. Турци изгубише 300 заробљеника, 5 застава, 2 топа и 1000 људи мртвих и рањених. Остали се спасоше у Брегово и Видин.

Победом код Праова успостављена је слободна комуникација између Руса и Срба те су се чете могле све до Тимока кретати. После овога се Цукато крене против турских

утврда пред Брзом Паланком и наложи да за одбрану његовог залеђа јачи српски одели непрекидно крстаре Крајином до Тимока. Јуришем од 28. јуна заузе Цукато шанчеве пред Брзом Паланком. При јуришу је опасно рањен војвода Вујица те га идући дан однеше кући у Смедерево на лечење, а команду над његовим четама преузе његов брат Никола Вулићевић. 3. јула предала се Брза Паланка. Посада њена од 732 војника добила је слободан пролаз за Видин и Оршаву уз погодбу, да годину дана неће војевати против Руса. У тврђави запленише хришћани три заставе, четири топа и велику количину муниције и провијанта.

После ових успеха улогорише се Цукатове чете код Праова, а Миленкове чете, које су стајале код Пореча, поделише се почетком јула те се један део сједини са Цукатом, а други део поседне Гургусовац, кланац Вратарницу и сву леву обалу Тимока до подножја брегова у пределу Јеленице. У исто доба поседну руско-српске чете Неготин и Кладово. Миленково десно крило било је у вези са главном српском војском код Сврљига, а лево крило са четама Цукатовим и Вељковим.

У Влашкој је руски пуковник Нико Никић саставио један козачки пук од 10 ескадрона те се из Букурешта кренуо 22. маја према Србији и суделовао је при прелазу преко Дунава. Првобитно је козачка чета Никићева бројала 1270 коњаника, али кад је Никић почетком јула приспео у околину Гургусовца и сјединио се са четама Миленка Стојковића, износила му је чета свега 700 војника.

Међутим је Куршид-паша напао 13. и 14. јула код Сврљига и Бање главну српску војску, којом је управљао Карађорђе и нанео је пораз Србима те се они повукоше према Параћину и Алексинцу. У борби је учествовало око 20.000 Срба, од којих је мртвих и рањених било на 1500 момака. Поражена српска војска заузе позиције код Алексинца, Ђуприје и Делиграда. После ове победе Турци нису даље напредовали, шта више, један део њихове нишке армије напусти ово бојиште и оде у правцу према Видину.

Пораз код Сврљига и Бање као и опасност, која је од Босне и Албаније претила западној граници Србије, принудише Карађорђа, да 20. августа замоли руског генерала грофа Цуката, да му пошље руске помоћне чете и оних 4000

Срба, који су били сједињени с његовим четама. Гроф Цукато одбије и једно и друго, јер је његова војска у тај мах била забављена освајањем Неготина, Кладова и Праова. Освојењем ових тачака хтео је Цукато да заштити источну границу Крајине од сваког турског нападаја и да осигура залеђе руске војске од сваке опасности, кад се после тога буде кренула према Нишу у помоћ Србима.

На западном ратишту су се босански Турци искупили у логоре код Јање, Бељине и Зворника под Ибрахим-пашом Фестетићем из Сутјеске. 18. јуна повукоше се Турци у унутрашњост Босне и пустише глас да су добили заповест да се придруже главној војсци на Дунаву. Срби поверују овом гласу те отпусте већи део својих чета кућама. Сад се изненада појавише Турци, на броју 18.000 људи, у старим позицијама код Јање, Бељине и Зворника и поставише 24. јуна јаке пикете дуж Дрине, а једно одељење њихово од 6000 људи утабори се код Главичице. Чим се за ово дознало на српској страни, одмах је издан хитан налог српским четама да се крену на Дрину те се већ 25. јуна улогори Ненадовић на Дрини, преко пута од Зворника, а Лука Лазаревић се са 12 топова и 5600 момака утабори код Лознице, где је подигнуто пет редута и шанчева. Кордон између Зворника и Парашнице је подвостручен, а источно од тврдог градића Сокола постављена је мала чета од 600 људи са 5 топова, у черстој редути, под командом Петра Молера.

Босанску војску, скупљену на левој обали Дрине, појачао је Сулејман паша Скопљак својом четом од 5000 момака. Сулејман паша се сједини код Јање са Хасан пашом Фојтовићем те заједнички почну градити бродове, потребне за прелаз преко Дрине. Паше дадоше разгласити, да ће у исти мах на три места прећи Дрину и да ће кроз 4 недеље стајати већ пред београдском тврђавом. Ова вест баци у страх и у бригу становнике западне Србије, али су паше овим гласовима хтеле само да забашуре отпор неких кадилука и капетаната босанских против ратовања. Нарочито су се устезали Брибир и Брчка да пођу на војну.

Везир босански Ибрахим Халеми Вистули паша истакне 3. августа ратну заставу у знак, да ће се ускоро кренути на Дрину. На пољани Калесије код Травника требале су се скупити босанске чете, али се оне слабо одазивале те гувер-

нер 15. августа дође у Тузлу са малом војном пратњом. Сада се кренуше према Дрини и Турци из унутрашњости, само капетани дуж Саве не одазваше се ни сада позиву везиру, изговарајући се да не смеју напуштати своје домове, јер ће ускоро напасти Французи и Аустријанци на њих. Порта пошаље везиру ферман, да је она са Француском и Аустријом у пријатељству те изговор капетана не прима, него сваког који не буде дошао на Дрину, треба смрћу казнити. Ова наредба је имала успеха. Почетком септембра кренуше се на Дрину и дотле ренитентни капетани.

Босанска војска била је у то доба овако распоређена: главни стан са топличком резервом, налазио се у Зворнику, у ком је било до 4000 Турака. Али-паша зворнички се са 4000 момака утаборио код Јање, где се налазио и Хасан-паша Фојтовић, Сали паша стајаше према Лозници, сребрнички Хасан паша са својим и Хаџи беговим четама од 5000 момака стајаше код Сребрнице. Босански резервни збор налазио се код Тузле, камо се прикупише чете капетана од Брибира, Градачца и Теочака. Сулејман паша Скопљак напусти 20. августа босанско ратиште и крене се са својим четама према Новом Пазару, да се сједини са албанском војском и помогне њене операције против Крушевца.

Српска војска била је у ово доба овако распоређена: чете шабачког округа, западне половине београдског округа и један део ваљевског округа налазиле су се на десној обали Дрине, од ушћа њеног до Зворника. Износиле су 8000 момака са 30 топова. Чете ужичког округа и остатак ваљевског округа чувале су предео од Зворника до Сенице у Старом Влаху. Бројале су 6500 момака са 8 топова. Чете чачанског и карановачког округа поселе су планине и кланце од Сенице до Крушевца. Било их је 6000 момака са 10 топова. Чете источне половине београдског округа, затим пожаревачког, рудничког, крагујевачког, јагодинског, крушевачког, ћупријског и поречког округа, подељене су биле на таборе код Ниша, у Крајини и на Морави. Бројале су 34.000 људи са 24 топа. Тополски округ са 4000 људи сачињавао је неку врсту унутрашње резерве. Према томе је почетком јула износила војна снага Србије без посаде у тврђавама око 58500 момака са 75 топова. Међу овим војницима било је до 3000 коњаника.

На источној страни Србије, у Крајини, Турци протерају средином августа омање српске чете, које су крстариле по околини Доњег Тимока те се изнова ошанче и учврсте код Праова и сузбију нападаје руског пуковника Орурка и српског војводе Атанасија Чарапића. 3. септ. понови Орурк свој нападај, али мораде узмаћи. Турци га стадоше гонити, а он их намами под картече своје маскиране батерије и нанесе им пораз. Око 500 Турака пало је мртвих и 50 је било заробљених. Руси и Срби имадоше свега 37 мртвих, међу њима и војводу Атанасија Чарапића.

У то руски пуковник Цвилинев (у немачким документима *Zwillinew*) заједно са Србима опседне тврђаву Кладово са 1500 војника. Цукато се улогори са 3000 људи у близини Праова, а једно српско одељење опколи Неготин. Хајдук Вељко је са 2000 војника крстарио према Бугарској те је штитио пут који води уз Тимок преко Гургусовца. Овде се налазио и један део козака пуковника Никића, док је Миленко Стојковић лежао болестан у Поречу. Почетком августа се једна српска чета примакне Нишу те Бању опет поправи, утврди и запоседне. Овим је отворена преко Гургусовца комуникација између грофа Цуката и српског главног стана код Делиграда.

Генерал Каменски победи 7. септембра Турке код Батина на реци Јантри у Бугарској, где у покољу погине покрај 8000 турских војника и стари српски душманин Гушанац Халилага. После ове битке паде Русима у руке Свиштов, кога они разорише, затим Рушчук, а 27. септембра и Ђурђево. Почетком октобра паде Турну и мало доцније Никопољ. Победа код Батина изменила је и на левој обали Тимока стратешку ситуацију у корист Срба и Руса. Пуковник Цвилинев, који је стајао пред Кладовом, заузео 13. септембра на јуриш утврде, подигнуте на рушевинама Трајанова Моста, на што се 15. септембра преда Кладово. Руси дозволише посади слободан одлазак.

Турци су се бојали да Руси и Срби не угрозе Видин те Куршид-паша поведе својих 10.000 момака преко Мелковца према Праову и Видину. Код Видина се сједини са тамошњом посадом и број војника му нарасте на 15.000 људи. У јутро 22. септембра навали ова бројно надмоћнија сила на генерала грофа Цуката у његовој позицији више Праова.

Ма да је Руса и Срба било тек око 4000 момака, ипак су се они ванредно храбро борили те непријатељ, који је све до у вече жестоко наваљивао, није био у стању да науди малој али добро ушанченој чети, шта више, она изненада провали с леђа и са бока и принуди сераскира, да узмакне у Праово. Пад Свиштова и Оршаве нагна Куршида, да се преко Тимока и Мелковца повуче у Шумлу, а турска праовска посада напусти шанчеве и повуче се 24. септембра у Видин. Сада Цукато заузео позиције код Праова и своје предње чете, већином Србе, помакне на леву обалу Тимока. Ови догађаји принудише и Неготин, да се 26. септембра преда Србима и Русима.

После битке код Батина наложио је гроф Цукато генералу грофу Орурку, да се са 4000 момака и са Хајдук Вељком и његовим четама упути у помоћ Карађорђу, на кога је почетком септембра ударила турско-албанска војска под заповедништвом сереског паше Исмајил-бега и Сулејман-паше Скопљака. Албанска војска је долином реке Ибра дошла у околину Крушевца и одвела је неколико хиљада душа у ропство, а Крушевац је освојила јуришем. Карађорђе је ослабио своју војску, шаљући помоћне чете на Дрину те се пред надмоћним непријатељем повуче на десну обалу Мораве, према Сталаћу, да буде ближе Орурковим помоћним четама. Орурк убрза свој пут преко Бање и 13. септембра се сједини у околини Алексинца са Србима. Вода у Морави била је у то време необично ниска те је Срби и Руси прегазе и 14. септембра нападну на Турке недалеко од Варварина. Турци су се храбро борили, али пуковник Никић са својим козачким пуком зађе Турцима за леђа и примора их да се повуку према Крушевцу. У борби допаде ропства један арнаутски паша и 900 Турака, које Срби све поубијаше. Иста коб задеси и 200 Турака, које Срби код Делиграда заробише. Али и Руси и Срби изгубише велики број момчади и коња. Губици српско-руски у мртвим и рањеним изнели су на 1500 момака. Коња је погинуло око 900.

Мада је ова битка имала одлучни карактер, борба је трајала још пуна два дана, док Турци нису нагнани у бегство. Вештим начином је убачена међу Турке вест, да долази још једно руско одељење Карађорђу у помоћ

те ово натера Турке 17. септембра у панично бегство. Борба 15. и 16. септембра стала је Турке 20.000 људи на мртвима, док су Руси и Срби изгубили око 1000 војника. Крушевац Турци испразнише без борбе. Напуштајући бојно поље оставили су Турци победиоцима 11 топова, сав пртљаг, муницију и велику залиху провијанта. Одмах после ове победе похита Орурк са својим четама, које се састојале из 6 батаљона инфантерије и две регименте коњице, у логор под Праово.

Вест о победи код Варварина, коју је донео у Београд у вече 19. септембра курир Ристо Петровић, објављена је београдском становништву идућег дана у 8 сати из јутра са 12 топовских метака. Набрзо после тога пожњеше удружени Срби и Руси успеха и на североисточном фронту. Руски генерал Сас у друштву са грофом Орурком, са једним српским пешачким одељењем и са 7 ескадрона коњице заузе 6. октобра на јуриш тврђаву Брегово на Тимоку. Од посаде турске искасапише победиоци 1500 људи а само 100 Турака заробише. Осим тога запленише три топа и седам застава.

Одмах после варваринске битке проширила се по Србији вест, да ће босански Турци са 30.000 људи провалити у Србију. Карађорђе је баш у тај мах био запослен одговором Симбшену, који му је јавио, да је аустријска влада именовала конзула за Србију и позивао Карађорђа на тајни договор у Земун. Писмом од 18. септембра из Враћевнице одбио је Карађорђе примање аустријског конзула за Србију, а писмом од 21. септембра из Варварина наложио је секретару Стевану Јевтићу да пође место њега на састанак са генералом Симбшеном и дао му је инструкцију, како да се на том састанку понаша. На вест, да ће босански Турци прећи Дрину и напасти српску војску, заповеди Карађорђе, да једна чета пође са Мораве брзим маршевима на Дрину. Овој чети се по дозволи Цукатовој придружи и пуковник Никић са 500 козака.

V

Руски козачки пуковник Нико Никић био је родом из Никинаца у Срему и пореклом је био Климента (Арбанас

католичке вере). Као аустријски хусарски обрлајтнант он је приликом аустријско-француске борбе пребегао непријатељу те је у одсуству осуђен на смрт. Ступивши у француску војну службу одмах је почео да врши шпијонажу у корист Аустрије те га надвојвода Карло услед шпијонских услуга помилује и Никић се поново врати у аустријску војску, али му сада дадоше само чин наредника. Наскоро после тога напустио је Никић сасвим аустријску службу и прешао Русима, где је аванзовао за пуковника и у околини Олте прикупио је влашке пандуре и од њих створио козачки пук, с којим је узео видног учешћа у варваринском боју. Вештом маневрисању његове коњице има се у првом реду приписати заслуга, што је извојевана победа над Турцима.

Одлазећи са својим козацима на западно ратиште Никић је сврнуо у Београд и тек што је приспео, поручи земунском обрстлајтнанту Ланцу, да жели с њиме да разговара. Ланц пређе 5. окт. после подне у Београд и састане се са Никићем, који се понуди да шпијонира Србе за рачун Аустрије. Обећавао је, да ће извештавати аустријске војне власти о свима догађајима у Београду, о свима личностима од утицаја, о махинацијама руског двора и о операцијама војске на доњем Дунаву. Идући дан извести Ланц барона Симбшена о свом разговору са Никићем, а Симбшен саопшти 9. октобра ратном савету понуду козачког старешине. Председник ратног савета гроф Белегард наложи 20. октобра Симбшену, да прихвати понуду Никићеву и да му обећа да ће му се Аустрија достојно одужити за услуге које јој буде учинио.

У то време се Никић налазио поново у средишту борбе. Из Београда је отишао са својим козацима на западни фронт, где се босански везир Ибрахим Халеми-паша спремао, да упадне са својим четама у Србију. Средином октобра кренуше се Турци у три колоне, прелазећи без лађа Дрину, јер је вода ове године била тако мала, да је и пешак могао Дрину да прегази. Једна колона је прешла Дрину код Зворника, друга код Лознице, а трећа код Црне Баре. Турци, који пређоше код Зворника, не наиђоше на отпор те се упутише према Ваљеву и опленише сав онај предео, 20 села спалише и улише страх и уне-

соше забуну и пометеност међу тамошње становнике. На челу турске колоне, која је прешла код Лознице, налазио се Искандер Фестетић, белџински капетан, који опколи српску чету, утврђену и ушанчену код Лознице, али јуриши његове војске не донесоше никаква успеха. Код Црне Баре Турци потиснуше Србе т Карађорђе, хитајући са својим четама, удари 18. октобра најпре на ове Турке, порази их и претера их преко Дрине натраг у Босну. После овога се крене на Фестетића, који је безуспешно нападао лозничка утврђења. Заповедништво над српском и руском коњицом повео је Карађорђе пуковнику Никићу, који 20. октобра пробије турски центрум. У покољу Турци изгубише око 1000 људи, међу њима сребрничког Хасан пашу и много официра, а преостали Турци побегоше преко Дрине. Срби и Руси изгубише 800 момака у мртвима и рањенима. Пуковник Никић, Лука Лазаревић, заповедник српске коњице Лазар Мутап и више четовођа допадоше рана.

После ових пораза побоја се Ибрахим паша да ће Карађорђе пресећи пут оној трећој колони те јој заповеди да се одмах повуче на Дрину. Док се ова колона повлачила, гонио ју је узастопце Јаков Ненадовић и наносио је губитке њеним задњим четама, а 21. октобра ју је потиснуо на леву обалу Дрине. Оно српско одељење, које је логорovalo код Сокола, под управом Петра Молера, начинило је 17. октобра диверзију. Док су Турци прелазили преко Дрине у Мачву, прешли су и ови Срби преко Дрине у Босну, те спалише неколико босанских села и 18. октобра сукобише се са пашом Видајићем. Турци претрпеше пораз, при чему погибе и сам Видајић. Са многим пленом и заробљеницима вратише се Срби из Босне натраг у Србију.

Неуспех Ибрахим пашин деморалисао је турске чете те је наступила опћа дезерција у босанском логору. По хиљаду војника дневно напуштало је везира и бегало кућама и при крају октобра налазио се само још незнатан број спахија уз Ибрахим-пашу, коме сада не преостаде други излаз него да понуди примирје Карађорђу. Почетком новембра утврђено је примирје те су чете с ове стране Дрине повучене у унутрашњост, а на Дрини је остављен само мали кардон, да чува стражу. Над српским кордоном поверено је заповедништво бимбаши јадарског округа Антонију Богићевићу.

Правителствујушчи Совјет донесе сада закључак, да замоли руске политичке факторе, да оставе стално у Србији руске помоћне чете. Овај закључак Совјета потпише око 24 октобра и Карађорђе после малог затезања. Одмах после овог закључка наложи Совјет, да се све београдске касарне као и негдашња пашина зграда са харемом у горњој тврђави поправе и приреде за становање руских чета.

При крају новембра се Цукатов збор, изузевши пуковника Никића и његове козаке, повуче у Праово и одатле у Влашку на зимовање. Идућег месеца умре гроф Цукато и заповедништво над његовим четама преузе генерал Сас. Никићеви козаци стојали су у Ваљеву и око Ваљева утаборени, и кад се Никић опоравио од ране, крене се у Шабац и одатле 11. децембра пође са својим козацима, са Луком Лазаревићем и многим шабачким грађанима у Београд, где му је приређен свечан дочек уз пуцњаву топова и звоњење звона.

Тако су Срби уз помоћ Руса сузбили на свима фронтима Турке и проширили су током 1810. године поново своје границе до Тимока и до Новог Пазара, али нису били у стању да са старим границама васкрсну и стару снагу своју. Снага њихова лежала је закопана у гробовима око Делиграда и по другим бојним пољима.

РАТОВАЊЕ СРБА И ТУРАКА 1811. ГОДИНЕ.

I

Првих година српског устанка војевали су Срби против Турака са полетом и одушевљењем, прожети жељом да стресу са себе несносни јарам и да се освете столетном непријатељу. У овом последњем периоду борбе била су Србима подсечена крила. Жртве које су дотле поднели биле су неизмерне и они су, уморни и малаксали, настављали борбу само за то, што нису могли да је заврше. Њихова судбина и будућност зависила је од исхода рата између Русије и Порте. Завађени међу собом, жудећи за миром, стрепећи од услова мира, подозревајући у своје покровитеље Русе били су Срби пуни слутње и брига и нова, 1811. година, осванула им је са мутним изгледима. Извештаји о политичкој и ратној ситуацији сваки час су се мењали, а према тим променама ситуације мењали су и Срби своје одлуке. Ако им се чинило, да их је Русија напустила, одмах су тражили аустријску заштиту и аустријску посаду за Београд, а кад им на аустријској страни жеље остану несаслушане, одмах су чинили преко нишког и оршавског паше покушаје, да се нагоде са Портом.

Русија је осећала потребу да учини краја овом колебљивом стању у Србији. Да би створила себи поуздано упориште и осигурала одлучан утицај на српску политику, Русија пошаље поч. јануара 1811. своје чете у Београд. По налогу врховног руског заповедника у Влашкој грофа Каменског дошли су у Србију два батаљона Руса и 10. фебруара ушло је 500 Руса под вођством пуковника Александра Феодоровића Бале у београдску тврђаву. Руске чете су дочекане од Срба са највећом свечаношћу. Сваки је војник добио по један пијастер, а сваки официр по три

дуката на покллон. Пуковник Никић је опозван из Србије. Са четама дођоше у Београд пуковник Теодор Недоба као политички преставник Русије међу Србима, комесар Ивановић, Миленко Стојковић и Петар Добрњац.

Карађорђе је 11. јануара поделио Совјет на два дела од којих се први, тајни кабинет састојао из шест чланова, а други, највиши суд, из четири совјетника и једног секретара. Младен Миловановић је именован за војног попечитеља, Миленко Стојковић за попечитеља иностраних дела, Доситеј Обрадовић за попечитеља просвете, Јаков Ненадовић за унутрашње послове, Петар Тодоровић Добрњац за великог судију а Сима Марковић за финансије. Стојковић и Добрњац, у запетим односима спрам Карађорђа и Правителствујушћег Совјета, не хтедоше примити попечитељско звање и напуштати дотадање погранично војно заповедништво него се љутито удалише са седнице Совјета. Руским четама се и они придружише те 10. фебруара дођоше поново у Београд са надом да ће помоћу Недобе успети, да за своје назоре придобију већину Совјета. Они се одупреше именовању војног попечитеља Младена Миловановића за првог совјетника са платом од 15.000 пијастера годишње, али после бурне седнице, у којој Стојковић и Добрњац остадоше у мањини, буде закључено да се њих двоје скину са звања и прогнају у Русију, а на њихова места да се изаберу за попечитеље Миљко Радонић и Илија Марковић. Стојковић и Добрњац распродаше своје непокретно имање те са новцем и покретним стварима пређоше 18. фебруара преко Дунава у Малу Влашку у изгнанство. Недоба није могао да спасе ове одане руске приврженике. Попустио је пред енергичним држањем Карађорђа и Совјета, а тим попуштањем је сачувао своју позицију и свој утицај, који је од сада све више растао те се ускоро није ништа више радило без њега.

Док су у унутрашњости вриле страсти и док је отимало маха незадовољство и подвојеност те се и Карађорђе, огорчен и срдит, повукао у Тополу, на граници је владао мир. Једино су средином фебруара Турци упали у околину Ражња, али оваки случајеви су били на турској граници обична појава и у мирно доба. Хајдук Вељко пође Турцима на сусрет и протера их са српског подручја.

II

Чим је прошла зима почеше се и Руси и Турци припремати за борбу. Руси су намеравали да опседну Видин те Муктар паша похита у Шаркој да појача Ниш, а његов брат Вели-паша (обојица су били синови јањинског Али паше) пође у Софију, да са својом четом прати кретање Руса на Тимоку. Порта је била уверена, да ће победа над Русима донети и покорење Србије те је узела тактику противну оној од 1809. године, покренула је сву снагу на Русе, а Србе је само хтела застрашивањем да задржи од активног учешћа у борби. Велики везир Хаџи-Кјор Јусуф Зија, који се, опрезан и спор, ограничио на то, да из логора код Шумле задржи даље напредовање руске војске, изгледао је Порти слаб и неспособан те је почетком априла 1811. смењен и прогнат у Димотику. Опасно достојанство великог везира доби сада храбри бранитељ Браиле Ахмед-ага, човек пун снаге и ватре.

Нови велики везир похита средином априла са 50.000 људи из Једрена у логор код Шумле. По његову налогу изјавише турски пуномоћници, који су у Букурешту преговарали са Русима о миру, да Порта неће ни стопе земље да одступи. Настојање Руса, да наговоре Турке на попуштање било је без успеха. Између Русије и Француске постајали су односи све затегнутији и сваки час се очекивао потпун расцеп и нов рат. Русија је већ била пребацила знатан број чета са Дунава на западну границу те је војска на турском бојишту, над којом је сада место Каменског заповедао Голенишчев Кутузов, бројала свега око 50.000 људи. У овој ситуацији Руси су били вољни, да препусте Србију својој судбини, само су тражили за себе Влашку, Молдавску и Бесарабију, али нови велики везир прекиде даље преговоре и отказа примирје. Ослабљена руска војска није могла ни покушати офанзиву него се њен заповедник Кутузов старао само да утврди своје позиције на десној обали Дунава, а ако ове не буде могао одржати, онда да непријатељу спречи прелаз на леву обалу.

Притисак Турака постајао је све јачи те Кутузов повуче руске чете из унутрашњости Бугарске и концен-

трише их на дунавској обали. За Русима је долазио Ахмед са 60.000 фанатичних бораца, чија се срчаност запалила на ватри и енергији њиховог вође. Руси разорише Никопољ, Свиштов и Силистрију и препустише их Турцима те се улогорише код Рушчука са одлуком, да овај важни прелаз сачувају за боља времена. Ахмед се појави са својом војском, која је имала одличну коњицу и топништво, управљано од странаца, те 4. јула нападне Русе са таквом жестином, да су ови дошли у крајњу опасност. Анадолци су били на свима тачкама продрли у руске линије али отпор руских пешака и самопрегоревање руских козачких чета одржа ипак бојно поље. Нова жестока борба предњих чета, која се догодила 6. јула, одлучена је потпуно у корист Турака. После овога Кутузов није више сматрао саветним, да на десној дунавској обали сачека и трећу битку него 8. јула даде разорити рушчучку тврђаву и преведе рушчучке становнике са њиховим покретним имањем као и све руске чете на леву обалу Дунава. Тако су Руси изгубили све предности, извојеване током 1810. године, само су на српском ратишту и даље остала војна одељења на десној тимочкој обали.

Ток и раскид преговора о миру и победе Турака испунише целу Србију бригом и страховањем. Народ се јатомице селио преко Дунава и Саве на аустријско земљиште те су аустријске власти при крају августа рачунале и са евентуалним бегством Карађорђа и других поглавица из Србије и издале су инструкције пограничним заповедницима, како да се понашају према бегунцима. Огорчени на Русију тражили су Срби код Аустрије и код Француске помоћ и заштиту, док се други стављали Порти разне предлоге и тиме омогућили нове преговоре. Ови преговори осигураше Србима у том критичном моменту мир, а Турке обезбедише од диверзије с бока и с леђа. Срби ни иначе нису у ово време били у стању, да као некад подигну војску од 50—60.000 људи и да подузму снажну офанзиву. Разлика у политичким назорима делила је народ у више непријатељских табора, деспотизам унутрашње управе створио је у земљи незадовољство, које је доводило до отпора па чак и до оружаног устанка. После смрти војводе Милана Обреновића сузио је Карађорђе војводску власт Миланова

брата Милоша у корист свог зета војводе Николе Карамарковића, а двојицу буљукбаша је скинуо са звања. Народ у Подрињу био је огорчен ради овог поступка војвода. Огорчење је прешло у отворену буну, кад нови војвода Карамарковић поче насилно и неправедно да управља. Буна је букнула у мачванском и ужичком округу, али је брзо угушена.

Код таквог расположења није се могло ни помишљати на озбиљну офанзиву против Турака. Највише што се могло учинити било је, да се организује и припреми народ за дефанзиву. Руси се најзад морадоше и тиме задовољити те су престали да траже од Срба офанзивну акцију у корист њихове главне војске. Од дефанзивних припрема вредно је спомена да су у Кладову подигнути магацини за војску, да је код Неготина војно одељење од 4000 људи под вођством генерала Орурка ископало шанчеве и подигло утврђења и да су у Београду, Смедереву и Шапцу учињене припреме за одбрану од Аустрије. На кретање нишких Турака мотриле су српске чете, утаборене код Ражња и Хајдук Вељкове чете код Гургусовца.

III

Док су у Србији партизанство, незадовољство и ма-лаксалост спутавали народну снагу, био је турски велики везир Ахмед неуморан у извођењу својих великих пројеката. По његову налогу пређе серески бег Исмајил код Видина са 10.000 Турака на леву обалу Дунава, нападне 7. августа генерал-лајтнанта Саса и доведе га у теснац. Храброшћу руског пандурског одељења спасао се генерал Сас из опасног положаја. Исмаил бег покуша да се утврди на левој обали Дунава, али га Руси нападоше са свих страна, а Хајдук Вељко му угрози леђа упадајем у видинску околину те се Исмајил после великих губитака 12. августа врати на десну дунавску страну.

Међутим је Кутузов привукао знатна појачања из унутрашњости Русије те је његова војска порасла на 80.000 људи. Ово је била довољна снага да оне, који пређу на леву обалу Дунава, претера натраг и ако није била довољна, да на широкој дунавској линији осујети прелаз непри-

јатеља. Ноћу између 8. и 9. септембра пређе из логора код Рушчука војно одељење од 1000 Турака на острво Слобоце, које је било малим рукавом, у ово доба готово исушеним, растављено од влашке обале. Ово одељење се ушанчи на острву, а за њим су долазили други Турци те је 19. септембра било већ око 10.000 на острву.

Прелаз Турака на Слобоцу распростре страх и узруја хришћанско становништво по свој Србији, по Влашкој и Молдавској. Већ су и у Букурешту очекивали долазак Турака. Једини Кутузов није изгубио мир и присебност. Он се улогори у близини непријатеља и даде копати шанчеве. По држању руске војске изгледало је, да се Кутузов ограничио само на спречавање даљег непријатељског продирања те се Ахмед трудио да што више војске нагомила у Слобоци и да онда одлучним ударцем уништи застрашене Русе.

Кад је већи део турске војске био већ прешао у Слобоцу те им је река остала за леђима, отпоче Кутузов да изводи свој добро промишљени офанзивни план. Он пребаци 14. октобра генерала Маркова са 8.000 људи преко Дунава. Друго одељење Руса пребаци на десну обалу Дунава испод Туртукуја. На вест о овоме побегоше Галиб паша, Баур Хасан и оба сина јањинског Али паше са Слобоце у Рушчук. Марков нападне турски логор код Рушчука, освоји га и са освојеним топовима поче бомбардовати тврђаву. Руси, који пређоше код Туртукуја, потукоше Вели-пашино одељење, затим освојише Силистрију, допреше до Хрзар-града и распростреше страх све до Шумле. За то време продре руска флотила до Рушчука, заузе доминантан положај над острвом Слобоцом и скоро сасвим прекиде везу између тврђаве и Турака на Слобоци. Исмаил бег, који је у време прелаза Турака на Слобоцу прешао био Дунав код Видина, морао се после руских успеха вратити на десну обалу Дунава. За њим пређе генерал Воронцов те притисне Видин са свих страна.

Услед овог преокрета велики везир побегне ноћу на једном чамцу из Слобоце у Рушчук. Број Турака, затворених на Слобоци, спао је услед борбе и патње од 35000 на 25.000. Њихови заповедници су били Чапан-оглу, Календер паша и Карсли Али-паша. За спасење ових

чета не остаде великом везиру други пут осим нових преговора. Он се изјави спремним, да усвоји раније одбачене руске услове о миру те је 8. новембра склопљено примирје, по коме су Руси преузели на себе, да снабдевају провијантом изгладнеле турске чете у Слобоци.

За време овог важног перијода, у коме је ратна срећа била најпре на страни Турака па се затим обрнула руској застави, Срби су били укочени и неми посматрачи великих догађаја. Знали су добро, да ако победе Турци, њима неће друго преостати него да се покоре победиоцима и одмах су после првих Ахмедових успеха ступили у везу и почели преговоре с Турцима. Ови преговори су били један од узрока, што Срби не узеше активнијег учешћа у догађајима, јер нису хтели да активном борбом још већма озловоље Турке и да тиме отежају свој положај.

После руске победе поправила се и код Срба ситуација, али не јако, јер је тада било тако рећи већ сигурно да ће између Француске и Русије доћи до рата те су Срби наслућивали, да ће Русија њих жртвовати. Све што су Срби у ово време радили, носило је жиг ових назора и ове тешке слутње, и они су настојали, да буду далеко од игре, која им више никакве користи није могла донети, а од које су стрепили, да ће се на крају на њихов рачун завршити.

Кад је Ахмед потиснуо Русе са десне обале Дунава, Срби су у првом узбуђењу и страху позвали под оружје све одрасле људе, али су набрзо били од великог везира и од нишког паше умирени те припреме престадоше чим је страх ишчезао. Карађорђе оде средином августа са 4000 Срба у Неготин генералу Орурку, који је имао код себе неколико хиљада Руса. Крајем августа и почетком септембра кад су Руси потиснути са десне дунавске стране и Турци почели да прелазе у Слобоцу, пронео се глас, да се босански везир Ибрахим Халеми паша спрема на Србију. Услед овога и Карађорђе похита 28. августа са неколико хиљада људи на Дрину.

Босански везир пође 12. септембра са великом пратњом од Травника према Зворнику, камо су позвани сви капетани и бегови са њиховим четама. Нарочито се знатна појачања очекивала из Херцеговине под Сулејман пашом Скопљаком. При крају септембра је логоровао султан

код Тузле и очекивао је долазак осталих чета, одређених против Србије. Али као што код Срба није било праве воље за ратовање, тако су и Босанци били апатични. Њихови капетани и бегови живили су у љутој свађи и омрази и водили су међу собом крвава разрачунавања. 4. октобра је било у логору, удаљеном три сата од Тузле, 15.000 Турака. С једним одељењем ове војске пређе 21. октобра Сулејман паша Дрину код Зворника. У близини Ваљева дође између Сулејманових чета и Срба под Јаковом Ненадовићем до борбе, услед које се Турци повукоше према Соколу и почетком новембра се вратише натраг преко Дрине.

Карађорђе се са Дрине упути у Делиград, одакле је после неколико незнатних окршаја начинио упадај у околину Ниша. Као што је нападај босанских Турака на Србију био само маневар, коме је недостајао и изглед озбиљности, тако је био и овај нападај Срба на Ниш. При крају новембра престала су сасвим непријатељства. У Бурђеву је утврђено примирје те се српске чете разиђоше кућама, а Руси се повукоше на леву обалу Дунава. У Београду оставише 1800, у Шапцу 600, а у Ваљеву 400 момака. На Тимоку су стојале и руске и српске чете, руске под заповедништвом генерала Орурка, а српске Хајдук Вељка. Код Делиграда је једно одељење мотрило на нишку посаду, а на Дрини су чете Јакова Ненадовића и два ескадрона донских козака чували стражу. Карађорђе поведе 2000 војника собом у Тополу и настојао је, да их честом вежбом претвори у редовне чете.

При крају 1811. започеше у Букурешту нови руско-турски преговори о миру. Погледи Срба управљени су сада на Букурешт, камо је Правителствујушчи Совјет послао био Јакова Ненадовића, Симу Марковића и Михаила Грујовића као своје изасланике и опуномоћнике. Ставио им је у задатак, да при руско-турским преговорима заштите српске интересе.

СРБИЈА У ВРЕМЕНУ БУКУРЕШКОГ МИРА 16. МАЈА 1812. ГОДИНЕ.

I

Кад су почели новембра 1911. преговори руско-турски, добио је Правителствујушчи Совјет од Русије поруке и уверавања, да ће српски захтеви у пуној мери бити обухваћени уговором о миру. Турски пуномоћници су међутим упорно одбијали сваки одступ земљишта, поричући вредност Ахмед пашиних обећања при склапању примирја и тражили су, да им се врати сва земља, која је припадала Турској пре почетка рата. На то Руси 11. јан. 1812. отказаше уговорено примирје и пређоше средином фебруара преко Дунава, запленише велику залиху робе у Свиштову и потиснуше тамошње Турке у Никопол. Набрзо после овог успеха повуче Кутузов руске чете на леву обалу Дунава.

Отказом примирја нису се раскинули преговори о миру, али се нико није надао успеху, јер не само да се је шеик ул ислам изразио против руских услова него је и Француска у свом уговору о савезу од 14. марта 1812. зајамчила интегритет турског европског поседа. Тешко се могло веровати, да ће се Турци одрећи земаља, које им је туђа држава гарантовала.

Држање Турака није давало изгледа на попуштање. Нишки Куршид-паша и Јусуф-ага нападоше 12. априла 1812. Гургусовац, примораше тамошњих 2000 Срба и 200 коњаника да побегну у Испарлик, освојише више топова и опљачкаше седам села. Кад Хајдук Вељко похита из Неготина са 1000 људи у помоћ поражених Срба и кад приспеше друге чете из горње Србије, повукоше се Турци

у Ниш. Знало се, да су Малик-паша приштински, босански везир, серески бег, нишки Куршид-паша и други погранични заповедници добили од Порте налог, да, чим настане пролеће, упадну у Србију те се очекивао неизбежив почетак непријатељства. Ови изгледи доведоше српске старешине у бригу и забуну, те у фебруару упутише своје изасланике из Букурешта у Петроград. О току преговора није се у Србији ништа знало. Стање је међу Србима бивало све горе. Пет срезова у београдском и ваљевском округу налазили су се у формалном устанку, те је тамошњи народ отворено тражио турску управу само да се ослободи притиска неколицине непоћудних старешина. У оваком стању стиже вест, да је 16. маја потписан мир између Русије и Порте и да тим миром Турска одступа Русији сву Бесарабију и део Молдавске, који је лежао на левој обали Прута. Радост ради тако повољног мира за Русију претвори се у кукњаву, кад се дознало, шта је за Србију уговорено.

По осмом чланку букурешког мира имали су Срби да предаду Турцима сва утврђена места у Србији те ће их Турци снабдети посадом, топништвом, муницијом и провијантом. Порта се обавезује, да ће Србима дати амнестију за све, што се дотле догодило, да ће водити рачуна о народној безбедности при постављању гарнизона, те посада неће смети да злоставља народ; Србима ће се дати повластице, које уживају турски поданици у Архипелашким Острвима и у другим привилегисаним крајевима турске царевине; Турци се неће мешати у унутрашње српске послове и примаће из српских руку умерен данак, а о свему овоме ће се Порта договорити и споразумети са српским народом.

Тачну садржину уговора о миру дознали су Срби најпре од Турака. Нишки Куршид паша позвао је Србе око 20. јуна, да под његовим посредовањем отпочну преговоре са Портом. У то време се вратише и српски депутирци из Петрограда са поруком, да се је учинило све што се могло, али да се мора најпре извојевати рат са Наполеоном. Срби треба за сада да се подложе одлукама о миру и да се надају у боља времена.

Русија је средином јула преко Теодора Недобе саоп-

штила текст уговора Србима, којима се чинило, да оно, што се у осмом чланку говори њима у корист, није много боље него потпуна предаја. Порта им је у пређашњим годинама у више махова нудила повољније услове. Срби су се осетили у свом очекивању преварени; најхрабрији међу њима су мислили, да они не требају никога него само оружје и шуме по Србији па ће се моћи одржати, али је велики део народа гледао у подложењу једини излаз из тешке ситуације. На скупштини старешина, одржаној 17. јула у Тополи, одлучено је, да пошљу Јакова Ненадовића у Букурешт руском команданту Чичагову са задатком, да му протумачи, како је Србима немогуће да прихвате услове, уговорене у Букурешту. У исти мах посла и Русија грофа Марка Ивелића у Србију, коме пође за руком, да Србе наговори, да приме уговор о миру. На скупштини у Враћевшници 16. августа заклео се и потписао се сав народ пред Ивелићем и Карађорђем, да прима осми члан Букурешког Уговора. Одмах после тога је повукла Русија своје чете из Србије.

Међутим је Ахмед-паша био смењен са достојанства великог везира, његов иметак је конфискован, а он прогнат у Брусу. Новим великим везиром постаде Куршид паша. Турске чете се почеше скупљати на граници. Карађорђе улогори 4000 Срба код Тополе и толико код Ђуприје, а народу изда налог, да буде спреман, да се на први позив лати оружја. Почетком септембра пошље Куршид изасланика Карађорђу да му јави своје именовање за великог везира. На брзо затим је Младен Миловановић уговорио деветомесечно примирје са новим пашом нишким, а овом примирју приступише и све околне паше осим оршавског и новопазарског. Карађорђе посла почетком септембра изасланике у Цариград. Из Цариграда упутише српске изасланике у Шумлу великом везиру Куршид паши, а овај их отпреми нишком паши. Из Ниша су српски депутати враћени крајем децембра у Србију, пошто нису имали довољну пуномоћ за преговарање.

II

Велики везир Куршид паша одлучи, да видинског Мула пашу, који није хтео да се покорава налозима Порте

и који је Лабанче, Никопол и друга учвршћена места посео са својим четама, казни. У току последња три месеца 1812. године дође између султанових и Мула-пашиних чета до озбиљне борбе. Крајем децембра освојише султанове чете Лабанче. Велики везир није преко зиме нишао у Цариград него је боравио у логору код Шумле, где је завео дисциплину и ред међу војницима.

Повлачење Наполеоново из Москве и гласови о његовим даљим недаћама раширише радост по Србији. Срби су се сада надали, да ће Русија на идуће пролеће њих потпомоћи, те се духови умирише. Тако је Србија у непријатељском ставу према Турцима дочекала 1813. годину, са радосним уздањем у Русију, чије су се заставе већ виле на Висли. Међутим је велики везир у тишини припремао ударац, који ће Србе уништити. Пошто се Срби не хтедоше држати осмог чланка Букурешког Уговора и не хтедоше се својеволјно покорити, сматрала је Порта, да је решена сваке обвезе према њима и да има права да поступа по својој вољи са народом, који је њену освету до крајности изазвао, који је њиховог вековног непријатеља помагао и нанео јој небројене поразе.

Куршид паша је знао, да Срби, сложни и одлучни, могу да даду јак отпор, не без изгледа на потпун успех те је с тога свим средствима настојао, да расцеп, који је постојао међу поглавицама, међу народом и између поглавица и народа, начини што већи. Он је знао, да ће српске унутрашње задевице и трвења олакшати турску победу. Чекао је само да прође зима, да се по целој Турској успостави мир и да се сврши борба са Мула-пашом, у коме су Срби могли наћи велики ослонац.

Током марта 1813. нападне сераскир Хафис Али-паша са султановим четама Мула пашу. На три сата далеко од Видина сукоби се Хафис са Емин агом, који је водио 2000 коњаника Мула-паши у помоћ. У борби претрпи Емин-ага потпун пораз, те Хафис 29. марта приспе пред Видин. Видинско становништво отвори градске капије султановим четама, а Мула-паша, напуштен од већине својих присталица, побегне у цитаделу, одакле је кроз цео април давао отпора султановој војсци и тек почетком маја предао се на милост и немилост сераскирову.

Вест о паду Видина и о заробљењу Мула паше поразила је Србе тим више, што су они рачунали при будућем отпору на пашину помоћ. Половином марта појачали су Срби са 1000 војника своје позиције према Видину. У то доба је Карађорђе добио од Мула паше арапског коња и дивну сабљу на поклон. С једне стране издајство Мулиних присталица одврати Србе, да се умешају у видинску аферу, а с друге стране није изгледало саветно, да се пут преговорима с Портом потпуно затвори те Срби не учинише ништа у корист угроженог паше.

Средином фебруара 1813. пођоше српски изасланици у Ниш, да преговарају са тамошњим турским опуномоћеником. Овај одби понуде Срба, али им даде месец дана рока, да се предомисле и подложе. Карађорђе посла архимандрита Спиридона Филиповића у Русију. Првих дана маја врати се Филиповић у Београд и одмах пође са Јаковом Ненадовићем и једним руским официром у Тополу, где саопшти Карађорђу, да при тадашњем положају не треба рачунати на руску помоћ и да Србима не преостаје други излаз него да се посредовањем руског посланика Италинског споразуму са Портом. Карађорђе посла пуномоћнике у Софију, али се ови вратише натраг, јер је Порта по наговору француског посланика одбила руско посредовање.

КАТАСТРОФА СРБИЈЕ 1813. ГОДИНЕ.

I

Пошто се разбише покушаји, да се начини споразум између Срба и Турака на темељу букурешког уговора о миру, велики везир Куршид Ахмед-паша изда у јуну 1813. налог турској војсци, да се прикупи на граници Србије. За операције против Срба одређене су биле три армије, над којима је султан поверио врховно заповедништво великом везиру. У Нишу, где ће бити стан главног команданта, окупљала се румелијска и албанска војска са румелијским валијом Али Карсли пашом на челу. У Видину се скупљала подунавска војска под заповедништвом адакалског Реџеп-аге и силистријског сераскира Ахмед-паше. Код Бељине и код Зворника имала је логор босанска војска под заповедништвом везира Али-паше Деренделије и његовог заменика Сулејман-паше Скопљака, санџак бега клиског.

Према овој турској основи и Карађорђе је распоредио српску војну снагу на три главна табора. У североисточном делу Србије, у Крајини, утаборена је била војска око Неготина под заповедништвом војводе Хајдук Вељка Петровића. Југоисточна армија стајала је код Делиграда под командом Младена Миловановића, а западна на Дрини под заповедништвом Симе Марковића. Карађорђевим прогласом од 3. јула позван је сав српски народ на оружје. Позвани су трговци, занатлије, земљоделци, попови и калуђери, сви мушки, и стари и млади. На Дрину се кренуло из Београда и једно одељење регуларне војске од 800 људи са четири топа.

По налогу великог везира непријатељства су имала да почну 28. јула, у исти мах на сва три ратишта. Међутим су Босанци већ пре овог рока имали окршаја.

Везир босански је у другој половини јула преко својих изасланика Мустафа аге Дибагатића из Дубице и још једног Турчина замолио петроварадинског заповедника барона Сигентала, да на подручју његове границе дозволи куповање провијанта за босанску војску и да му пошаље топовских метака и друге муниције. Сигентал даде 27. јуна дозволу за куповање хране и пошаље босанском везиру 1000 топовских кугала (лађом до Брчке). Једну аустријску лађу са брашном, одређеним за турску војску, заплени подрински војвода Сима Катић. Аустријске војне власти затраже на траг лађу и брашно, претећи репресалијама. Војвода Стојан Чупић наложи Катићу да учини по захтеву аустријском, али Катић одговори, да ће лађу вратити, јер је она аустријска, а брашно неће, јер је оно турско.

Карађорђе не хтеде себи везивати руке заповедништвом на једном ратишту. Намеравао је да сачека развој догађаја и да пође онамо где буде највећа потреба. Средином јула налазила се већ сва српска војска на граници и он је из Јагодине распоређивао чете на југоисточном фронту, где је очекивао најжешће бојеве, пошто је на тој страни био војни стан врховног турског заповедника. Овде у Јагодини разболи се Карађорђе од тифуса те га пренеше у Тополу, баш у доба, када су прве турске чете прелазиле преко Дрине. Босанска војска се скупила на Орловом Пољу код Зворника и код Бељине, а 1. јула кренуо се и Али-паша из Травника у Бељину. 21. јула пошаље паша једно одељење преко Дрине, да нападне на Љешницу, коју је чувао војвода Јанко Стојићевић, брат војводе Милоша Поцерца и на Лозницу, у којој је био ушанчен Петар Молер Николајевић. Турци у преи мах постигоше успеха и докопаше се предњих шанчева, али у даљим покушајима наиђоше на жесток отпор, који их нагони, да се повуку на леву обалу Дрине.

II

За предигром, која започе на западном ратишту, дошло је 28. јула озбиљно наступање на сва три фронта. Босанска војска начини код Брањева, недалеко од Зворника, мост и пређе под вођством Сулејман-паше Скопљака Дрину те нападне српске шанчеве код Љешнице. Пуних девет дана ју-

ришали су Турци на Љешницу, док нису присилили војводу Јанка, да се са преосталом четом од 600 људи, којој је, затвореној у шанцу, нестало било и хране и воде, преда на милост непријатељу. У овим борбама око Љешнице турска је коњица након жестоке борбе тако рећи сатрла регуларно одељење српске војске.

После ове победе упути се Сулејман-паша под Лозницу. Седам дана трајали су турски јуриши на лозничке шанчеве а седми дан пође Турцима за руком, да натерају војводу Молера и његове чете у бегство и да овладају Лозницом. Одмах на почетку војних операција наредио је Карађорђе шабачком команданту Луки Лазаревићу, да поседне пролазе кроз киточку шуму. Овај корак запречи турским победиоцима пролаз за Шабац, те се они од Лознице кренуше уз Дрину до Бадовинаца. Бадовинце је чувао капетан Зека, који на вест да се Турци приближују, напусти ово место и упути се на Засавицу, где се ушанчио војвода Милош Обреновић са 3000 војника.

У Бадовинце пређе и везир Али-паша. По његовом плану требало је пре свега очистити Подриње од српских војника те с тога наложи Сулејман-паши, да поведе своје чете даље низ Дрину. Средином септембра налазио се Сулејман пред Засавицом. У Бадовинцима се предадоше и поклонише се Али-паши српски кнезови од Сокола и других горњих нахија. Паша одмах изда налог свима својим војницима, да са покорном рајом лепо поступају. Код Засавице наиђе Сулејман на јак отпор. Тек пошто је лагуме поткопао под шанчеве и после ванредно крвавога покоља, у коме је погинуо и јуначки капетан Зека, освојише 17. септембра Турци Засавицу. Војвода Милош са Србима, који побегоше из покоља, повуче се у Шабац те су турске коњичке патроле крстариле све до митровачке скеле. Сада се још 20 кнезова са њиховим селима покорише везиру и предадоше му оружје. Везир обдари кнезове црвеним ћурковима и обећа им сигурност живота и иметка.

У Шапцу се Срби под командом Симе Марковића почну утврђивати. Ту им стиже глас, да су Срби и код Неготина и код Делиграда претрпели поразе.

Босанска војска, кад је очистила Подриње и Посавље од српских војника, не хтеде још да полази на Шабац, јер би

јој за леђима остале оружане српске чете. Али-паша одлучи, да најпре осигура залеђе па онда да почне опсаду Шапца. Он пошље једно одељење на Ужицу и друго на Ваљево и примора тамошњи народ на покорност и на предају оружја, а затим нападне ушанчене Србе у киточкој шуми. После жестоке борбе освоје Турци српске шанчеве и тек тада, крајем септембра, приступише опсади Шапца.

III

У исти мах, кад је почела босанска војска код Брањева да прелази Дрину, отворила је борбу и подунавска видинска војска. На челу једног војног одељења пређе 28. јула адакалски заповедник Реџеп-ага код Брегова преко Тимока и упути се на Неготин. Хајдук Вељко је подигао и запосео четама шанчеве код манастира Короглаша и манастира Букова, да запречи Турцима приступ Неготину. Реџеп-ага удари најпре на те манастире. Короглаш Турци одмах освојише, али код Букова бише сузбијени те њихове расуте чете љуто пострадаше у мочварном пределу. Нов нападај на манастир Буков под вођством Јусуф-аге крунисан је успехом: Турци истераше Србе из шанчева и освојише манастир.

Реџеп-ага у друштву са Карафејзом предузе сада опсаду Неготина, који је бранио храбри војвода Хајдук Вељко. Турски јуриши су били са успехом одбијени, а и офензивним кретањем опсађених Срба наношена је Турцима велика штета. Несумњиво је, да би Неготин дуго одолевао навали Турака, али Вељко набрзо погибе. Око 10. августа га усмрти турски топовски метак, баш кад је издавао налоге за одбрану шанчева. Младен Миловановић у име оболелог Карађорђа постави брата Вељкова Милутина за новог неготинског војводу. Милутин није имао храбрости и енергије Вељкове, те ноћу између 16. и 17. августа напусти тајно Неготин и повуче се са својим четама преко мочвара кроз турску опсадну војску. Један део неготинске посаде упути се Делиграду, а други део на челу са војводом Милутином оде у Пореч. Неготин идућег дана запоседоше Турци.

На вест о паду Неготина чете, које су биле ушанчене код Текија, преко пута од Старе Оршаве, напустише ноћу између 18 и 19 августа своје позиције и повукоше се такође у Пореч.

20. августа појавише се чете Реџеп-агине пред Кладовом и опколише ову тврђаву, у којој се налазио војвода Живко Костантинковић са посадом од 500 људи. Тврђава је била снабдевена провијантом и муницијом и могла се са успехом бранити против турске војске, која је располагала само са слабом артиљеријом, али њен кукавички заповедник побеже ноћу са магистратским саветником Јосифом Петровићем и њиховим породицама. Турци обавештени о бегству заповедника, начине идућег дана јуриш на град. Бегство војводе Живка запрепастило је и начинило страховиту забуну код градске посаде. Ипак су браниоци одолевали неко време непријатељској навали, али надмоћни Турци продреше у тврђаву и искасапише целу посаду.

На Дунаву код Пореча налазе се четири острва, која су Срби утврдили редутима и чардацима и снабдели батеријама. Посада ових поречких острва износила је 2000 људи под заповедништвом Хаџи Николе, родом из Сарајева, једног од најпоштенијих и најпаметнијих људи међу Србима оног доба. Турски је логор био на Поречкој Реци. Хаџи Никола је једном батеријом од 4 топа затворио био пролаз Дунавом турским оружаним шајкама, над којима је заповедао Реџепов брат Сали-бег. Реџеп-ага је баш на те шајке чекао, да комбинованом навалом освоји поречке утврде, али шајке не моглоше због ниске воде да прођу кроз Гвоздену Капију.

Кад је вода почетком септембра почела да надолази, приспеле су и шајке под Пореч те Реџеп-ага око 10. септембра опаше и нападне Хаџи Николу и његове поречке чете. Пуних десет дана нападали су Турци без престанка на Србе и ноћу између 20. и 21. септембра освојише и последњу редуту на Поречком Острву. Један део посаде побеже на аустријско земљиште, а остали бише искасапљени. На заповест Реџепову погубљен је и Хаџи Никола.

Вођство ове војске преузео је сада силистријски сераскир Ахмед-паша. Он поведе своје чете уз Дунав, до ушћа Мораве, камо стиже последњих дана септембра.

IV

И нишке чете под заповедништвом румелијског сераскира Карсли Али-паше започеше 28. јула операције против

Делиграда, који је бранио Младен Миловановић. Делиградска посада сузби навалу турских чета те Порта смени Карсли Али-пашу са заповедништва и средином августа постави на његово место Мехмед Бехрам-пашу, коме даде налог да Делиград опсади са једним одељењем, а са осталом војском да га обиђе и да се упути на Београд.

Срби осетише турску намеру и подигоше на Мозгову шанчеве и запоседнуше их четама, да запрече Турцима обиљење Делиграда. Крајем августа нападоше Турци на Мозгово и после крваве борбе протераше Србе из шанчева. У покољу паде на 2000 Срба. Одмах после ове победе кренуше се Турци почетком септембра преко Параћина и потукоше тамо ушанчене српске чете и код Ћуприје их претераше преко Мораве. Један део Турака оставио је сераскир Бехрам-паша код Делиграда са задатком, да се не упушта у борбу него само да држи делиградску српску посаду у шаху. Младен Миловановић оде сада из Делиграда, да запречи Турцима прелаз преко Мораве, а заповедништво над делиградском војском повери Вујици Вулићевићу и Антонију Пљакићу.

После победе код Параћина разашље Бехрам-паша мања одељења да доведу у покорност и разоружају народ између Тимока и Мораве, а он са главном војском похита према Пожаревцу, да олакша продирање Ахмед-паше и Реџеп-аге и да очисти десну обалу Мораве од Срба. Долазак Бехрамове војске принуди Србе да напусте Пожаревац и да се повуку на леву обалу Мораве. У то доба је Пореч већ био пао те је видинска турска армија напредовала уз Дунав према ушћу Мораве. Крајем септембра била је цела десна страна Мораве у турским рукама те је отворена веза између Бехрам-пашине и Ахмед-пашине војске.

Војска српска налазила се у то доба у расулу. Већа и мања одељења напуштала су српску заставу, поједине старешине су склапале споразум са Турцима и полагаале оружје. Српских оружаних чета у знатнијем броју налазило се још једино код Хасан Пашине Паланке под заповедништвом Младена Миловановића, бранећи Турцима прелаз на леву обалу Мораве, уздајући се при томе више у јако набујалу реку него у своју снагу. Као зараза каква обузе све Србе малаксалост и осећање блиске, неславне катастрофе. Хиљадама народа

хрлило је на Дунав и Саву, носећи собом најважније ствари и гонећи марву. Без престанка су лађе превозиле бегунце преко Саве и Дунава на аустријску страну. Топовска и пушчана ватра је грмила уз Дунав, нарочито од ушћа Моравиног. 2. октобра покушаше Турци на више места прелаз преко Мораве. Док су Срби са очајном храброшћу и крајњим напором задржавали непријатеље, преведе један Србин, по имену Орлић, Турке код Батовца, близу смедеревске скеле, преко Мораве, за леђа својим сународницима.

Сад се разбегоше и све српске чете, које су стајале на Морави. Један део српских војника побеже у највећој забуни и пометености у шуме, други са војводом Вулом Илићем пођоше у Смедерево, где у слепој мржњи и дивљој разјарености поубијаше смедеревске Турке, који су живели у граду под српском заштитом, запалише са свих страна град и у саму ноћ побегоше према Гроцкој, праћени светлошћу ноћног пожара и кукњавом обезглављеног народа.

V

Карађорђе је привезан болешћу за постељу провео у Тополи све до пред крај августа. Око 25. августа је оздравио и похитао на Дрину, где је узалуд покушавао да сузбије босанске Турке код Лознице, затим поведе чете на Брачинско Брдо те је одавде руководио борбом против Турака. Идућег дана дође у Липолист, а при крају августа боравио је у Шапцу. Вести, које је добио у Шапцу, говориле су о тешком положају, у коме се на свима фронтима налазила српска војска.

Из шабачког логора пошаље Карађорђе Лазара Павковића, као свог изасланика, руском цару Александру, који се у тај мах налазио са руском војском у Чешкој. У писму, које је Павковић понео цару Александру, приказује Карађорђе очајно стање Срба и моли га да се споразуме са аустријским царем, како би се српски народ могао преко Аустрије иселити у Русију. Сличну мисију су добили и изасланици руског дипломатског агента Теодора Недобе Стефан Живковић и Павле Томић, који се кренуше са Павковићем у Чешку.

Већ пре овога, око 25. августа, послао је Карађорђе

Лазара Тодоровића, секретара војводе Луке Лазаревића, у Беч цару Францу, да понуди Аустрији српске градове и да се распита, може ли рачунати на цареву заштиту ако му дође до невоље и пребегне на аустријско земљиште. Крајем августа похита Карађорђе у Београд, где наложи, да се кладовски војвода Живко и његов помоћник Јосиф Петровић ставе пред суд, који их је осудио на смрт, те су обојица у Београду јавно погубљени. 1. септембра налазио се Карађорђе у логору код Пожаревачке Скеле, одакле је писао поречком војводи Јовану Стефановићу и наложио му, да поверену тврђаву брани до последње капи крви и да одржава споразум са Хаџи Николом и војводом Милутином Петровићем. 3. септембра јавио је генерал барон Сигентал Карађорђу, да је Тодоровић приспео у Петроварадин и да га је он отпремио даље за Беч. Сигенталово писмо је уручено Карађорђу 7. септембра у Шапцу, где се је бавио још неколико дана, па се онда поново упути у Београд. Из Београда пошаље Карађорђе 11. септембра свог секретара Стевана Јевтића у Петроварадин барону Сигенталу са налогом, да усмено замоли барона, да посредује код великог везира ради обуставе даљих операција против Србије. Ако је ово немогуће, онда моли дозволу, да се српске породице, које неће да остану под Турцима, могу настанити на аустријском земљишту. Осим тога моли да Аустрија престане помагати Турке провијантом и другим начином.

У Аустрији су политички кругови желели пропаст Србије и једили су се на споро напредовање Турака, те је сасвим разумљиво, што је Сигентал одбио молбу за интервенцију код великог везира. Што се тиче бегунаца, Сигентал је обећао, да ће дати уточишта женама, старцима и деци, али не и здравим људима. Карађорђе се овом радовао, јер ће одрасли мушкарци бити принуђени да се боре, док не стигну одговори од руског и аустријског цара.

Из Београда се Карађорђе врати четама у Шабац, где му стиже вест о паду Засавице. Из Чешке и из Беча није добијао никаквих вести, деморалисане чете су се јатомице предавале Турцима, а народне вође су се распаметиле: неки су хтели да се бежи у Аустрију, други су предлагали да се предаду на милост непријатељу, а само мали део је био за даљу борбу.

27. и 28. септембра превозиле су земунске лађе од јутра до мрака људе, робу и марву из Београда у Земун. Превожене су и ствари Недобине и митрополита Леонтија. 27. септембра молио је Јаков Ненадовић земунског генерала Червинку да га прими у контумац. Прећи ће, вели, лађом код Забрежа. Истог дана је молио за контумац и студенички архимандрит Мелентије Никшић. С њиме долази, вели Мелентије, око 60 људи и воде собом 80 коња, 80 говеда и 600 оваца. Оружане шајке турске налазиле се још увек код ушћа Мораве у Дунав те се пресељавање народа преко Саве и Дунава вршило несметано на целом простору, који се налазио у српским рукама. Леонтије и Недоба су 27. септембра молили Червинку, да им пошље лађу за превоз. 28. септембра је Недоба поручио по Симону Орловићу, да ће после подне идућег дана прећи у Земун. 27. септембра у вече решиле су српске старешине, да не треба никог спречавати ни задржавати од сеобе у Аустрију, али кад 29. септембра дође Карађорђе у Београд и кад виде да је све живо нагрнуло на аустријску страну, издаде налог, да се обустави даље сељење. Чак су и Недобине ствари, које су већ биле укрцане, враћене из лађе натраг на обалу. Но сад стадоше и Недоба и Леонтије наговарати Карађорђа, да и он пребегне у Аустрију. Недоба је ово саветовао Карађорђу често пута после букурешког мира, обећавајући му у име Русије, да ће то бити само прекид борбе, јер чим Русија добије одрешене руке, које су сад везане борбом с Наполеоном, она ће дати Карађорђу снажну војну помоћ, да протера Турке из Србије.

Под утиском овог наговарања од стране Недобине и Леонтијеве стаде Карађорђе да попушта те објави дозволу да се настави сељење народа. 30. септембра је послао два писма, једно за Червинку, друго за Сигентала. У првом писму се извињавао ради јучерашње забране сељења, а у другом је питао, да ли је стигла каква обавест од Лазара Тодоровића?

Недоба и Леонтије су без престанка наговарали Карађорђа да с њима заједно пребегне у Аустрију. Од 27. септембра почевши чула се у Београду и дању и ноћу топовска грмљавина испод Шапца. У суботу 2. октобра пођоше Карађорђе и Леонтије колима према српском логору на

Морави. Уз пут дознаше, да су Турци прешли Мораву и да се и ова једина српска војска, која се још налазила у отвореном пољу, расула.

Карађорђе се врати у Београд и идућег дана, у недељу 3. октобра, рано изјутра пређе са Недобом, Леонтијем и са својом породицом у Земун. Тек што је Карађорђе напустио Београд, нападоше Срби под вођством Цинцар Јанка Поповића на београдске Турке те их искасапише, као што је Вуле Илић дан пре тога учинио са смедеревским Турцима.

Прешавши Мораву 2. октобра Турци се упуте у Смедерево, где нађоше спаљен град и поубијане сународнике. 4. октобра уђу у Гроцку и поубијају у њој све српско становништво, не штедећи ни мушко ни женско, као одмазду за покољ смедеревских Турака. Изјутра 5. октобра уђе прво одељење Бехрам пашине војске у Београд. Најпре дођоше 200 коњаника као извидница. Ови затекоше Београд пуст и празан, капије отворене, неколико зграда запаљено. Одмах затим се појави још 800 коњаника и 600 пешака под заповедништвом сереског бега. Турци уђоше у тврђаву и наскоро се са градских зидова вила застава победоносног полумесеца. Чим се Турци сместише у Београду, одмах се упути једно одељење у Тополу и у друга места по Шумадији. Шумадија, у којој је некад започео устанак против Турака, није била поприштем борбе при завршетку устанка те Турци похиташе, да и на њу прошире све ужасе, које је собом донела катастрофа српске слободе.

ИНТЕРНАЦИЈА КАРАЂОРЂА И ЊЕГОВИХ ВОЈВОДА У ШТАЈЕРСКОЈ.

ОД ЈАНУАРА ДО СЕПТЕМБРА 1814. ГОДИНЕ.¹⁾

I

Ратни савет у Бечу наложи 23. новембра 1813. петроварадинском генералу барону Сигенталу и темишварском генералу барону Хагеру, да Карађорђа и остале устаничке поглавице, који се налазе у подручју њихове команде, пошљу у Грац, где ће их тамошње власти интернирати по разним градовима Штајерске и Корушке. Транспортовање треба да се обави не у групи него појединачно у размаку од пар дана и уз војну ескорту. При томе треба спречити свако споразумевање и дописивање међу поглавицама. У исти мах је наложено и градачком генералу принцу Хоенцолерну, да споразумно са штајерским гувернером грофом Фердинандом Бисинген-Нипенбургом преузме српске поглавице и да их размести по Штајерској.

Већина поглавица угушеног српског устанка нала-

---

¹⁾ О интернацији српских устаничких поглавица писао је д-р Мих. Гавриловић у делу „Милош Обреновић“ књига прва (1813-1820) Београд 1908 стр. 66—68 и 79—83 према подацима бечких архива. Неке појединости о том питању изнео сам и ја у својој расправи „Између првог и другог српског устанка (од септ. 1813. до априла 1815. године)“ Загреб 1917. стр. 21—32, према документима петроварадинске генералне команде, који се чувају у кр. држ. архиву у Загребу. Недавно сам у Грацу у архиву зем. владе (Landes Regierung-Archiv) проучавао Geheime Präsidial-Akten из 1814. године, међу којима се налази један конволут докумената о интернацији српских поглавица по штајерским градовима те износим овде садржину тих докумената као допуну споменутих ранијих расправа о овом предмету.

зила се у ово доба под војничким надзором у петроварадинској и арадској тврђави. У налогу ратног савета је стојало да се имају послати у Штајерску сви српски бегунци, чије су изручење Турци тражили од Аустрије као главних виновника српском устанку. Барон Сингентал покуша да осујети транспортовање српских поглавица у Штајерску доказујући да нема потребе, да се српске поглавице крећу из Петроварадина и истичући велике тешкоће, с којима је скопчана њихова интернација у Штајерској.

Ратни савет је навео као разлог штајерској интернацији српских поглавица захтев Турака за њихову екстрадицију, а Сигентал је доказивао да ради тог захтева није потребно кретати Србе из Петроварадина. Међутим то није ни био прави повод за подузимање ових мера него су аустријски фактори хтели да одстрани српске поглавице из близине осталих српских емиграната, којих је било у Срему и у Банату близу 100.000 душа и да тиме осујети утицај поглавица на остале српске бегунце, с којима су Аустријанци имали посебне планове. Осим тога су хтели да уклоне српске револуционарне вође из средине аустријских Срба и да раздвајањем поглавица спрече њихово договарање и споразумевање. У излагање ових мотива не хтеде се ратни савет упуштати него понови 18. дец. 1813. барону Сигенталу, да интернацију поглавица у Штајерску захтевају државоправни и политички моменти те ово треба без даљег одлагања спровести, а трошкове транспортовања треба накнадити из секвестрованог иметка тих поглавица.

После пада Србије поднели су многобројни аустријски трговци тужбе против српских поглавица, захтевајући од њих накнаду штете, проузроковане инвазијом Турака, при којој је разграбљена и уништена њихова трговачка роба у Србији. Аустријске власти одузеше сав новац и драгоцености од српских поглавица и ставише сав њихов иметак под секвестар те је одређен нарочити суд, који ће расправљати и доносити пресуде по тужбама аустријских трговаца. Кад је створена одлука да се српске поглавице пошљу у Штајерску, наложено је свакоме од њих да пре поласка именује свога заступника у споменутих парницама.

Принц Хоенцолерн запита 4. дец. барона Сигентала, које ће све поглавице бити послане у Грац, а Сигентал у одговору своје наброји Карађорђа, Младена Миловановића, Јакова Ненадовића, Симу Марковића, митрополита Леонтија Ламбровића и Луку Лазаревића. Све су се ове поглавице налазиле у петроварадинској тврђави. Породица Карађорђева се налазила у Ср. Карловцима, породице Младена Миловановића и Јакова Ненадовића у Новом Саду, породица Симе Марковића у Јакову у Срему, а Луке Лазаревића у Иригу.

Сигентал је био одредио да се транспортовање поглавица у Штајерску започне са митрополитом Леонтијем, јер је он први на листи поглавица, чије су изручење Турци тражили. Касније преиначи ову одлуку с тим да се транспортовање започне с Карађорђем и одреди да се Карађорђе крене из Петроварадина 23. јануара 1814. Уочи Карађорђева поласка побегне из петроварадинске тврђаве Јаков Ненадовић. Одмах је издана за њим потерница и послан је његов лични опис на све стране па чак и у Грац,¹⁾ а према осталима поглавицама поштрена је опрезност. После пет дана трагања нађоше и ухватише Јакова и његова сина Јеврема у Иригу те их дотераше у петроварадинску тврђаву.

Градачке војне власти у споразуму са земаљском владом саставиле су распоред појединих поглавица по разним местима Штајерске, у којима се налази војни гарнизон и у којима ће се моћи над њима поставити комбинована стража војних и полицијских органа. Овај распоред је начињен према Сигенталову попису тих поглавица. Међутим је после подне 21. јануара са свим неочекивано приспео у Грац један каплар из Баната, пратећи супругу и синчића српског поглавице Вула Илића и њиховог слугу и слушкињу, који су били муж и жена и имали једно дете.

¹⁾ Потерница овако описује Јакова: „Dieser Flüchtling bedient sich wahrshceinlicheines russischen oder eines Passes des neusatzer Freystadts Magistrats, ist mittlerer, mehr kleiner, schwächlicher Statur, blassen, hageren Angesichts, hat graue Augen mit feurigem Blick, graulichte Haare, Bart und Augenbraunen, kleine, gespitzte Nase und trägt gewöhnlich einen blauen servischen Rock mit Pompadourfarben mit goldgestickten Aufschlägen, dann den russischen St. Annen Orden“.

Према каплареву саопштењу имао је за који дан и Вуле да се крене из Баната у Штајерску. Долазак ових интернираца бацио је у забуну штајерску земаљску владу и дирекцију полиције, јер се Вуле Илић није у опште налазио у Сигенталову попису поглавица, а ако ће и друге личности осим оних у попису долазити, онда је илузоран био цео распоред интернирања. У то је принц Хоенцолерн добио допис банатске генералне команде, који је разјаснио цео неспоразум. Сигентал је послао попис поглавица, који се налазе на подручју његове команде, а банатски генерал барон Хагер јављао је дописом од 5. јануара, да је и он према упутству, добивеном из Беча, наложио арадској тврђавној команди, да пошље у Грац Вула Илића, Павла Матејића и Вујицу Вулићевића. Касније је додао овима још и браћу Хајдук Вељкову Милутина и Миљка Петровића.

Градачка полиција смести породицу Вула Илића у гостионицу „Код Дивљег Човека“, а гроф Бисинген одреди Цеље за интернацију Вула Илића и његове породице. Директор земаљске полиције Карнери хтеде да пошаље у Цеље Вулову супругу и њено друштво, али она на вест о томе бризне у плач и стаде преклињати полицијске чиновнике, да је не воде из Граца него да јој дозволе, да овде сачека супруга, јер је њој тешко у туђем свету, где не разуме језик којим се говори и где њу нико не разуме. Полицијски чиновници су и сами увиђали да је положај ове жене ужасан и да ће се још погоршати, ако је пошљу у Цеље, те Бисинген по Карнеријевом предлогу даде дозволу, да до доласка Вула Илића породица његова остане у Грацу. Идућих дана измењена је ранија одлука те је за интернацију Вулову одређен Штанц место Цеља.

Да би се избегао двострук пут и да би се спречио састанак српских поглавица са Карађорђем, који ће доћи у Грац пре осталих, одлучи гроф Бисинген, да се све поглавице не доводе у Грац него само оне, чији пут води преко Граца, а остали да се одмах упуте у опредељена места. Према томе Карађорђа је требало довести у Грац, Симу Марковића у Брук преко Граца, Павла Матејића преко Граца и Брука у Кнителфелд, Луку Лазаревића преко Марибора и Фелкермаркта у Јуденбург, Леонтија Ламбровића преко Марибора, Фелкермаркта и Јуденбурга у

Целовац, Миловановића задржати у Марибору, Ненадовића из Марибора послати натраг у Цеље, Вула Илића преко Марибора и Вилдона у Штанц, а Вулићевића преко Марибора у Лајбниц. У овом смислу издати су 2. фебр. 1814. налози подручним органима, а нарочито мариборским полицијским и војним властима.

II

Карађорђе се кренуо из Петроварадина 23. јануара 1814. са сином својим Алексом и две слуге. Пратио их је један потпоручник, два каплара и четворица простих војника. 4. фебр. је приспео у Грац, где је већ раније одређен био за њега стан у гостионици „Код Града Трста.“ На жељу Карађорђеу, да му се даде приватан стан, где ће моћи за време поста готовити себи посебна посна јела према прописима његове религије, нашле су му војне власти стан у кући владиног секретара Франца Кнауера, Трг Кармелићана (Karmeliter-Platz) бр. 51. У налогу за тражење стана Карађорђу назначио је 7. фебр. принц Хоенцолерн, да треба наћи стан према компетенцији једног пуковника. Према овом налогу састојао се изнајмљени стан из четири собе и једног кабинета, из кухиње и коморе за дрва. У тај стан се Карађорђе уселио 15. фебруара те се од овог дана рачунала и кирија, која је износила годишње 400 форината.

На изненађење градачке полиције стигао је 7. фебруара пред подне у Грац Младен Миловановић са два рођака Атанасијем Миловановићем и Аврамом Поповићем, и са војном пратњом, која се састојала из подофира Антона Цифрега и четири војника. Младен се кренуо из Петроварадина 25. јануара и требао је према налогу Бисингенову од 2. фебр. остати у Марибору, али је услед забуне мариборског команданта допремљен у Грац. Градачка полиција смести Младена у гостионицу „Код Сунца“, док се не реши његова даља судбина. Одмах по своме доласку затражи Младен да говори са Карађорђем и по дозволи официра Либенвајна, који је одређен био да пази на Карађорђа, а без знања виших фактора, дошао је Младен у пратњи једног рођака у гостионицу „Код Града

Трста“. Карађорђе се јако обрадује посетиоцима, ижљуби их и почасте их вином. Идући дан се споразуме Бисинген са Хоенцолерном, да Младена не враћају натраг у Марибор него да га пошљу у Брук на Мури, а за Симу Марковића, који је требао у Брук да иде, одреде Марибор и известе о томе подручне органе и у Бруку и у Марибору. 9. фебруара је послат Младен у Брук, где је смештен у гостионици Винценца Шилхера.

Јаков Ненадовић се кренуо 28. јануара из Петроварадина са две слуге и приспео је 9. фебр. у Марибор, одакле га мариборски командант упути у Грац место у Цеље те је у вече 10. фебр. стигао у Грац. Огорчена градачка полиција смести Јакова у гостионицу „код Круне“, где је остао све до 15. фебруара, а тада се кренуо за Цеље. Овамо је Јаков приспео 17. т. м. око подне и смештен је у кући Филипа Шифера. Имао је две собе са намештајем, у једној је он становао, а у другој његове слуге. Месечна кирија за стан је износила 7 форината.

Сима Марковић се кренуо 31. јануара из Петроварадина са једним слугом, за кога се касније испоставило да је његов рођени син. У подне 10. фебруара приспео је Сима у Марибор, где га сместише у кућу фабриканта стакла Лангера.

Лука Лазаревић је пошао из Петроварадина 3. фебруара. Ни Лазаревић није дошао правцем, који је за њега одређен, али се ово није догодило кривицом мариборског команданта. Лазаревић није ни долазио у Марибор, јер је Сигентал његов транспорт упутио новим правцем, преко Новог Сада, Печуја и Фирстенфелда те је 14. фебр. приспео у Грац, а 15. фебр. је послат у Јуденбург, камо је приспео 18. фебруара. Становао је у апотекаровој кући на пијаци. У пратњи Лукиној се налазио Лазар Тодоровић, кога је Лука пријавио као свог слугу. Тодоровић је некада био Лукин ађутант, а пред пад Србије слао га је Карађорђе у Беч у једној дипломатској мисији.

Епископ Леонтије се кренуо 6. фебруара из Петроварадина са два ђакона Спиридоном Николајевићем и Нестором Владимировићем и са слугом Јованом Мартиновићем те је приспео у Грац 18. фебруара, а 21. т. м. око 9 сати пре подне отпремљен је у Целовац, камо је приспео

25. фебруара и смештен је у војном стану, где је дотле бригадир становао.

По налогу ратног савета послао је накнадно барон Сигентал у интернацију два Карађорђева секретара, Јанићија Димитријевића и Стефана Јефтића. Јанићије се кренуо из Петроварадина 23. фебр. и упућен је одмах у Птуј, камо је приспео 13. марта. У Птују се уселио у стан, који се налазио у кући птујског грађанина Мацона бр. 141. Стефан Јефтић се кренуо 23. марта из Петроварадина у Фирстенфелд, где је смештен код поседника Јосифа Монтезора.

У то су почели транспорти интернираца и из Баната. Банатска генерална команда слала је уз поглавице и њихове породице у интернацију. По извештају банатског војног команданта генерала барона Хагера кренуо се 12. фебр. Вуле Илић из Арада. Није познато, шта је Вула уз пут задржало, али је у Грац приспео тек 14. марта, где се састао са својом супругом, која је била већ пала у очајање. Идући дан је упућен са супругом, дететом, слугом и слушкињом у Штанц, камо је приспео 17. марта у пола шест сати у вече, те је смештен у гостионицу Гашпара Штегера.

По наредби барона Хагера кренуше се 19. фебр. из Арада и два брата Хајдук-Вељкова, Милутин и Миљко Петровић и 6. марта око подне приспеше у Грац, одакле су 8. марта отпремљени у Радгону, камо су стигли 10. марта те су смештени у кућу гвожђарског трговца Јована Хелда (Höld) бр. 101. Стан им се састојао из две собе и кујне, а кирија за стан је износила 6 фор. 40 крајцара месечно. И Милутин и Миљко су довели собом и своје супруге, од којих је Миљкова била пред порођајем те је наскоро по доласку родила дете.

Почетком марта послала је банатска команда у интернацију Павла Матејића и Вујицу Вулићевића са његовом супругом. Интернирци приспеше 27. марта у Грац. Матејићу је био одређен још 31. јануара Кнителфелд за интернацију, али је ова одлука 25. фебруара измењена те му је одређен Леобен, где се налазила једна компанија војника. Према томе је Матејић упућен у Леобен, камо је приспео 1. априла. Смештен је у стану, у коме је иначе становао

један капетан. У исто време је отпремљен и Вујица са супругом у Лајбниц, те и они приспеше тамо 1. априла.

III

Чим је Карађорђе приспео у Грац, стављена је пред врата његовог стана у гостијоници формална стража, али је већ после неколико дана ово стражарење укинато па је постављен један подофицир, коме је наложено, да пушта Карађорђу само познате особе и да га на улици из далека прати. Гроф Бисинген у својим извештајима министру полиције барону Хагеру нарочито је истицао повучено и мирно држање како Карађорђа тако и његовог сина Алексе.

Готово за цело време интернације српских поглавица натезало се са новцем за исхрану, за стан и за друге потребе њихове. Новаца су имали код себе једино митрополит Леонтије и Јанићије Димитријевић, којима иметак није био стављен под секвестар, те су само њих двојица живели од свог новца, а све остале поглавице су издржавале аустријске власти из благајне тајне полиције. Натезање с новцем искусили су већ први интернирци, чланови породице Вула Илића. Вуловој Супруги дато је при поласку из Арада 100 форината на рачун њеног мужа. Од те своте је она морала да плати подвоз и храну за себе, за слугу и слушкињу и за децу као и за каплара, који их је пратио. У Грац је стигла без новаца те јој Бисинген одреди 50 фор. из благајне тајне полиције као предужам на рачун њеног мужа. Пошто је Вуле приспео у Грац тек после месец и по дана, долазила је његова супруга поново у крајњу материјалну беду те су је полицијске власти у три маха испомагале са мањим свотама.

Према налогу барона Хагера из Беча плаћено је сваком поглавици за месец дана у напред по два форинта дневно, а за њихове супруге, децу и слуге по једну форинту на дан. Изузетак је учињен са Карађорђевим сином Алексом и супругом Вула Илића, којима је дато као и поглавицама два форинта дневно.

По Карађорђеву диктату напише његов Алекса 31 марта молбу градачкој генералној команди, која према

немачком преводу гласи: „Кад ме издајство неких мојих потчињених војсковођа и нарочито тврђавних заповедника, затим други политички догађаји примораше да напустим отаџбину, прибегао сам под заштиту Њег. ц. кр. апостолског Величанства. Место очекиване заштите, земунски официри и чиновници не само да су мени, мојој жени и деци опљачкали цело наше имање него су моју жену и кћерке на начин, који је код моје нације срамота за женски род, по целом телу претражили. После одузимања ствари и готовог новца оделили су ме од мојих и одвели су ме са најстаријим сином и две слуге у Петроварадин. Тамо сам у тврђави пробавио неко време, а затим ме доведоше овамо у Грац. При поласку из Петроварадина добио сам 600 фор. на пут и од тога сам морао да плаћам подвоз, затим прехрану за мене, мога сина, моје слуге и за целу војничку пратњу. По доласку добио сам од поручника Јарисбурга 200 фор. и од те своте имам још свега 6 фор. Пошто сам и ових 800 фор. добио милошћу Њег. Величанства, надам се, да Њег. Величанство ни у будуће неће допустити да гладујем него ће ми или одредити издржавање према моме чину или ће ми вратити новац и драгоцености. Исто тако се надам, да ће ми Њег. Величанство вратити натраг жену и децу, за које не знам ни где су ни како живе.“ На молби је потписан: Ђорђе Петровић, генерал-лајтнант Њег. Царског Величанства свих Руса и великокрсник Аниног ордена.“ Затим су додате речи: „Ово у име мога оца. Алекса Петровић.“

Већ раније, када су „Бечке Новине“ 7. марта 1814. донеле вест, да је руски цар подарио Карађорђу титулу руског царског генерал-лајтнанта и орден Александра Невског, запитао је принц Хоенцолерн председништво ратног савета, да ли ће ово високо одликовање повући за собом и промену у опхођењу према Карађорђу? Одговор је гласио, да о том именовану није ни ратном савету ни дворској канцеларији службено ништа саопштено те поступање према Карађорђу нека остане по старом. Пошто је на цитираној молби Карађорђе потписан као генерал-лајтнант, пошаље принц Хоенцолерн пензионисаног пуковника Левачића, који је знао српски, до Карађорђа, да га пита, може ли он показати патент, којим је именован

за генерал-лајтнанта. Карађорђе одговори Левачићу, да је он, кад су руске помоћне чете ушле у Србију и у Београд, добио не само врховну команду над тим четама него и један пакет из Петрограда, у коме је био патент о том именовану, написан златним словима и на њему велики печат у кутијици, обешеној за патент врпцом од зелене и беле свиле. Осим тога су у пакету биле две зелене униформе са богато искићеним златним оковратником и огрлицама и један ћурак од самура. Овај пакет је из опрезности чуван у једном манастиру са многим другим драгоценостима и списима. При инвазији Турака одао је неко њима, где се ове драгоцености налазе те Турци дођоше у манастир, везаше игумана и овај им мораде све то предати. Међутим би се могло, ако генерал Хоенцолерн дозвољава, писати у Беч руском посланику па ће он нов патент прибавити.

Карађорђу је исплаћен даљи предујам из благајне тајне полиције, а тако исто су давани предујмови и осталим поглаварима, по гдекад са закашњењем. До краја јула издато је 4.415 фор. интернираним поглавицама. Од те своте је Карађорђу за време од 1. апр. до краја јула исплаћено 546 фор., а Вулу Илићу, који је имао највише друштва, 837 фор. Овде није урачуната кирија за станове интернирцима, коју су полицијске власти такође плаћале.

Интернирци су се тужили да немају одећа ни веша те су молили, да им се дозволи посебна свота за набавку најпотребнијих кошуља и хаљина, али им је молба одбијена те су морали од својих дневница све то да набављају. Што се хаљина тиче, нарочито су у бедном стању били Младен Миловановић и Павле Матејић. Овај последњи је имао много издатака и око лечења својих болесних ногу.

Лука Лазаревић је у Јуденбургу живио ванредно повучено. Собу није тако рећи ни напуштао. Издавао је себе и свога пратиоца Лазара Тодоровића за врло сиромашне људе. Уз јела је редовнито захтевао јака пића. Јакова Ненадовића је хвалио његов кућни газда Шифер као врло уредног и мирног човека.

По Грацу и околина проносиле су се вести, да су интерниране поглавице јако богати људи и да су при преласку из Турске пренели неколико милијона форината. Принц Хоенцолерн се побојао, да ће лаковерни свет по-

веровати у те бајке и чинити позајмице интернирцима те се с тога споразуме са грофом Бисингеном, да се по свима местима, где се Срби налазе, обнародује, да имање српских поглавица не премаша своту од 60.000 форината, да је тај иметак под секвестром и у парници и да неће ни залећи за сва потраживања аустријских трговаца, чија штета, претрпљена падом Србије, износи преко пола милијона форината.

Властима, које су имале задатак да мотре на интернирце, издат је налог, да са српским поглавицама не треба поступати као са заробљеницима, али да треба у потаји будно пратити њихово понашање, њихову околинду, њихове везе и њихову преписку. Треба осујетити свако споразумевање између поглавица, нарочито њихово споразумевање с Карађорђем. Поштарима је наређено, да сва писма, која стигну на интернирце, предаду полицијским властима, ове су та писма слале у Грац Бисингену, а он их је достављао у Беч барону Хагеру.

Највише је писама стизало Карађорђу и одмах за њим Младену Миловановићу. Осим писама на директну адресу, стизала су писма поглавицама и другим, заобилазним путевима. Градачки поштански контролор ухватио је једно писмо за Карађорђа у прилогу другог писма, управљеног једном градачком трговцу и добивеног из Ердеља. Лука Лазаревић из Јуденбурга послао је два писма у Брук на адресу гостионичара Шилхера, но која су у ствари била упућена Младену Миловановићу, који је код Шилхера становао. Сва писма, која су стизала интернираним поглавицама и која су они слали, преведена су у Бечу на немачки и проучена је њихова садржина, па су онда запечаћена и враћена у Грац, да се преко поште уруче адресатима као да су тек тада приспела. Сва су писма пронађена као недужне садржине сем два. Једно је било писмо Лазара Тодоровића из Јуденбурга, управљено бечком трговцу Вулко, јер се из тог писма видело, да интернирци стоје у тајној вези са руским архимандритом Спиридоном Филиповићем, а друго писмо Младена Миловановића, којим је позивао Милоша Урошевића, земунског трговца, да дође к њему у Брук ради неких важних послова. Ово писмо протурио је Младен до Урошевића преко свога

рођака Аврама Поповића, који је са дозволом полицијске власти отпутовао средином маја из Брука у Нови Сад. Урошевић место да се одазове Младенову позиву, преда његово писмо војним властима, које су услед овог случаја поштриле пажњу на рад и кретање Младеново.

IV

Од свих интернираца први се избавио из Штајерске Јанићије Димитријевић. Он је као Карађорђево секретар последњих дана устанка био у интимним везама са руским дипломатским агентом Теодором Недобом, а преко њега и са руском владом, коју је обавештавао о догађајима у Србији. И после пада Србије Јанићије се није одвајао од Недобе све док није одведен у интернацију. Природно је, што су се Руси пре свих других заузели за Јанићијево ослобођење. На интервенцију руске владе дао је ратни савет у Бечу Јанићију дозволу, да може по вољи изабрати земљу, у којој ће становати. Јанићије изјави, да жели ићи у Русију и то преко Новог Сада, да поведе отуд своју породицу и понесе новац и драгоцености, које се налазиле депоноване у Петроварадину. На то је Јанићије разрешен од интернације те се крене 14. маја 1814. из Птуја у Петроварадин.

Крајем јуна већ се у Грацу знало, да се у Бечу воде преговори о изручењу српских поглавица руској влади и да ће се ускоро ово изручење обавити, те су војничке и полицијске власти почеле да попуштају у строгости надзора над преписком интернираца.

Кад су завршени преговори руско-аустријски у овом питању дошао је у Грац 25. августа са пасошем дворске канцеларије колешки асесор Симон Орловић и донео је пасош за Карађорђа. Директору полиције Карнерију изјавио је Орловић, да ће он пратити Карађорђа преко Загреба и Ср. Карловаца у Хотин и замолио га је, да за њега и Карађорђа одреди троја кола и да се одмах издаду налози свима областима, да српске поглавице без задржавања пропусте и да се одреди подвоз и за све остале поглавице. На питање, да ли је он донео пасоше и за друге интернирце, одговорио је Орловић, да ће осталима стићи

пасоши директно од дворске канцеларије. Пошто руска влада услед неспоразума није затражила пасоше и за Вула Илића и Павла Матејића, Орловић је обећао, да ће упозорити руског бечког посланика грофа Штакелберга, да се накнадно и њима издаду пасоши.

Гроф Бисинген наложи 26. августа оним окружним капетанима, на чијем се подручју налазило српских интернираца, да чим интернираном поглавици стигне из Беча пасош, тим моментом престаје његова интернација и он се може одмах кренути на пут. За подвоз интернирцима нека се постарају полицијске власти. У исти мах изда Бисинген налог, да се за Карађорђа и његово друштво спреме троја кола са десет коња те се 27. августа Орловић и Карађорђе кренуше из Граца за Сремске Карловце. 12. септембра приспели су у Петроварадин и одатле пођоше у Карловце.

Младену Миловановићу је у Бруку 29. августа уручен пасош дворске канцеларије те је он 30. августа отишао са својим слугом преко Граца у Хотин. По извештају окружног капетана Вернера из Брука остао је Миловановић дужан гостијоничару Шилхеру 200 форината.

За Јакова Ненадовића је 29. августа приспео у Цеље пасош дворске канцеларије. Он хтеде одмах идући дан, 30. августа, да се крене, али га страховит пљусак примора, да одгоди до 31. августа. Са неописаном радошћу полазио је Јаков на пут и при поласку је непрестано и на све стране захваљивао на заштити, која му је у Цељу указана. Исто тако је 29. августа приспео пасош и за Луку Лазаревића те се он са својим пратиоцем Лазаром Тодоровићем кренуо 30. авг. из Јуденбурга у Хотин. Сваком поглавици је саопштена порука руског бечког посланика, да ће Темишвар бити место скупљања, одакле ће се све поглавице заједнички кренути у Русију.

Стефану Јефтићу је 16. септембра уручен пасош, али он није имао новаца за пут те му је полиција у Фирстенфелду дозволила да дође у Грац и да затражи новаца за даље путовање. Павле Матејић је добио пасош 24. септембра и одмах је идући дан отпутовао у Грац, камо је приспео 26. септембра. За стан и кост остао је дужан 112 форината. У Грацу су Матејића подвргли испиту о том дугу

и он је изјавио, да не може ни порећи ни потврдити тај дуг. Он се је хранио у четири гостионице и пошто не зна језика, зависио је потпуно од тих гостионичара. Они су му доносили шта су хтели и рачунали су му, колико су хтели. Матејић и Стефан Јефтић кренули су се 1. октобра заједнички из Граца за Хотин.

Вујици Вулићевићу је у Лајбницу 8. октобра уручен пасош те се он одмах идућег дана кренуо преко Марибора и Петроварадина за Русију. Вуле Илић је добио у Штанцу тек 25. окт. у вече пасош за Русију и одмах идућег дана кренуо се у Грац, где је 27. окт. затражио и добио издржавање, које му је до тог дана припадало. 28. окт. отишао је из Граца са својом породицом за Хотин.

Најгоре је прошао Сима Марковић. Његов пасош је потписан од дворске канцеларије још 16. августа, међу првим пасошима, али је уз пут негде забачен. Кад је Карађорђе у повратку из Граца пролазио кроз Марибор, нашао је Симу на мариборској улици те се је разговарао с њиме. Од тог доба ишчекивао је Сима, да и њему стигне пасош и ургирао га је пуна два месеца с дана у дан код мариборских власти. Напослетку је 19. окт. умолио грофа Бисингена, да га обавести, зашто његов пасош још не стиже? Он је отац многобројне породице и тешко му пада, што је тако дуго удаљен од ње, а по свему му изгледа, да су више власти на њега и његовог сина сасвим заборавиле. Симина молба је донела успеха. Забачени пасош је пронађен и 28. окт. уручен је Сими у Марибору. Дневнице за октобар нису му биле исплаћене и он је послао био молбу у Грац да му се даде издржавање и за октобар, али добивши пасош не хтеде чекати решење ове друге молбе него изјави, да жели одмах да отпутује. 29. окт. кренуо се Сима са својим сином из Марибора у правцу Срема и са њиховим одласком довршена је интернација српских поглавица у Штајерској.

БОРБА КНЕЗА МИХАИЛА И ТОМЕ ВУЧИЋА ПЕРИШИЋА.

ОД 1840 ДО 1842 ГОДИНЕ.

I.

Тек што је млади кнез Михаило, долазећи из Влашке преко Цариграда и Ниша, приспео са својом матером кнегињом Љубицом у Београд (14. марта 1840), распламтела се поново свом снагом борба између Обреновићеваца и њихове опозиције, којој је на челу био Тома Вучић Перишић. После абдикације кнеза Милоша (13. јуна 1839), ова борба се била стишала. Међутим је нови кнез Михаило и сувише био задовољен назорима свога оца, а Вучићевци се у потаји већ били ангажовали за протеривање династије Обреновића и постављање Александра Карађорђевића на кнежевски престо, те је сукоб између оба табора био неминован.

Обе странке су оперисале демагошким лозинкама у народним масама. Вучићевци су били срећнији и окретнији у избору тих лозинки. Они су умели да сакрију своје циљеве и да као лозинку истакну популарне, сваком јасне захтеве, који су годили и ласкали широким слојевима народа. Вучићевци су тражили да се уклоне сви странци из службе и да се њихова места попуне Србијанцима, да се порезе смање и да се праведније распорежу, да се смањи велика плата чиновника и да се државна благајна постави на сигурно место и под сталну контролу. Сличном демагогијом су се служили и Обреновићевци, али су њихове лозинке биле одвећ провидне. Њихови људи су захтевали да се уклоне из државне службе кнежеви опозиционари Вучић и Петронијевић и да се укине Државни Савет, јер Србији треба само један а не седамнаест кнежева.

Већ првих дана после доласка новог кнеза, избио је оштар судар између противничких странака. Уз младог кнеза била је његова мати, кнегиња Љубица, жена склона интригама и страствена у мржњи на Вучића и његово друштво, затим кнежев стриц Јован, а такође и други стриц Јеврем, који је сада остентативно истицао мржњу против својих дојучерашњих једномишљеника Вучићеваца. Од саветника прионуше уз кнеза Ђорђе Протић, Цветко Рајовић, Стеван Радичевић, Голуб Петровић, Милета Радојковић, Теодор Хербес, Илија Поповић, Анта Протић, Вуле Глигоријевић, Милутин Гарашанин, браћа Симићи (Алекса и Стојан), Стефан Стефановић-Тенка, затим Јеврем Обреновић и сва његова разграната родбина. Од свих предела Србије најједнодушније је држала уз опозицију Гружа, Вучићев родни крај. Јаког упоришта су имали Вучићевци у београдском везиру Хозрев-паши и у Портином комесару Медим-ефендији, јер су они вредили као изразита туркофилска странка. У позадини и повучено живео је у Београду зет Јеврема Ненадовића, Александар Петровић, најмлађи син негдашњег вожда српског Карађорђа. Спрам њега је народ гајио велике симпатије ради очевих заслуга и у потаји се много говорило да Вучићевци њега желе за кнеза. На око, он је стајао далеко од свих задевица. Михаило га је именован за свога ађутанта и он је савесно вршио ову службу, а при томе је живо одржавао везу и пријатељске односе са београдским пашом, те су често посећивали један другог.

Султановим ферманом, којим је Михаило именован за кнеза, именовани су Вучић и Петронијевић за државне саветнике и за кнежеве помоћнике у влади. Присталице Обреновића, нарочито из ваљевског и крагујевачког округа, захтевали су у скупштини 16. марта да се Вучић и Петронијевић уклоне из државне службе. Овај захтев је прихватио са одобравањем и Јеврем Обреновић, па и кнез Михаило, али Портин изасланик Медим-ефендија уложи протест против тога, јер су Вучић и Петронијевић именовани султановим ферманом, те ни скупштина ни кнез немају права да мењају султанове одлуке. Идући дан, 17. марта, обављена је на Калимегдану Михаилова инсталација у кнежевско достојанство. Пред Медимом и Хозрев-пашом положио је нови кнез заклетву, а после њега, на сав јед Јеврема Обреновића,

положише заклетву и Вучић и Петронијевић као кнежеви помоћници у управи над кнежевином.

Обреновићевцима не преостаде друго него да се у даљој борби против Вучићеваца заклоне за вољу народа. Из кнежеве околине дошаптавано је поузданијим окружним и среским капетанима и другим народним старешинама да подигну народ против Вучићеваца. Управним органима није било тешко да подбуне народ на еунциацију у прилог кнеза. Оружана гомила народа појави се 6. маја у Топчидеру, захтевајући да се Вучић и Петронијевић отпусте из службе. Прво су дошли незадовољници из Колубаре, затим из рудничког, ваљевског и крагујевачког округа. Њихов број је убрзо нарастао на више хиљада; долазећи у Топчидер, они су хватали уз пут и везивали Вучићеве виђеније присталице. Испред бујице народа, која је почела са Топчидера да се прелива и да господари и над самим Београдом, побегоше Вучић, Петронијевић и Гарашанин са својим породицама у београдску тврђаву, под заштиту везира Хозрев-паше, на што кнез постави место њих друге личности за министре и изврши ревизију чиновника, отпустивши читав низ чиновника разних категорија који су се експонирали као Вучићевци.

Хозрев-паша извести Порту о обрту у српској унутрашњој политици, те султан изасла Муса-ефендију као свога комесара, да изравна спор са опозицијом. Муса је приспео у Београд 10. јуна и затекао је Вучића, Петронијевића и Гарашанина још увек у тврђави. Са доласком Мусиним, напустише они тврђаву и почеше се слободно кретати по граду. Михаило се налазио у тај мах у Крагујевцу, камо је на жељу својих приврженика пренео био почетком јуна своју владу (3. јуна превезен је и државни архив на седморим колима из Београда у Крагујевац). Муса не хтеде становати у тврђави, него одседне у граду у приватној кући, и одмах по доласку пошље једног изасланика у Крагујевац и позове кнеза да дође у Београд. Кнез стиже 20. јула са 80 људи у Топчидер. Паша и конзули посетише кнеза и поздравеше га добродошлицом, али Муса не хтеде отићи, него је захтевао да кнез први посети њега, султанова представника. Око тога се изроди свађа, те је најзад решено да се и кнез и Муса нађу 23. јула у башти браће Германа, изван Београда.

Још више попустљивости показао је Муса у мисији ради које је дошао. Кнежева странка се и овога пута латила опробаног средства, и тек што је Муса почео расправљати о изравнању несугласица, појавише се опет гомиле народа. 24. јула стиже око 800 оружаних људи из чачанског округа под вођством капетана Мићића, рођака кнегиње Љубице, а идући дан стиже других 2000 људи. Доласком овог народа на челу са огорченим противницима Вучићеваца, искључена је свака могућност измирења. 3. августа публикован је на Кара Бурми султанов ферман, у коме се налаже народу, да се покори Муса-ефендији, који ће саслушати народне жеље и тужбе и правду изрећи. На то је сав присутни народ повикао, да жели отпуштање Вучића и његових другова из државне службе и изгон из земље, јер они хоће да сатру кнежеву поровицу. У овом смислу написана је и послана на Порту народна представка. Тек после овога се светина разишла својим кућама и у Топчидеру остадоше само народни посланици са члановима државног савета.

Један део Вучићевих присталица, отпуштених из службе, на броју 40 људи, наступи изгнанство већ 18. августа, прелазом у земунски контумац, а одатле се упутише у Турску. Муса обавести видинског гувернера да лепо предусретне ове емигранте. Вучић и другови повукоше се опет у београдску тврђаву. Муса је наговарао кнеза да се измири са опозицијом и да прими поново отпуштене чиновнике у службу, али је кнез одлучно тражио да се према закључку народа опозиција протера из земље. 28. октобра учини Муса, у друштву са руским генералним конзулом Вашченком, последњи покушај, да кнеза приволи на попуштање, а кад ни овог пута није успео, он се после подне тог дана крене на једној лађи, а Вучић и другови пођоше за Мусом на другој лађи у правцу према Видину.

II

Изгнанство опозиционих вођа из земље није било за кнеза и његову странку срећно решење овог питања, ма да је на први поглед тако изгледало. Опозиција би по режим била мање опасна да је остала у Србији, него што је отишла у Турску и Русију и дошла у везу и ближи додир са држав-

ницима, који су имали велику и последњу реч у питању управе српском кнежевином. Почетком децембра 1840. поделише у Видину изгнаници улоге: прота Матија Ненадовић и Лазар Теодоровић, српски дипломати још из доба Карађорђа упутише се у Петроград, а Вучић и Петронијевић са осталим емигрантима пођоше у Цариград, да на тамошњим дворovima прикажу узроке сукобу са кнезом и да измоле непристрасну комисију, која ће спровести истрагу у њих ву спору. Непосредни додир српских опозиционара са руском и турском владом и информације, које они дадоше, изменише на мах расположење тих влада у њихову корист. Осим тога су се и сами изгнаници услед заједничке судбине и патње још јаче зближили. Створена је међу њима таква веза и заједница, да је и данас, у добу модерних политичких организација и партијских дисциплина, мало странака, које гако беспрекорно функционишу као што је у оно време функционисала неорганизована и недисциплинована Вучићева странка уставобранитеља.

Вође српске опозиције пожњеле су и у Петрограду и у Цариграду потпун успех. 23. децембра примио је Вучића и другове велики везир Реуф паша у јавну аудиенцију и обећао им је, да ће их султан споразумно са руским двором успоставити у пређашња звања. Набрзо после тога руски генерални конзул Вашченко и нови београдски везир Ђамил-паша добише налог од својих дворова да посредују код кнеза Михаила за дозволу повратка изагнатим Вучићевцима. У исто доба позвала је Порта дванаест српских кнежевских чиновника у Цариград, да их тамо испитају у ствари оптужбе подигнуте од народне скупштине против Вучића и другова. Акција Порте и руског двора поколебала је кнеза. У тај мах стиже у Крагујевац вест, да је руски цар послао свог крилног ађутанта барона Ливена у Цариград, да измени мисли са турским двором и са српском емиграцијом, те да преко Турске пође у Србију и као царев изасланик утиче на кнеза у корист опозиције. 16. марта 1841. приспео је барон Ливен у алексиначки контумац. Кнез изашље пред њега министра унутрашњих послова Цветка Рајовића са једним својим ађутантом и једним државним чиновником, те га ови допратише 22. марта кнезу у Крагујевац, а 24. марта запо-

чеше расправљања између барона, кнеза и кнежевих министара.

Пред великим ауторитетом руског цара, заштитника српске кнежевине, попуштао је млади кнез, а и Ливен је водио рачуна о кнежевој осетљивости, те су донели компромисно решење да кнез даде пензију и амнестију свима емигрантима. Пензију ће Вучић, Гарашанин и Стојан Симић уживати у изгнанству, а сви остали, међу другима и Петронијевић, могу доћи натраг у Србију. 30. марта прешао је кнез са бароном Ливеном из Крагујевца у Београд, 5. априла публикована је прокламација о амнестији српских емиграната, 9. априла је отишао улак преко Видина у Цариград, да однесе изгнаницима вест о прокламацији кнежевој и да сиромашнијима преда новаца за путни трошак, а 12. априла напустио је барон Ливен Београд и ступио у земунски контумац. Михаило остаде и даље у Београду и указом од 30. априла премести кнежевску владу поново из Крагујевца у Београд.

У то време је избила буна Срба у околини Ниша, Пирота и Лесковца. Тек што је ова буна угушена, откривена је у Србији једна завера против владе, у којој је узео учешћа и синовац кнегиње Љубице, Гаја Вукомановић. Ове ненадане трзавице у Турској и у Србији потиснуше у позадину питање српских емиграната. Тек у децембру почеше стизати изгнаници из Цариграда. 4. децембра приспеше у Земун Тома Вучић Перишић, Лазар Тодоровић, Јеврем Ненадовић, Паун Јанковић, Јован Вељковић, прота Матија Ненадовић и Илија Гарашанин. Они су имали упутство да у Земуну сачекају портиног комесара Емин-ефендију, који је долазио да у име султаново расправи са кнезом још нерешена питања емиграната.

Емин-ефендија је приспео у Београд 16. децембра и одмах идући дан је превео из Земуна све емигранте осим Вучића и предао их кнезу Михаилу. Љубазност, с којом је кнез предусрео емигранте, превазишла је њихова очекивања. Аврам Петронијевић и Хаџи-Милутин Гарашанин су у путовању били застали, те су тек 17. децембра стигли у Панчево. 18. новембра је Петронијевић прешао у Београд, те кнез и њега лепо прими. Гарашанин пређе 19. децембра из Панчева у Земун, где се налазио и Вучић, који је и породицу дао одмах превести из Београда. По савету Емин-ефендије

упутише Вучић и Гарашанин писмену молбу кнезу, да и њима даде помиловање. Кнез затражи од Порте налог у овом питању. Добивши Портин одговор, протегне кнез амнестију и на Вучића, Гарашанина и Симића. Вучић и Гарашанин пређоше 11. априла 1842. у Београд, а Стојан Симић, који је у тај мах боравио на свом имању у Влашкој, дође касније.

Обавивши са успехом своју мисију, отишао је Портин комесар Емин-ефендија 18. марта 1842. године натраг у Цариград.

III.

Емигранти су се с Портом споразумели, да код кнеза Михаила постепено спровађају своје планове. Најпре је постављен захтев да кнез прими у земљу и даде службу и плату незнатнијим изгнаницима. После тога је затражено да дођу у Србију и вође опозиције. Тек што је ово постигнуто, затражи Порта у мају 1842. године од кнеза, да отпусти из службе министра Протића, Радичевића и Рајовића. Портин намера била је јасна: на место ових министара хтела је да намести поново Вучића, Петронијевића и Симића. Усвајање овог Портиног захтева значило би потпуну победу Вучићеве странке, после чега би илузорна била кнежева моћ. Већ и дотадање кнежево попуштање подигло је углед опозицији и умножило је број њених присталица у земљи. Осим тога су Вучићевци искористили сваку прилику да нашкоде Обреновићевцима и да појачају свој утицај, скривајући брижљиво своје крајње циљеве. За њихову демагошку агитацију нарочито су добро долазили кнежеви укази од 1. јануара 1842, којим је повишена главарина од 5 на 6 талира, и од 18. априла 1842, којим се побољшава плата мирског свештенства.

Портин захтев да отпусти своја три најглавнија министра, запрепастио је кнеза Михаила. Ипак он не хтеде заузимати одлучан став, него одговори, да ће вољно изаћи на сусрет Портиној жељи чим му се саопште разлози ради којих треба ови министри да буду отпуштени, јер у уставу стоји да ни један српски чиновник не може без истраге и без пресуде бити скинут са звања. Међутим, ову улогу уставобранитеља,

коју је кнез преузео сада на себе, није Порта могла сматрати озбиљном, јер је он сам пре две године велику множину чиновника Вучићеваца отпустио из службе без истраге и без пресуде. Порти прискочи у помоћ и Државни Савет, у коме су Вучићевци услед последњих догађаја почели да дижу главу. 25. јула 1842. поднесоше саветници кнезу опширну представку, у којој оптуже споменути тројицу министара и затраже њихов отпуст из државне службе. Кнез није налазио у тој сенатској оптужби ништа стварнога, али ипак затражи од отпуштених министара, да поднесу своју одбрану на ову оптужбу.

У то је стигао глас, да је Порта одлучила да изашље у Србију свога дворског комесара ради преговора са кнезом о отпуштању непоћудних јој министара. За комесара је одређен Шекиб-ефендија, члан турског дивана, коме је поверена и једна мисија у Влашкој. Обавивши тамо свој посао, приспео је Шекиб 25. августа у Београд.

Идућег дана посети Шекиба енглески конзул Фубланк и замоли га да удари средњим путем, да затражи отпуст министара, али да место њих не поставља Вучића ни његове другове, јер би то изазвало нове трзавице, него нека постави за ministre неколико рођака Јеврема Обреновића. Шекиб се захвали на савету и примети са своје стране, да он добро познаје Вучића; познаје га боље него њега, конзула. За енглеским конзулом посети Шекиба руски генерални конзул Вашченко и даде му сличан савет, на што Шекиб одговори хладно, да ће видети. Мало после ових конзула дође Шекибу у посету кнез Михаило. Шекиб прими кнеза у присуству Ђамил-паше и саопшти му султанове налоге о збацивању министара. Кнез одговори да висока Порта, према уговорима, који постоје, нема права да се у ово питање меша. Садањи министри, и ако од његових личних непријатеља код Високе Порте оцрњени и оклеветани, уживају и његово и народно поверење, те он мора остати код своје раније одлуке. Шекиб отпусти кнеза са изјавом да се нада, да ће ноћни мир улисти кнезу зрелију одлуку.

Сутрадан, 27. августа, посети Шекиб кнеза и одмах сведе разговор на отпуштање министара. На кнежево питање, зашто је потребно да се ти министри противно уставу скину са звања, Шекиб одговори, да је довољно што њихово отпушта-

ње Порте захтева. Порта је дала устав, она га може и одузети. На то кнез примети да, докле год устав постоји, он га мора испуњавати. На растанку рече кнез Шекибу да ће га опет посетити, па да се нада, да ће све свршити на задовољство Порте.

Министри, о чијем се збацивању у радило, нису у Државном Савету ни међу присталицама Обреновића уживали симпатија, те Савет на седници одржаној 28. августа после подне донесе једногласно одлуку, да замоли кнеза, нека не оклева са отпуштањем министара, против којих се Порта изјавила, јер ће иначе изгледати да се он поново противи султановим налозима. Идућег дана достављена је кнезу ова молба Државног Савета, али кнез остаде непопустљив.

Глас о призорима, који се одиграше између кнеза и Шекиба, пронео се великом брзином на све стране. Вучићевци оживеше и започеше енергичну агитацију у народу. Завера је постојала у потаји већ из раније, а Шекибов долазак био је сигнал да се започне акција. Сутрадан по Шекибову доласку, 25. августа, затражи Вучић од београдског полицајног звања пасош за Аустрију. Истог дана затраже угледнији Вучићевци дозволу, да могу отпутовати у своје родне крајеве, у унутрашњост Србије, а Петронијевић замоли пашу, да се може са својом породицом склонити у тврђаву. Нико није овим корацима опозиционара придавао нарочиту важност. Нико није слутио, да је све ово учињено по договору и да је ово значило почетак револуције.

Петронијевић оде у тврђаву. Вучић остаде још два дана у Београду, а његове присталице разиђоше се сваки у свој завичај и стадоше бунити народ, да пошље своје изасланике Шекибу, да затражи од њега отпуштање из службе омражених министара, да тражи смањивање и праведнију расподелу пореза и контролу над државним приходима и расходима. Народни покрет ухвати корена по целој земљи, а нарочито у Смедереву, Пожаревацу и Шапцу. У Смедереву изабраше изасланике који ће понети Шекибу тужбе и молбе народне, и стадоше гонити свог начелника Перу Поповића, да ступи на чело тој депутацији, на што Поповић побегне ноћу између 30. и 31. августа кнезу у Београд.

По тајном споразуму са својим људима, Вучић пређе

29. августа у Земун, а из Земуна оде одмах у Панчево, где даде визирати пасош за Београд, али остаде у даље у Панчеву. Овде му 31. августа после подне стиже вест, да је у Смедереву све спремно за његов дочек, те се он укрца у један српски чамац, који је по њега дошао и повезе се низ Дунав према Смедереву. Испод смедеревске тврђаве пристаде чамац уз обалу, где тамошњи турски војвода са Пауном Јанковићем дочека Вучића и уведе га у тврђаву.

Вучићевих партизана било је на све стране и по свима државним звањима. Њихова агитација заталасала је све закутке Србије. У редовима Вучићеве странке били су митрополит београдски Петар Јовановић, епископ ужички Нићифор Максимовић, затим сенатори Милисав Здравковић-Ресавац, Стеван Стојановић-Ћоса, Милутин Петровић-Ера, министар финансија Павле Станишић, председник крушевачког окружног суда Јован Вељковић, крушевачки окружни начелник Петар Лазаревић-Цукић, председник ћупријског окружног суда Стојан Јовановић, помоћник смедеревског начелника Антон Мајсторовић, благајник смедеревског начелства Таса Кузмановић, председник црноречког суда Јеремија Здравковић, начелник моравског среза Атанасије Вукићевић, председник београдског суда Стеван Магазиновић, помоћник црноречког начелника Добросав Здравковић-Ресавац, начелник моравског среза Данило Стевановић (брат Тенке), члан смедеревског суда Станислав Стевановић, парафински начелник Богдан Ђорђевић-Татарин, јагодински начелник и зет проте Ненадовића Јеремија Станојевић, лепенички начелник Јовица Николић, председник крагујевачког суда Јеврем Ненадовић, председник шабачког суда Бошко Тадић, члан шабачког суда Лука Лазаревић, председник подринског суда Максим Ранковић, ваљевски начелник Деспот Стевановић, помоћник начелника ваљевског суда Никола Радојковић, благајник ваљевског начелства и шурак Вучићев Јосиф Куртовић, чланови ваљевског суда Петар Јокић и Ђура Марковић, члан рудничког суда Глиша Поповић, члан чачанског суда Марко Лазаревић, помоћник рудничког начелника и зет Јеврема Ненадовића Јеврем Гајић. Од Вучићевих присталица служили су у регуларној војсци капетан Илија Новаковић, командант

крушевачког гарнизона, Стеван Миљковић, командант крагујевачке артиљерије, капетан Илија Мирковић, командант барутане и магацина за војну опрему, штабни капетан Јоца Наумовић, ћупријски коњички командант, капетан-лајтнант и зет Јеврема Ненадовића Јован Лукавчевић, командант крагујевачког гарнизона, и крагујевачки артиљериски лајтнант Симон Нешић. У активној служби је био и Вучићевац Тимотије Кнежевић, конципист кнежеве канцеларије, који је одавао својим једномишљеницима сва кнежева тајна акта.

Од виђенијих Вучићевих присталица, који су у време ове револуције као и Вучић били у пензији, истаћи ћемо бивше ministre Аврама Петронијевића, Стевана Стевановића-Тенку и Алексу Симића, затим бившег потпредседника сената Стојана Симића и бивше сенаторе проту Матију Ненадовића, Лазара Теодоровића, Пауна Јанковића и Илију Милутиновића; пензионисане чиновнике: помоћника шабачког начелника Ђуку Стојчевића, саветника апелације Лазара Зубана, смедеревског начелника Стевана Петровића Книћанина, мајора Константина Живковића-Хранислава, секретара Кнежеве Канцеларије Алексу Јанковића, јагодинског начелника Ристу Бабовића, председника рудничког суда Илију Чворића; а од грађана споменућемо трговца Михаила Гарашанина, Лазара Аксентијевића, Милутина Радовановића, Тасу Башкалфића, Николу Костића, Михаила Блазнавца и Уроша Цукића.

IV.

Мада је покрет народа у првим почецима имао недужан вид: поднашање оптужбе Шекиб-ефендији против непопуларних министара, кнез Михаило је већ на прве вести о комешању у народу схватио ово као отворену буну и одмах је био готов са одлуком, да према побуњеницима поступи најстрожије и да се за увек разрачуна са Вучићевцима. Прву вест о побуни донео му је рано у јутру 31. августа добегли смедеревски начелник Петар Поповић. Кнез наложи једном саветнику и једном члану апелације да са војном ескортом похитају у Смедерево и начине реда; затим и у друге крајеве пошаље пешачку или коња-

ничку патролу. Лађама даде налог да стражаре по Дунаву и Сави и да Вучићу запрече прелаз у Србију. У Београду постави јаке страже, које су дању и ноћу крстариле по улицама. По целој земљи даде објавити да сваког бунтовника, који неће да се преда, треба убити. Вучића прогласи одметником и одреди велику награду ономе, ко га ухвати жива или мртва.

Чета, изаслана у Смедерево, наиђе у Гроцкој на смедеревске побегле пандуре, који саопштише да је у Смедереву буна у највећем жеку, те је безуспешно покушавати да се наговарањем и претњама народ утиша. На то се изасланство врати у Београд, где стиже 31. августа око поноћи. Одмах се одржа код Јеврема ратни савет, на коме је решено, да кнез на челу београдског гарнизона (око 500 војника, већином регрута), а у пратњи своје матере, стрица Јеврема, пет државних саветника и четири ађутанта, пође без одлагања у Крагујевац, како би тамо стигао пре Вучића, за кога се наслућивало, да је прешао у Србију. У зору 1. септембра крене се кнез са својом пратњом и дође до Трешњице, где га пандури опоменуше да не иде даље без своје чете. На то кнез сачека чету, те с њоме заједно стигне око подне тог дана у Рипањ, а у вече приспе у Сопот и ту преноћи.

О трагичној смрти Луке Гарашанина имамо неколико савремених вести, које се у појединостима не слажу међу собом. Кад се кнез бавио у Рипњу (по другом извору у Белини), јавише му сељаци да је мало пре био ту Лука Гарашанин, отац Хаџи-Милутина, старац од 80 година, те је са својом дружином бунио народ, и да је отишао у правцу Барајева. Кнез посла једну чету коњице, на челу са смедеревским начелником Петром Поповићем, да ухвате Луку. Многи од народа напустише Луку, чим угледаше кнежеву чету. Лука се са остатком својих другова одупре кнежевим људима, на што га ови убише, главу му одсекоше и понесоше са собом, а тело оставише на пољани несахрањено (по другом извору је Лука код Барајева рањен, а убијен код Умчара). Један од Лукиних људи је рањен, један Гроцанац је ухваћен и љуто кажњен па онда пуштен, да његов пример застраши друге, а Јакова Лекића, Вучићевог угледног присталицу, ухватише и везаше, те су га везаног

гонили уз кнежеву чету. Главу Лукину донесоше кнезу у Сопот (по другом извору у Жабаре), те ју је кнез дао на мотку набости и поставити је у Жабарима пред кућом, у којој је преноћио, а пандура, који је Луку убио, произвео је кнез одмах за официра.

Оваким окрутностима обележен је цео кнежев пут према Крагујевцу и натраг. Ухваћен је и вођен неко време уз чету и грочански капетан Јанко Михајловић, а затим га кнез уби из свог пиштоља. Као Вучићев човек убијен је и старешина из Пудараци, и глава му је набодена на мотку код Белосаваца. У Жабарима је убијен старешина из Шума Вићентије и Павле Татарин, те су и њихове главе покрај Лукине јавно истакнуте на моткама. У Чумићу су на мотку стављене главе Јанка Михајловића и старешине из Трнавe, и то и овде пред кућом, у којој је кнез конаковао.

Налог је кнежев гласио, да се и по осталим крајевима са Вучићевцима најстрожије поступи. Ноћу између 1. и 2. септембра приспео је у Шабац помоћник министра унутрашњих послова, шурак Јеврема Обреновића, потпуковник Милош Богићевић, да поп-Луку Лазаревића баци у тамницу. Поп Лука се у тај мах налазио у Врањској код неког Ђуке Емина. Богићевић похита са 100 коњаника у Врањску, опколи кућу Еминову и ухапси поп-Луку са десетак других особа. Похапшене даде све, осим поп Луке, у гвожђе оковати и посла их под стражом у Београд. Осим тога стави у притвор Лазара Тодоровића, Ђуку Стојчевића (брата Милоша Стојчевића од Поцерја, Карађорђевог војводе) и старог проту Матију Ненадовића. У исто доба председник апелације Стефан Катић и начелник шабачки Матија Симић затворише у Пожаревцу 25 присталица Вучићевих и двојицу од њих, Михаила Ђорђевића и Петра Милисављевића, дадоше погубити.

Кнез Михаило се са својом војском споро кретао. Сваки час је застајкивао, да сачека чете, које су му са разних страна придолазиле и да казни похватане бунтовнике. Вучић, је, међутим, хитро и енергично јурио напред. Од Смедерева до Крагујевца је и иначе краћи пут него од Београда до Крагујевца, а и Вучићу је било јасно да ће победити онај који први дође у Крагујевац и узме у своје

руке тамошњу артиљерију. С тога се у Смедереву задржао само неколико сати, док није издао потребне наредбе и упуте, затим појаха коња, те праћен Пауном Јанковићем похита у Коларе, где је приспео око поноћи. Овде га дочека чета од 1000 оружаних људи, који га поздравише као свог ослободиоца и вођу и подигоше га на рамена. После кратког боравка у Коларима Вучић пође са скупљеном четом у Грузу, у свој родни крај. Овде се налазио 2. септембра пре подне, а 3. септембра приспео је већ у Крагујевац.

Председник крагујевачког окружног суда и таст Александра Карађорђевића Јеврем Ненадовић био је са Вучићем 1814. и 1841. у Цариграду у изгнанству. Чим се сада појавио Вучић са војском, Јеврем са свима својим чиновницима пристаде уз њега. Командант крагујевачке артиљерије, капетан Стеван Миљковић, и његов лајтнант Симон Нешић, ставише Вучићу целокупну артиљерију на расположење. Исто то учини капетан-лајтнант Јован Лукавчевић, зет Јеврема Ненадовића, са крагујевачким гарнизонским четама, а капетан Илија Марковић са муницијом. Вучић осигура себи управу над градом, и са целом војском, која је сада бројала око 5.000 људи, заузео позицију код једног брежуљка, пред Крагујевцем.

Идуће јутро, у суботу 4. септембра, приспео је и кнез Михаило са војском, која је уз пут нарасла на 15.000 душа, и улогори се код другог брежуљка, недалеко од Петровца, на догледу Вучићеве војске. Неколицина народних старешина од обе стране састадоше се у средини да преговарају на који би се начин избегло проливање крви, али Вучић не хтеде чекати резултат преговора, него осу из шест топова жестоку ватру на кнежеве људе. Кнез није имао топова, те његови људи, ненавикнути на топовску паљбу, прснуше у дивље бегство. Чета београдског гарнизона остаде чврсто на свом месту, али је позиција кнежева била лошија од Вучићеве, те се кнез не хтеде упуштати озбиљније у борбу, него наложи повлачење.

У вече 4. септембра приспе кнез у Чумић, где преноћи. Сутрадан се са преосталом и прикупљеном војском упусти у борбу, али буде потучен, те се повуче у Жабаре, камо је стигао у вече тога дана. Овде му се придружи стриц Јован

Обреновић са 10.000 оружаних људи. Идући дан, 6. септембра, око 4 сата пре подне, сукобила се код Жабара по трећи пут кнежева војска са Вучићевом, која је после прве две победе бројем јако порасла. И овде је Вучић оперисао топовима и распрштао њима кнежеве чете. Кнегиња Љубица, са расплетеном косом, бацила се у прве редове и гласно јадикујући преклињала је војнике да не одступају. Кнежева инфантерија се у први мах повлачила у најлепшем реду, али кад је Вучићевци сустигоше и кад се кнежеви војници хтедоше упустити у борбу, њихов командант, мајор Вучковић, Вучићев потајни присталица, забрани својим војницима да се боре. Тиме је омогућено Вучићевој коњици да продре и с десне и с леве стране, да загрози кнежевој војсци и нагони у панично бегство оба њена крила, па затим и њен центрум.

Истога дана, 6. септембра, око 10 сати у вече, добегао је кнез у свој двор у Топчидер, те је већ те ноћи код стражаре Бурма прешао на аустријску страну и 7. септембра, рано у јутру, ушао је у Земун. У његовој пратњи су били његови стричеви Јеврем и Јован, генерал Данилијевић (бивши руски обрштар), 18 чиновника разног ранга и 17 слугу. У току овог дана прелазили су без престанка присталице Обреновића на земунску страну, а око три сата после подне пређе и кнежева мати кнегиња Љубица. Она је била као ван себе од срџбе и очајања, те је у пет сати после подне поново прешла у Београд, одакле се 8. септембра око два сата после подне вратила у Земун. 9. септембра се и по други пут враћала под заштитом руског генералног конзула Вашченка у Београд, и тек идући дан је прешла на аустријску страну.

Чим се разнела вест о прелазу кнеза у Земун, узеше Вучићеве присталице управу Београда у своје руке. Већ 7. септембра је затворено 24 кнежевих присталица, а идући дан је стављен у притвор и кнежев кабинетски секретар Адамовић са више других чиновника. Тога дана је приспео и Вучић са својим четама на Врачар. Своје војнике Вучић није хтео да замара брзим маршевима, него их је штедео и хумано поступао с њима, да створи код њих добро расположење за своје даље планове, а у исто време војницима је показивао одсечене главе, које је кнез дао на-

бости на коље у Чумићу и у Жабарима. Онај Вучић који ће после две године при угушивању катанске буне показати управо нечувену свирепост, сада је играо улогу милостивог и благог војводе и згражао се над кнежевим окрутностима, да би тиме што већма огорчио народ против Обреновића.

Одмах по Вучићеву доласку на Врачар, пођоше Аврам Петронијевић, Алекса Симић и Милисав Здравковић-Ресавац у његов логор, да га поздраве као победиоца и да се посаветују о модалитетима детронизације Обреновића и о избору Александра Карађорђевића за кнеза Србије.

ПРВИ ИЗБОР АЛЕКСАНДРА КАРАЂОРЂЕ- ВИЋА ЗА КНЕЗА СРБИЈЕ (14. СЕПТ. 1842).

I.

После пораза, који је претрпео при сукобу са побуњеницима, вођеним од Томе Вучића Перишића, пребегао је кнез Михаило Обреновић 7. септ. 1842. у Земун. Вучић је са својом војском приспео 8. септ. око подне пред Београд и поставио је логор на Врачару. Одмах по доласку замоли Вучић београдског пашу Ћамила за дозволу, да може послати пред Портиног комесара Шекиб ефендију изасланике од 17 округа, да му саопште народну жељу. У тврђави се налазили још од почетка побуне Аврам Петронијевић, Алекса Симић и Милосав Здравковић Ресавац, те Ћамил пошаље њих тројицу у Вучићев табор да виде, каква је дисциплина међу побуњеницима. Они пођоше на Врачар, посетише Вучића и вратише се Ћамилу са изјавом, да у Вучићевом табору влада потпун ред и да су предузете мере, да се и у Београду ред и мир одржи.

Око два сата по подне 8. септембра посетише Ћамила у београдској тврђави енглески конзул Фубланк, руски генерални конзул Вашченко, аустријски конзул Атанацковић и француски конзул Кодрика и предадоше му колективну ноту, у којој је стајало, да је Вучић подигао оружје против кнеза Михаила, кога је султан поставио за мушира и кнеза, дакле против свога законитог господара па према томе и против султана. С тога конзули сматрају и даље Михайлову владу законитом, а Вучића и његове људе бунтовницима те неће с њима ни у какав додир да дођу и позивају Ћамила, да спречи Вучићев улазак у Београд, да се не би ред пореметио.

Ћамил је примио консуле у присуству Шекиб ефендије и преузимајући њихову ноту одговори, да према његовим инструкцијама београдски конзули немају дипломатског делокруга нити имају право, да се мешају у унутрашња питања српске управе. С тога он не може њихову ноту схватити као ноту њихових влада него ће је непрочитану предати ватри. Шекиб додаде са своје стране, да са руским конзулом као конзулом заштитне власти мора чинити малу изнимку. Пошто нема у Београду руског комесара, сматра за потребно, да конзула Вашченка замоли, да буде присутан и да овери разне исказе у истрази, коју ће спровести у ствари устанка. После овог одговора Ћамил и Шекиб се повукоше у свој кабинет.

Истог дана чланови Државног Савета и то Петронијевић, Вучић, Алекса Симић, Павле Станишић, Милосав Здравковић, Стефан Стојановић, Милутин Петровић Ера, Јанићије Ђурић, Јован Вељковић и Стојан Јовановић споразумно са Шекибом и Ћамилом одлучише, да управу земље провизорно предаду Вучићу и Петронијевићу. 9. септ. после подне посетише Вучић и Петронијевић Ћамила и Шекиба, који им уручише потврду о регентском достојанству. Регенти упуте на народ прокламацију, да су преузели земаљску управу у своје руке.

Пре подне тога дана пођоше у београдску тврђаву изасланици из 17 округа, њих неколико стотина на броју, и пред Ћамил-пашином кућом стадоше клицати султану. Шекиб и паша изађоше пред кућу, захвалише се на овацијама и запиташе шта желе. Изасланици повикаше у глас, да неће више Обреновиће ни њихове министре. Шекиб наложи да се утишају и онда им рече, нека један говори. На то један иступи напред и изјави, да је српски народ захвалан султану на правима, на лепим законима и привилегијама, али је противан породици Обреновића, која законе ногама гази и без истраге убија људе, те с тога народ моли дозволу, да може новог кнеза бирати. Шекиб одговори, да тако важан посао не може ићи тим начином, грајом, него нека из свакога среза буду изабрана два посланика за расправу о новом кнезу, те ће он с њима у присуству руског генералног конзула као сведока начинити протокол.

Провизорна влада изда хитне налоге свима српским

властима, да се неодложно изаберу посланици и да се пошљу у Београд, где ће 14. септембра бити избор новог кнеза. Пре тога је Вучић поскидао са звања све непоуздане начелнике и пошто су начелници при бирању посланика имали одлучну реч и тако рећи одређивали ко ће заступати срез, то је било јасно, да ће се скупштина састојати од самих присталица Вучићевих и да ће гласати како он буде желео.

Док се у Србији ово догађало, боравио је кнез Михаило у Земуну, у првом спрату гостионице Крсте Сираки-ја (Christo Syrach). Млади кнез је узимао олако све недаће и надао се преокрету од интервенције великих сила, те је приређивао свечане ручкове, а његови министри су се возили по земунским улицама, правећи посете у руским униформама, златом извезеним. Стефан Радичевић је јавно говорио, да ће још гдекоја глава одлетети, али он неће бити скинут са службе.

Мехмед Ћамил паша и Мехмед Шекиб ефендија озбиљно су се трудили, да у Београду стишају узавреле страсти и да предупредe изгреде и крвопролиће. У јутро 9. септембра послаше кајмакама Осман беја у Земун, да преда генералу Хауеру њихово писмо у коме га моле, да кнеза Михаила, који је, поражен од побуњеног народа, мимоишао тврђаву свога суверена и побегао у Земун и тиме се тешко огрешио о поданичке дужности, не пушта натраг у Београд. Српски народ захтева, да се свргну Обреновићи са кнежевског достојанства. Ова народна жеља је саопштена султану те док са Порте не стигне одговор, не треба ником од српских емиграната дозволити прелаз у Србију. Осим тога моле Хауера, да неке личности, наклоњене интригама, као кнегињу Љубицу, Јеврема и Јована Обреновића, Ђорђа Протића, Стефана Радичевића, Милоша Богичевића и друге одстрани са границе у унутрашњост државе, јер је њихова близина врло опасна и може довести до крви.

За време борбе Вучића и кнеза Михаила боравио је митрополит београдски Петар Јовановић у свом родном месту Илоку, враћајући се из купатила Мехадије. На вест о немирима у Србији похита митрополит у Земун, камо стиже 7. септембра, дакле баш оног дана кад је и Михаило пребегао. Митрополит, мада је био иначе познат као Вучићевац, посети одмах кнеза у земунском стану те му је

саветовао, да се обрати Ћамилу и Шекибу са концилијантним предлозима, али кнез одби са презиром ове савете. 9. септембра пређе у Земун руски генерални конзул Вашченко и у кнежеву стану одржа договор са кнезом и знатнијим емигрантима. И Вашченко је препоручивао кнезу попустљивост, а с њим се сагласише и остали те наговорише кнеза, да се обрати београдском паши. На то кнез дозове митрополита и замоли га, да пође, у друштву Милете Радојковића и потпуковника Јована Германа, Ћамил паши и да му однесе једно писмо, управљено султану. Митрополит се прими посредништва и 10. септембра доведе пред пашу Милојковића и Германа, који га замоле, да кнежево писмо достави султану. Паша не хтеде примити писмо него рече, да је кнезу познато, да се у Београду налази султанов комесар са задатком, да српске ствари испита и уреди, па се је њему требао обратити. У осталом се чуди, што му кнез у исти мах и протесте и молбе шаље.

II.

Сазвана скупштина приступила је 14. септембра на Врачару избору новог кнеза. У скупштини су узели учешћа начелници, кметови и посланици из свих срезова, затим чиновници владе, капетани, судије и свештенство. Цела скупштина је бројала више хиљада људи. Усред скупљеног света, под чадором, налазили се београдски митрополит као председник изборне скупштине, затим председник провизорне владе Аврам Петронијевић, те пуковник Вучић Перишић и остали чланови владе.

Посланици појединих срезова приступали су у групи под чадор и Вучић их је питао, кога хоће за кнеза. Сви су одговарали, да хоће Александра, сина Карађорђева, човека ваљана и чврстог карактера, а из благодарности према његовом оцу, ослободиоцу Србије. Вучић је питао сваког посланика, је ли добро промислио и нека не каже после, да је био приморан на овако гласање. Сваки је посланик понављао, да неће Обреновића за владара него да жели Карађорђевића.

После обављеног гласања пође једна депутација на челу са поп-Луком Лазаревићем по Александра, поздрави га

као свог новог кнеза и позове га међу народ. Кнез дође у средину народа. Са једног узвишеног места поздрави митрополит новог владара, на што Александар узме реч и изјави, да прихвата избор као израз воље народа, да ће устав Србије сматрати за светињу и да ће благостање земље и народа свом снагом подупирати. Кнежеве речи је народ пропратио урнебесним „хура“ и машући фесом по ваздуху поздрављао је кнеза.

После овога се један чиновник попе на узвишеније место и прочита текст молбе, управљене од скупштине Мехмед Ђамил паши и Мехмед Шекиб ефендији. У молби је стајало, да су кнез Михаило, његова мати, његови стричеви и министри довели српски народ до највећег огорчења. Народ неће више Михаила за свог кнеза него је на темељу привилегија, које је султан Србији дао, изабрао Александра Карађорђевића за кнеза и моли Ђамила и Шекиба као Портине достојанственике, да подупру српску молбу и да испослују код султана потврду изабраног кнеза. Скупштина прихвати са одобравањем ову молбу и изабере депутацију, да је однесе у тврђаву.

Шекиб и Ђамил дочекаше депутацију најљубазније и одговоре, да народну молбу уважавају и примају те ће је поднети султану на потврду и уверени су, да ће избор овај бити потврђен. Кад се депутација вратила и саопштила ову вест члановима скупштине, захори се грмљавина топова и војничка музика поче да свира. Нешто касније дођоше на Врачар и Шекиб са Ђамилом у пратњи турских чиновника. Шекиб и Ђамил у три маха поновише народу питање, хоће ли Михаила или ког другог од Обреновића за кнеза. Народ је једнодушно одговорио, да неће Обреновиће него хоће Александра Карађорђевића. На то Турци одговоре: „Па добро, нек' вам он буде кнез. Будите му верни и послушни“. Сада почеше изнова топови да грувају и музика да свира, а увече је било у Београду осветлење.

Још тога дана послан је у Цариград татар Инце, да однесе Порти Шекибов извештај о избору кнеза и народну молбу ради потврде новог кнеза. Достојанство новог кнеза није било наследно него само доживотно и то дотле, док поштује устав и признаје султана за врховног господара. —

Управу земље водила је и даље провизорна влада до потврде новог кнеза.

Ова управа провизорне владе била је међутим ванредно окрутна. Број чиновника је знатно редуциран и при овом је влада вођена од принципа, да само рођени Србијанци могу у Србији имати јавна звања те је многобројне аустријске поданике отпустила без икакве отпремнине или накнаде. Тако су отпуштени д-р Пацак, главни управитељ школа Исајловић, др. Јован Стејић, секретар Гавриловић, Чанић, Рајић, Адамовић и други. Д-ру Стејићу је дозвољено, да може остати у Београду и вршити праксу као приватан лечник.

Министар унутрашњих послова под кнезом Михаилом Цветко Рајовић, пошао је био за време борбе између Вучића и кнеза Михаила у Крушевац, да по добивеном налогу тамо прикупи чете. Уз пут паде у руке Вучићевих присталица, који га затворише у Ћуприји. 8. окт. доведен је Цветко из Ћуприје у Београд ради суђења; из тог разлога су доведени у Београд пуковник алексиначког среза Васа Димитријевић, капетан крушевачког среза Павле Урошевић, и секретар унутрашњих дела Коста Матковић.

Услед кратког трајања Вучићеве борбе са кнезом Михаилом нису могли у тој борби да узму учешћа сви крајеви Србије. Многе кнежеве присталице нису за времена приспеле на бојиште, али они осташе под оружјем и кад је кнез био поражен и кад је побегао на аустријску страну. Међу овим једномишљеницима свргнутога кнез најопаснији је био ужички начелник Мићић, који је био у сродству са Обреновићима. Енергичан и необично популаран у свом крају прикупио је Мићић неколико хиљада оружаних људи, те се с њима и са неколико топова крене на Вучића и његове чете, које су још увек логоровале на Врачару. Средином септембра налазио се Мићић у логору између Тербошице и Палежа. Вучић са већином својих чета и са шест топова упути се на Мићића. Чим се сазнало, да се Вучић приближује Мићићеву логору почеше поједини начелници, међу њима и срески капетан Михајловић, напуштати Мићића и прелазити заједно са својим четама Вучићу. Напоследку је и Мићић увидео, да је ствар за коју је пошао у борбу потпуно изгубљена. Вучић пошље Мићићу два парла-

ментарца, једног Србина и једног Турчина, али још пре доласка ових управи Мићић Ђамил паши писмену изјаву, да се покорава султану и ту изјаву посла у Београд преко среског капетана Стофића. У тај мах већ више никога није било уз Мићића, те се и он врати у Ужице, поручујући Вучићу, да ће, чим му се даде амнестија и сигурна пратња, поћи са осталим својим кметовима, да искаже покорност провизорној влади и новом кнезу.

III

Портин комесар Шекиб ефендија са српским капућехајом Алексом Симићем кренуо се 18. септембра из Београда те је 29. септембра приспео у Цариград. Два дана после тога стигао је и татар Инце са народном молбом за потврду кнеза. Ова молба одмах је предана Порти. У недељу 3. октобра престављен је нови капућехаја великом везиру Реуф паши, у понедељак је одржан савет царске владе о српским стварима и једногласно је решено, да се жеље српског народа предложе султану на потврду.

У Земуну је у ово време кнегиња Љубица у споразуму са Ђорђем Протићем створила једну интригу, која је стала слободе неколико београдских грађана. Да би осумњичила Ђамил пашу и српску владу и да би народну симпатију према кнезу Михаилу опет разбудила, она се договори са једним пробисветом Александром Младеном, названим Целад, да он позове из Београда у Земун угледног трговца Петра Милојковића Белопољца у важној ствари. Милојковић, ватрени присталица Вучићев, дође 24. септембра и доведе собом Глигорија Јовановића, који хтеде у Земуну да наплати неке своје тражбине од Јеврема Обреновића. Александар Младен предложи Милојковићу, да заједнички подговоре кафецију Јована Мирковића Ђосу, нека отрује кнеза Михаила. Ђоса ода земунском магистрату, шта су му предлагали Младен и Милојковић, а кнегиња Љубица преда магистрату отров, којим је, према Младенову исказу, требао кнез Михаило да буде отрован. Магистрат спроведе истрагу и стави у затвор Александра Младена, Милојковића, Јовановића и Стефка Нешковића. Овај последњи је био сасвим недужан и није ни познавао

остале оптужене него је дошао као полицијски агент српске владе да уходи кнеза Михајила, а кнегиња Љубица знајући то, хтела је да му се освети, те је и њега осумњичила.

Градски синдик Јосиф Шахера поднео је магистрату већ 5. октобра поверљив реферат, у коме је утврђено да се је кнегиња из раније познавала и састајала са оптуженим Младеном и изнесено је, на који је начин кнегиња дошла до отрова. Мада је овај судски реферат несумњиво утврдио, да је по среди интрига кнегиње Љубице, мада су Вучић и Петронијевић преко Ђамил паше интервенисали код земунског магистрата у корист аретираних грађана, а београдско градско представништво као и београдски префект издали сведоцбу, да су то врло честити и исправни људи, ипак их је суд држао дуго времена у истражном затвору и пустио их је тек после смрти кнегиње Љубице.

Ни кнез Михајило није радио у Земуну много лепше послове од његове матере. Он је писао писма бунтовне садржине и достављао их је потајним путем својим присталицама у Београду. Ревносна београдска полиција трагала је за овом кнежевом преписком те је ухватила писма, писана његовом негдашњем ађутанту Станојлу и мајору Жујовићу, бившем београдском начелнику. И Станојло и Жујовић бише оковани у гвожђе и бачени у тамницу.

Потакнута Михаиловом акцијом провизорна влада појача дотадањи терор. Мићића и капетана Ђаковића даде ухватити у Ужицу те их у оковима и под јаком пратњом допреми у Београд; 12. окт. прогнат је полицијски саветник Никола Бержак у Бању, а шабачки трговац Јован Теркић одведен је у оковима у Крушевац. Шабачког епископа Мелентија, шабачког проту и тимочког епископа послала је влада у манастир. Петнаест официра, међу њима један капетан, четири поручника и десет потпоручника бише одведени у Пожаревац и бачени у тамницу.¹⁾ У опште све тамнице, по целој кнежевини, биле су пуне политичким кривцима.

Писма кнеза Михаила, похватана код његових при-

¹⁾ Овима пође за руком да побегну из затвора те су 19. нов. код Дебрице испод Смедерева пребегли на аустријску страну.

сталица, доставила је провизорна влада 14. октобра Ћамил-паши, који се дописом од 15. октобра обрати земунском генаралу Унгерхоферу, позове се на та писма и замоли га, да одстрани емигранте из Земуна у унутрашњост, јер се једино тако може учврстити мир у Србији, а учвршћење тога мира Порта је њему ставила у задатак. Унгерхофер одговори Ћамилу да ће његово писмо доставити вишој власти и од ње затражити одлуку. Обичне особе би он у свом делокругу отпремио са границе, али он нема права да одлучује о питању, хоће ли кнез Михаило морати отићи из Земуна. У исти мах Унгерхофер посети кнеза Михаила и замоли га, да се у будуће окане писања тих писама, која њему не користе, а оне којима су управљена, бацају у несрећу.

IV

На предлог царске владе потписао је султан 6. октобра берат, којим се Михаило Обреновић проглашује свргнутим са кнежевског достојанства и за новог кнеза потврђује Александар Карађорђевић. У недељу 16. октобра у вече приспео је из Цариграда татар Инце и донео је Ћамилу и провизорној влади службено саопштење великог везира Реуф-паше, да је султан изашао на сусрет српској жељи и потврдио новог кнеза и да је одређен Емин Мухлис ефендија, да као царски комесар донесе берат о потврди. Ову вест је Вучић објавио народу са десет топовских метака.

Емин ефендија је пошао паробродом 8. октобра из Цариграда и 1. новембра у 6 сати у вече приспео је пред Београд. Њему је Порта наложила да потражи у Земуну кнеза Михаила и да одузме од њега декорације кнежевског и муширског достојанства и да му остави само орден „нишан.“ Ове декорације су кнезу Милошу приликом његове абдикације остављене с обзиром на услуге, учињене Порти, а Михаилу не хтеде султан оставити, да тиме казни тврдоглаву непослушност младога кнеза. Емин ефендија хтеде сврнути у Земун да изврши налог Портин, али му пред Земуну саопштише, да је кнез Михаило тога дана рано у јутру отпутовао у Нови Сад, те Емин не изађе

у Земун него настави пут за Београд, где су га дочекали свечано, са пуцњавом топова и са војничком парадом. Из Београда се обрати Емин ефендија турском посланству у Бечу, да поради на томе да кнез Михаило преда кнежевске и муширске инсигније, а у исто доба запита Емин ефендија генерала Унгерхофера, на који ће начин бити најзгодније да се кнезу Михаилу достави писмо великог везира, којим му се у султаново име налаже, да врати инсигније кнеза и мушира.

Публиковање берата о потврди новог кнеза утврђено је за 7. новембар. Из свих округа и срезова сазвани су посланици да присуствују томе чину. Већ из раније је приправљено све што је потребно да се обнародовање берата обави што свечаније. Публиковање је извршено 7. нов. пре подне на Калимегдану у присуству Тамилпаше, Емин ефендије, свих српских првака, посланика из свих срезова и многобројне масе света посред грмљавине топова и пушчане паљбе турских и српских војника. После публиковања берата обавио је митрополит уз асистенцију двојице епископа црквено посвећење и миропомазање кнежево у новој митрополитској цркви, а после тога је кнез пред митрополитом положио заклетву. Овоме су присуствовали Срби, турски комесар Емин ефендија и више турских високих официра, али конзули страних држава нису узели учешћа у овим свечаностима. После свршене црквене функције пође кнез у свој стан те је примао честитање, а у вече је било осветљење, транспаренти, ватромет, бал, музика и песма.

Овога истог дана је кнез поставио Тому Вучића Перишића за директора унутрашњих послова, Илију Гарашанина за његова помоћника, Петронијевића за директора спољних послова и за председника, Пауна Јанковића, названог Баћушка, за директора правде и наставе, Павла Станишића за директора финансија. Осим тога је именована Стојана Симића потпредседником сената и Стефана Стефановића Тенку београдским командантом.

Турски посланик у Бечу повери секретару посланства Мустафи Нециб (Netzyb) ефендији мисију, да одузме од кнеза Михаила инсигније кнеза и мушира. Пошто се чуло, да је Михаило из Новог Сада отишао у Темишвар,

пође Мустафа паша из Беча директно у Темишвар, али тамо не нађе кнеза те се упути у Земун, камо је приспео 25. новембра у вече. Идући дан посети Мустафа кнеза Михаила и саопшти му султанов налог, на што Михаило одмах преда Мустафи кнежевске и муширске декорације. Истога дана пренесе Мустафа декорације у Београд и преда их Ђамил паши, а овај их уручи 27. новембра новом кнезу као знаке кнежевског достојанства. Свршивши поверени му посао, отишао је Мустафа ефендија 30. новембра паробродом у Беч.

Преузевши управу земље од провизорне владе није кнез Александар био у стању да измени систем, који је заведен после Михајилова бегства. Нови кнез је био добродушан човек и имао је смисла за правду, али је био слаб и духом и карактером и без способности за самосталну акцију. Он је био оруђе побуњеника при избору за кнеза, он је остао то оруђе и после потврде за кнеза, кад је привидно примио управу земље у своје руке. И после предаје земаљске управе у кнежеве руке, Вучић је и даље све радио, његова је воља била одлучна за кнеза, за сенат и за директоре разних владиних звања. И даље су настављени силни прогони свих оних, на које је Вучић подозревао. Политика партизанске мржње и заслепљености пунила је тамнице, а у тамницама се тукло и мучило на ванредно свиреп начин. Ницале су завере и денунцијације на све стране. Ни пријатељ пријатељу није више веровао. Нико није био сигуран од прогона: кад је откривена једна завера против Вучића, даде он затворити покрај многих других и Јоцу Наумовића, ађутанта и љубимца кнеза Александра, сумњичећи га, да је знао за заверу. Полицијски режим Вучићев захватио је био тако велике размере, да је чак и Порта средином децембра 1842. преко Ђамил-паше саветовала српској кнежевској влади, да заведе блажу и толерантнију управу.

ДРУГИ ИЗБОР АЛЕКСАНДРА КАРАЂОРЂЕ- ВИЋА ЗА КНЕЗА СРБИЈЕ (27. ЈУНА 1843).

I

Порта је са задовољством дочекала избор Александра Карађорђевића за кнеза, јер је у том избору гледала коначну победу одане јој Вучићеве странке над ренитентним Обреновићима. Међутим у питању управе над кнежевином Србијом имала је да каже своју реч и Русија, пошто је Турска ранијим уговорима признала руском цару право заштите над Србијом. Руски генерални конзул у Београду, Вашченко, био је врло наклоњен кнезу Михаилу и сав свој ауторитет је био заложио да спречи кнежев пораз и пад, а кад није успео, он је известио петроградски кабинет да је избором кнеза Александра фалсификована воља народа и да су при том избору повређена и игнорисана права Русије као силе заштитнице. Провизорна влада је јасно уочила да ће у Русији имати непријатеља те је одговарала једнаком мером. После обнародовања султанова берата 7. новембра 1842. објављена је у цркви служба божја и на њој је у молитвама спомињано име султана и новог кнеза, а име рускога цара као протектора српске кнежевине није споменуто, противно дотадањем обичају. Овим наивним начином је српска влада хтела да се одрекне руског туторства.

Очигледно је било, да Русија неће олако прећи преко промене династије у Србији, која је изабрана и потврђена без асистенције и приволе руске владе. Пре него што ће учинити приговоре против избора новог српског кнеза, наложио је руски цар барону Николи Ливену, који се у тај мах налазио у дипломатској мисији у Цариграду, да

пође у Земун и у Београд, да прикупи податке о току српских догађаја и да провери Вашченкове извештаје о повреди права Русије. Барон Ливен је приспео око 25. новембра у Земун, где се састао са кнезом Михаилом и од њега је дознао појединости о борби са Вучићем. У исти мах дозове Ливен из Новог Сада српске емигранте Јеврема Обреновића, Ђорђа Протића и Стефана Радичевића те и њих саслуша и замоли их, да ова тројица остану у Земуну до завршетка његове мисије у Србији и повратка у Цариград, јер је могуће, да ће му њихово присуство још требати.

У јутро 28. новембра пређе Ливен у Београд, где је испитивао кнеза Александра, Ђамил-пашу, Вучића и његове другове. Испитивање је трајало пуних десет дана и тек 8. децембра отпутује Ливен из Београда у Цариград. Убрзо после његова одласка напустио је Земун и кнез Михаило. Из јутра 12. децембра отишао је у Банат, у госте својим сестрама. Ливенов одлазак разочарао је емигранте. Све мањи изгледи, да ће им велике силе побољшати судбину и све већа невоља, коју су осећали у изгнанству, гонила је емигранте да покушају својом иницијативом промену непријатељског режима. Поједини емигранти су тајно прелазили у Србију, доносили су писма од виђенијих људи њихове странке и изазивали су немире. На то кнез Александар изда 13. децембра проглас, да у будуће нико не сме прећи из Аустрије у Србију без претходне дозволе. Ко год жели да пређе у Србију, мора најпре поднети молбу српској влади и тек кад та молба буде уважена, може прећи и то не на другом месту него само у Београду. Ко пређе на другом месту или без одобрења, биће на месту стрељан, а смрћу ће бити кажњен и онај, који такима даје заклона.

Земунски генерал Унгерхофер затражи разјашњења од српске владе ради ове оштре наредбе. Директор српских спољних послова Петронијевић одговори, да су српски емигранти па и аустријски поданици до сад прелазили потајно и стварали буне и немире. Ова наредба ограничава прелаз аустријских поданика у Србију, али ће она важити само дотле, док емигранти не буду одстра-

њени из Земуна и док се стање у српској кнежевини не сталожу.

Посред врења, које је с времена на време захватало опасне димензије, узрујавали су духове и изгреди Турака. До Вучићеве победе билу су Турци по Србији мирни и повучени. Са Вучићевим доласком на владу подигоше и они главу. Нова влада је имала у првом реду Турцима да захвали што је постојала те није смела да учини ништа, што би довело у питање добро расположење турско према њој. Турци су знали ово па су чинили насиља и наносили неправде Србима, не плашећи се никаквих репресалија од стране српских власти. На турска насиља тужио се нарочито народ у ужичком срезу, где је некад Мићић држао у гвозденој стези Турке, а сад су се осоколили и почели да се свете Србима. Осим ужичког среза осећао се притисак Турака и у Београду, затим у шабачком, ваљевском и подринском округу, где су се догађали чести српско-турски сукоби, већином ради земљишта. Незадовољства и врења било је на све стране и многи су хтели да беже преко у Аустрију, али је Вучић поставио уз обалу Дунава и Саве јаке страже, које су уливале страх. Сваки час су откриване нове завере, после чега су настала затварања и туче по затворима. Почетком фебруара 1843. затворени су ради комплота против владе Димитрије Живановић, Стефан Јовановић, Милутин Вељковић, тумач за турски језик Ђорђе Башиновић и некадањи чиновници Петар Лазаревић Цукић и Таса Татарин.

Према кривцима поступало се немилосрдно. Тако је 15. фебр. 1843. проглашена пресуда бившем министру унутрашњих дела Цветку Рајовићу, београдском градском начелнику Жујовићу и ађутанту Михаилову Станојлу. Осуђени су по 15 до 20 година робије у тешком гвожђу. После пресуде појачане су и учестане патроле по Београду. Вучић се ни у својој кући у Београду није осећао сигурним, него се опколио јаком стражом својих присталица, за које је дао саградити бараке у своме дворишту. Он је сваким даном постајао препотентнији те је долазио у сукоб и са најближом околином. У новембру 1842. свадио се са министром спољних послова Петронијевићем и њихова свађа изазивала је потресе и трзавице

баш у време кад је барон Ливен боравио у Београду. Средином фебруара 1843. посвађао се са потпредседником сената Стојаном Симићем те је и ова свађа наносила штете угледу владе у народу.

II

Српској влади је неугодно било присуство емиграната у Земуну и другим пограничним местима, те је преко београдског везира тражила да се емигранти одстране са границе. Интервенција Ђамил-паше код земунског генерала Унгерхофера није донела успеха, с тога се Ђамил 27. фебруара 1843. обрати турском посланику у Бечу, да код аустријске владе изради што скорије удаљење емиграната у унутрашњост. Турски посланик упути 6. марта вербалну ноту ратном савету, позва се на трактате, који постоје између Аустрије и Турске и по којима ни једна од њих не сме држати на граници револуционарне емигранте. На то ратни савет 12. марта наложи барону Чолићу, да без одлагања уклони све емигранте са границе.

Већ пре тога, 13. фебруара, издао је кнез Александар прокламацију, којом се даје амнестија и дозвољава повратак у домовину емигрантима, али под условом да у року од 30 дана поднесу молбу српској влади за дозволу повратка. Ко се не одазове овој прокламацији, биће проглашен бунтовником и забрањен ће му бити повратак у Србију. Овом амнестијом користио се мали број емиграната. Један трговац из Гроцке и петорица сељака добише дозволу и пређоше у Београд почетком марта, а средином тог месеца пређоше бивши Михаилов секретар Јован Гавриловић и смедеревски трговац Јован Димитријевић. Потврдњи Ђамил-паше емигранте је кнегиња Љубица наговарала, да се не послуже кнежевом амнестијом.

У то су аустријске пограничне власти приступиле уклањању емиграната са границе. Наложено је свима емигрантима да оду што пре из Земуна у унутрашњост државе. Средином марта замолио је земунски генерал Унгерхофер у најлепшој форми кнегињу Љубицу и Јована Обреновића, да и они изаберу негде у унутрашњости место, у коме ће се стално настанити. Обоје изјавише да ће

то учинити чим доведу у ред своје ствари. Књегиња је обећала да ће отићи из Земуна кроз 8—10 дана, а Јован Обреновић да ће отићи кроз 2—3 дана. Јован Обреновић је отишао у Ириг, а књегиња Љубица се 27. марта упутила у Нови Сад. До 23. марта напустило је Земун 236 емиграната. 22. марта пређоше у Земун Ћамил-паша и Аврам Петронијевић, тобоже да начине визиту енглеском конзулу Фубланку, али се по свему видело, да је прави циљ њихове посете да се састану са Унгерхофером и да се информишу, у ком се стадијуму налази уклањање емиграната са границе.

Крајем марта напустили су сви емигранти Земун осим десетак особа, заосталих ради болести. Већина емиграната се настанила у Новом Саду. Јован Обреновић је отишао у Ириг. Тамо му се најбоље свидела вода и свеж ваздух. Осим тога у Нови Сад није хтео да иде ни за то, што су се тамо налазили његова снаха књегиња Љубица и његов брат Јеврем, с којима он није живео у љубави. Међутим му генерал Чолић саопшти почетком априла, да не може у Иригу остати ради близине границе, на што се Јован са своје две слуге досели у Нови Сад.

Почетком марта знало се у Београду, да је руски двор на темељу извештаја барона Ливена уложио на Порту протест против повреде руских права као заштитне државе приликом последњих догађаја у Србији и да се преговори, који су поводом овог протеста поведени, неповољно развијају по тадању српску владу. Руски двор је између осталих захтева чинио притисак на Порту, да поништи Александров избор за кнеза и да одреди нов избор. Око средине марта добио је београдски митрополит писмо од цариградског патријарха, да ће турска влада морати попустити руском притиску.

Вести о руско-турским преговорима ставише српску владу пред нову ситуацију. Настала је потреба да се рачуна са свима евентуалностима па и са новим избором кнеза. Да би се припремила и на ту евентуалност, одлучи влада да кнез пропутује кроз целу кнежевину, да дође у додир са народом и да се популарише. Пред подне 5. априла крене се кнез на овај агитациони пут у друштву митрополита Петра Јовановића, двојице чиновника, 30 ко-

пљаника и 60 коњаника. Најпре посетише Шабац, затим Ваљево и сва знатнија места у Подрињу. У свима местима је приређена свечана гозба, на којој је узимало учешћа много народа. После гозбе држао је митрополит говор о Карађорђевим заслугама и позивао је народ да се испотписује, да ће и у случају новог избора бити за кнеза Александра. Пропутовавши западну Србију кнез се вратио 20. априла после подне у Београд. Митрополит је приспео кући два дана пре кнеза.

Крајем априла већ се у Бечу знало, да је Турска попустила и пристала на руске захтеве, да се уклони Ђамил-паша из Београда, да се одстрани Вучић и Петронијевић из Србије, да се поништи избор кнеза Александра и да се одреди нов избор. Водиле су се још једино расправе о начину, како да се ово изведе и решено је, да одлуку о кнежевој резигнацији и уклањању Вучића и Петронијевића из Србије спроведе лично туски министар спољних послова Рифат-паша, и од стране Русије да присуствује избору новог кнеза нарочити изасланик руског цара.

Споразум Русије и Турске довео је у забуну српску владу. Нова завера Обреновићеваца, која је баш тада откривена, још је повећала ову забуну. Настала су затварања у масама и пооштрене су мере опрезности. Вучић и кад је у цркву долазио, дао је полицајно претражити сваког човека, који је у цркву ишао, да нема оружја код себе и ставио је код свих црквених врата оружану стражу, А у исто време, под утиском вести које су стизале из Цариграда, хтела је влада да се прикаже благом и великодушном те је кнез помиловао и пустио у слободу Цветка Рајовића, Мићића и београдског проту Стефановића.

У Београду се кнез задржао само неколико дана па онда похита у источну и у јужну Србију, да и тамо дође у додир с народом и да задобије и осигура народну симпатију за поновни избор кнеза.

III

Почетком маја приступило се извршењу руско-турског споразума у српском питању. Ђамил-паша је свргнут са београдског везирства и на његово место је наименован

мушир Хафис-паша, који је приспео 6. маја после подне у Београд. Турци су са Ћамил-пашом на челу дочекали најсвечаније новог везира. Одмах идући дан посетили су га чланови српске владе, али их је везир хладно преду-срео. Тог дана је послат гласник кнезу Александру, да јави за Хафисов долазак. Ћамил-паша је предао звање Хафису и 12. маја се укрцао за Цариград.

Док је Александар обилазио поједине срезове Србије у намери, да осигура наклоност народа за нов избор кнеза, Вучић и Петронијевић су све могуће чинили, да оцрне у народу протерану династију Обреновића. Они су јавно говорили, да је нов избор кнеза само за то, да се обаве извесне формалности, да Обреновићи неће бити ни припуштени избору, да је избор Карађорђевићу осигуран и да њих двојица, ако и буду изгнани, неће дуго остати у изгнанству, јер кнез неће моћи без њих да влада. Шириле су се вести, да ће се Вучић силом одупрети Портиним налозима. Ноћу између 15. и 16 маја одржано је саветовање Вучићевих присталица у београдском стану новосадског градског сенатора Јована Хаџића. Присутни су били: митрополит, Вучић, Петронијевић, Стојан Симић, Паун Јанковић, поп Лука Лазаревић, прота Матија Ненадовић и Илија Гарашанин. Саветовали су се, да ли да попусте Русији и Порти или да се оружаном руком одупру? После дебате, која је трајала од 10 сати у вече до 3 сата после поноћи, изјавили су се сви осим Петронијевића за оружани отпор. Решено је, да кнез остане у Крагујевцу, да се тамо транспортирају сви топови и муницијона складишта, да се тамо преместе сва врховна земаљска звања, да се Вучићу преда државна благајна и да он поклонима привуче на своју страну оне, који се колебају, а које не може да придобије, с њима нека поступи као са издајницима.

Међутим се догађаји друкчије развише те су ове одлуке постале беспредметне. Кнез Александар је 18. маја приспео у Крагујевац. Хафис-паша је у три маха слао татарина кнезу и позивао га хитно у Београд, да му саопшти налоге из Цариграда, али се кнез сваки пут изговорио и одуговлачио је повратак у Београд. Изгледа, да је ово кнежево држање било угодно Хафис-паши, који је набрзо склопио пријатељство са српском владом, те

је у потаји примао посету Аврама Петронијевића и поучавао га, шта да ради. Кнезу је остављено и сувише времена, да припреми све што за нужно нађе, како би и нови избор испао у његову корист.

Српска влада је почетком јуна расписала изборе за скупштину, која ће се састати 16. јуна у долини код Топчидера. Издато је циркуларно писмо, да свако место пошаље два изасланика у скупштину. Пошто су сви начелници били Вучићеве ватрене присталице, било је јасно, какви ће људи бити изабрани. Слободу избора најбоље илуструје догађај, који се десио 28. маја. Тога дана пребегло је између Бурме и Селишта 14 српских поданика, праћени плотунима србијанске пограничне страже. Емигранти исказаше пред аустријским властима, да се од њих тражило, да не агитују и не гласају за Обреновића при новом избору кнеза, а кад они не хтедоше на то пристати, били су неки од њих злостављани, а други глобљени и затварани те су с тога уграбили згону и пребегли.

Кнез Александар се вратио у Београд из Крагујевца 10. јуна пре подне, где му је приређен свечан дочек. Рифат-паша је приспео из Цариграда у Београд 12. јуна пред вече, а изасланик руског цара барон Ливен је стигао у Београд 15. јуна око подне. Према ферману султана кнез Александар се имао одрећи кнежевске части и подвргнути се новом избору, а Вучић и Петронијевић су имали да се захвале на служби и да пођу у Цариград у изгнанство. Кнез је одмах пристао, да положи кнежевску част, али кад је Вучићу и Петронијевићу наложено, да даду оставку на служби и да напусте Србију, устао је сенат против тог захтева истичући, да ће народ подићи буну, ако се ове популарне личности изгнају. Рифат и Хафис-паша хтедоше сада да повуку овај захтев, али Вашченко не хтеде да попусти. На то сенат изнесе средњи предлог, да Вучић и Петронијевић даду оставку на звању, да се повуку у један унутрашњи град Србије и да тамо остану, док се избор кнеза не обави и док нови кнез не добије потврду од султана.

Вашченко не хтеде ни на ово пристати, али је међутим приспео у Београд барон Ливен и он се побоја, да ће изгнанство Вучића и Петронијевића уродити лошим по-

следицама те усвоји сенатов предлог, да ова двојица положе своја звања и да се повуку у Крагујевац, где ће остати до избора и потврде новог кнеза. Осим тога је сенат у споразуму са Рафит-пашом и бароном Ливеном решио, да кнез Александар после абдикације на кнежевско достојанство пође у манастир Раковицу, недалеко од Београда и да тамо остане до избора новог кнеза. Овај избор ће се извршити 27. јуна и изабрани кнез може одмах после избора доћи у Београд и узети стан у кнежевском дворцу, али се до потврде од султанове стране не сме мешати у управу земље. По закључку сената један део емиграната моћи ће се одмах вратити у Београд, други део тек после избора новог кнеза, а трећи део не може у опште добити дозволу за повратак. Попис и разделу емиграната предаће српска влада преко Хафис-паше аустријским властима.

Пошто је тако у свима питањима дошло до споразума, укрцао се Рифат-паша 19. јуна после подне на лађу и отпутовао у Цариград. Идућега дана дао је оставку кнез Александар на кнежевско достојанство, а Вучић и Петронијевић на своја звања, те се кнез у пратњи једне чете војника и неколико топова упутио у манастир Раковицу, а Вучић и Петронијевић одоше у Крагујевац. Истога дана, 19. јуна изабрао је сенат споразумно са Хафис-пашом намеснике (регенте, кајмакаме) кнежевског достојанства и то Лазара Тодоровића, Стевана Стевановића Тенку и Милосава Здравковића Ресавца, који одмах положише пред митрополитом заклетву и преузеше управу земље у своје руке.

У инструкцији, коју је сенат преко свог потпредседника Стојана Симића и преко секретара Стефана Марковића дао 20. јуна регентима, стојало је, да је први избор Александра Карађорђевића за кнеза изазвао код руског двора сумњу, да није добровољан ни слободан те пошто су се између руског заштитног и турског владалачког двора изродиле распре, одлучио је кнез, да захвали на кнежевском достојанству и да се новом избору подвргне те је о томе и Порту обавестио. Султан је издао ферман да се има извршити нов избор, при коме кнез Александар може поново бити биран, али кнез Михаило не може,

јер није владао по султановој вољи. До потврде новог кнеза регенти ће водити управу земље према земаљском Уставу. Истога дана прогласом јавише регенти народу, да су преузели управу над српском кнежевином и саопштише земунском генералу Унгерхоферу, да се Петро-нијевић захвалио на служби те место њега води српске спољне послове Алекса Јанковић.

IV

У време кнежеве оставке било је у Топчидеру прикупљено око 2000 посланика из свих крајева Србије и сваким даном су стизали нови посланици. Рачунало се да ће до дана избора њихов број износити 4000 људи. Осим тога су подузети кораци, да и један део емиграната присуствује новом избору кнеза. Директор спољних послова Јанковић саопштио је 22. јуна земунској команди, да ће српска влада послати у Земун сенатора Стефана Стојановића и првог секретара кнежевске канцеларије и министарства спољних послова Тимотија Кнежевића ради преузимања емиграната, и њих двојица ће протумачити емигрантима, да ће сваки од њих уживати у Србији пуну заштиту закона. Избор новог кнеза биће обављен 27. јуна и то и у том случају, ако се ни један од емиграната не врати у Србију. Истога дана Мушир Хафис-паша и барон Ливен замолише преко Унгерхофера барона Чолића, петроварадинског заповедника, да дојави у Нови Сад свима емигрантима, којима је дозвољен повратак, нека се одмах крену у Земун. Унгерхофер достави ову молбу Чолићу и пошаље му попис оних емиграната, којима је ускраћена дозвола повратка у Србији. У том попису били су сви чланови породице Обреновића, сви бивши министри, затим они, који су починили злочин или иначе стоје у судбеној истрази, најзад сви странци, па и они који имају непокретности у Србији и који су дуго година били српски поданици. Остали емигранти су позвани да дођу без одлагања у Србију, а не учине ли тако, може то касније да буде од лоших последица по њих.

У вече 23. јуна пређоше из Београда у Земун сенатор Стефан Стојановић и секретар Тимотеј Кнежевић, а 25.

јуна стиже из Новог Сада у Земун први транспорт емиграната, њих 75 на броју. Чим су приспели, емигранти уложише протест што је пред њих изаслан Кнежевић, који није рођен у Србији и замолише преко Унгерхофера Хафис-пашу и Вашченка, да дођу у Земун или бар да паша пошаље једног свог чиновника, да се с њиме разговоре и да од њега чују, шта је одлучено о њиховој судбини. У исти мах замоли бивши сенатор Милета Радојковић писмено Хафис-пашу, да му саопшти како гласи царски ферман и Портине инструкције у ствари слободног избора кнеза и затражи дозволу, да се врате сви емигранти.

Стојановић се врати у Београд и саопшти Ливену, да емигранти, испуњени несрећним духом, неће да пређу у Србију. На то Ливен пошаље из јутра 26. јуна писмо Унгерхоферу и умоли га, да наговара емигранте на повратак, јер ће они иначе погоршати своју судбину; он жали стотине недужних, који су заведени и подговорени од неколико бунтовника страственост у мржњи код тих људи нема мере не разуме, зашто се емигранти устежу да пређу: Вучић и Петронијевић нису у служби и налазе се ван Београда, кнез Александар је лишен звања, именована је провизорна влада, политички осуђеници су пуштени у слободу и посланици су у легалној форми сазвани да бирају новог кнеза.

Интервенција Унгерхофера није донела успеха. Међутим се број емиграната у Земуну попео на 550 душа. На поновљени позив њихов пређоше 26. јуна после подне и Ливен и Вашченко у Земун, те су и лично наговарали емигранте, да дођу у Београд, али ови затражише, да се пре свега султанов ферман дословно испуни, да се Вучић и Петронијевић одстране из земље, да се пусте из затвора сви политички кривци и да се дозволи повратак свима емигрантима. Не свршивши ништа вратише се Руси у Београд. Идуће јутро, на сам дан избора, дође у Земун један турски официр, послат од Хафис-паше, те је у друштву са Стојановићем и Живковићем поново звао емигранте, али они осташе непопустљиви и уложише протест против избора кнеза, доказујући његову незаконитост.

Избор се обави 27. јуна у девет сати пре подне и на њему је изабран једногласно Александар Карађорђевић за

кнеза. Други се резултат није могао ни очекивати, јер је то била скупштина Вучићевих присталица. Провизорна влада замоли идући дан после избора генерала Унгерхофера, да емигранте даде опет отпремити из Земуна у унутрашњост. Тек сада увидеше емигранти, како су прецењивали своју снагу и како је очајан положај, у који су сада запали. Њихова заштитница кнегиња Љубица умрла је у Новом Саду на месец дана пре тога (26. маја). Кнез Милош, који је у први мах пружао помоћ за издржавање емиграната, обуставио је тих дана даљу помоћ те се је већина од њих налазила потпуно без средстава. С тога кад је Ливен, враћајући се у Русију, сврнуо 29. јуна у Земун и покушао још једном да наговори емигранте на повратак, нашао је сасвим измењену ситуацију. Велики део од њих послуша сада савет Ливена. Одмах се приступило класификацији емиграната, која је трајала од 30. јуна из јутра до 3. јула после подне. Класификацију су извршили Стојановић и Кнежевић са овим резултатом: 205 емиграната, међу њима сенатори, официри и чиновници, којима је дозвољен повратак, отпремљени су у Србију. Петорици од њих је дозвољено, да пођу на неколико дана у Нови Сад, да уреде своје ствари па ће онда прећи у Београд. Шездесет и једном емигранту није дозвољен повратак. Осталим емигрантима је дозвољен повратак, али се они не хтедоше користити том дозволом.

После обновљеног избора врати се кнез Александар из манастира Раковице у кнежевски Дворац у Београду. Посланици, који су бирали кнеза, разишли су се кућама 30. јуна. Пре њихова разлаза посетио их је кнез, захвалио им се на оданости и позвао их је, да поверење своје према њему и у будуће задрже.

V

У вече 21. јула 1843. вратио се паробродом „Надор“ у Земун сасвим неочекивано барон Ливен. Унгерхоферу је испричао, да је он био пристао на интернацију Вучића и Петронијевића у Крагујевац место у Цариград на своју личну одговорност и после извршеног избора кнеза пошао

је у Петроград, да тамо раније већ послани извештај усмено поткрепи и протумачи. Понео је собом молбу сената, управљену на цара, да се дозволи, да Вучић и Петронијевић остану у Србији. Међутим је на путу за Петроград добио налог, да се одмах врати натраг и да саопшти српској влади, да руски цар остаје код захтева, да се Вучић и Петронијевић удаље из Србије, као што је уговорено с Портом. Ако се то не догоди, Порта неће потврдити кнеза и упашће у Србију с војском од 20.000 људи, да начини реда и да прибави важност налозима Порте и Русије.

Из јутра 22. јула пређе Ливен у Београд. Провизорна влада пошаље Илију Гарашанина у Крагујевац, да наговори Вучића и Петронијевића на одлазак из Србије, али се Гарашанин врати не постигавши успеха. Чланови сената се поделише, мањина је била мишљења, да се треба покорити захтеву руског двора (међу овима се налазио Стојан Симић и сенатор Цукић), а већина је мислила да се не треба покорити (међу овима били су Лазар Тодоровић, Милосав Здравковић Ресавац, Стеван Стевановић Тенка и нарочито прота Матија Ненадовић). 28. јула дође у седницу сената барон Ливен са Вашченком и изјави, да се споразум руског двора с Портом мора испунити, иначе ће Вучић и Петронијевић бити проглашени бунтовницима против Порте те ће се с њима као са такима поступити. Ливен, који је пре био благ и попустљив, сада је био оштар, претио је и заповедао.

Чланови сената увидеше сада озбиљност ситуације те послаше у Крагујевац министра правде Пауна Јанковића и сенатора Јована Вељковића, а Хафис-паша посла свога хазнадара, да склоне Вучића и Петронијевића на попуштање. Изасланици се вратише у Београд 31. јула и јавише да су Вучић и Петронијевић пристали да напусте Србију само моле дозволу, да пре тога скупе 300 старешина из целе кнежевине, да им објасне, зашто је потребно да се они удаље из земље, а старешине ће онда то протумачити народу. Осим тога желе, да се не тражи њихово изгнанство у Цариград него да им се дозволи, да станују у Нишу или Видину.

Ливен усвоји ове услове и 1. августа пошље прекр

Беча у Петроград лајтнанта Милера, који је с њиме дошао у Србију, као курира, да однесе извештај о начињеном споразуму. Скупштина старешина је сазвана у Крагујевац за 6. август, али је одгођена за 9 август. Скупштини су присуствовали Ливен и Вашченко, а од стране Хафис-паше његов хазнадар и београдски алајбег. После скупштине дођоше Вучић и Петронијевић у Београд да одатле пођу друмом у Видин. Драгоцености и ствари своје послаше лађом, а они се кренуше на коњима 19. августа у пет сати из јутра.

Српска провизорна влада је при одласку ових државника у изгнанство одала Вучићу видним начином своје поштовање. Рано у зору дошло је пред његов стан војно одељење од 100 душа са барјаком и са војничком бандом. Велика маса света се искупила. Вучић је на коњу наступио свој пут, праћен потпредседником сената Стојаном Симићем, великим бројем сенатора и многим вишим и нижим чиновницима, међу њима и новосадски сенатор Хаџић. Вучић је с коња поздрављао народ. Топови су почели пуцати кад је Вучић пошао и нису престајали све док није изашао из града. Петронијевић је пошао четврт сата касније него Вучић и то у највећој тишини те се је изван Београда састао са Вучићем па су заједнички наставили пут. Српска влада им је у очи поласка дала 3.000 дуката и исплатила им је једногодишњу министарску плату у напред. Видински везир Хусејин-паша дочекао је Вучића и Петронијевића са помпом и парадом. Послао им је у сусрет једну депутацију те су у њеној пратњи ушли у градску тврђаву.

Пошто је отклоњена ова запрека, потврдио је султан избор кнеза Александра и један татарин донесе 5. септембра око пет сати после подне у Београд султанов берат о потврди кнеза. Одмах је утврђено публикување берата за 14. септембра. Сазвана је за тај дан српска скупштина, позвани су страни конзули па и генерал земунски Унгерхофер као заменик аустријског конзула, јер је дотадањи конзул Атанацковић био опозван, а нови конзул Филиповић још није био приспео.

Публиковање султанова берата обављено је 14. септембра на свечан начин у присуству Хафис-паше у свој-

ству Портиног комесара, земунског генерала Унгерхофера, енглеског и француског конзула, свих виших и нижих чиновника и свих народних посланика. Одмах после прочитаног берата положио је Кнез заклетву пред митрополитом и потписао је прокламацију, да је преузео владу у своје руке, а затим је примао честитке у свом стану. По Унгерхоферову извештају мада је кнезу фалило брижљиво васпитање, потребно за једног владара, ипак је приликом примања ових честитака умео да се понаша на достојанствен и отмен начин.

Сакупљени посланици одржаше 16. септембра Скупштину и на њој су донели једнодушно одлуку, да се истерају из земље све Швабе, т.ј. чиновници, који су били родом из Аустрије. Идућег дана одржала је Скупштина у згради београдске окружне области завршну седницу, на коју дођоше кнез Александар, барон Ливен и руски генерални конзул Вашченко, да се опросте од народа. Ливен је држао говор и позвао посланике да сада, пошто су добили кнеза, кога су желели, одржавају ред и мир, слогу и послушност. Кнез се са своје стране захвалио Скупштини на поверењу те се након тога посланици разиђоше кућама.

КАТАНСКА БУНА 1844. ГОДИНЕ.

I

У четвртак 3. октобра 1844. кренуше се из Руме по-тајно, око 11 сати ноћу, двоја кола, у сваким по два човека швапски одевена, у правцу према Хртковцима. Један сат касније, о поноћи између 3. и 4. октобра, пођоше истим путем у тишини и тајно, 17 по турском начину одевених коњаника. И кола и коњаници опрезно обиђоше Шашинце, Јарак и Хртковце, дођоше до Саве и прођоше мостом преко канала Врања. Овде коњаници стигоше обоја кола и заједнички наставише пут. Код Хртковаца им се придружио тамошњи царински скоротеча Јован Штенгел. Кад је ова дружина приспела до стражаре бр. 9. између Хртковаца и чардака Тополе, изађоше пред њу и препречише јој даљи пут кордонски стражари Михаило Долинац и Станко Петровић. Штенгел упери пиштољ на груди једног од ових стражара и запрети му да се не сме никуд маћи. Други стражар потрча да јави овај догађај стражи у чардаку Тополи, али га Штенгел стиже, дохвати га за руку, и рече: „Буди миран, врати се натраг и не брини се ни за што!“

У то је од Митровице долазила и код чардака Комолове, спрам Хртковца, застала била једна лађа, на њој десетак људи. Тајанствени коњаници дадоше лађи знак и она пође низа Саву. Код стражаре бр. 9 пристаде уз обалу те се у лађу укрцаше једна кола, кочијаш, коњаници и њихови коњи, па друга кола са кочијашем, а Штенгел и оба стражара остадоше на обали. Ову лађу су завереници откупили од митровачког трговца Димитрија Загле и преудесили је за своје сврхе. Спремили су и приковали гвоздене бечуге, за које сад повезаше коње и сместили су у њу 11 сандука, неке са муницијом а друге са униформом.

Лађа настави пут низа Саву и док је она бродила, завереници отворише сандуке са униформама и почеше скидати са себе хаљине и облачити униформу. Кад прођоше Дреновачку Аду, присташе уз српску обалу, довршише облачење и дотеривање, појахаше коње и у рану зору упутише се савском обалом у правцу Шапца.

Напред је јахао вођа завереника. На њему богата, златом урешена униформа, са калпаком штабног официра и белом кићанком за калпаком, са белим панталонама и на њима са обе стране уз ногавице широк златан поруб, за појасом два пара двоцевних пиштоља, а о бедру позлаћена сабља. Остали коњаници су имали уланску униформу са павтама на прсима, за калпацима бела перјаница, панталоне златом опшивене, преко рамена им пребачен бео огртач са црвеном огрлицом, закопчан само код горње копче те је при јахању летио по ваздуху. Сваки коњаник је имао два двоцевна пиштоља, једну карабинку и сабљу, а неки и копља. Један коњаник је носио заставу са ликом Архангела Михаила и натписом: „За слободу, правду и слогу!“

Вођа завереника, Стојан Јовановић Цукић, био је родом из Београда, из угледне породице и прозвао се Цукићем по некадашњем војводи Павлу Цукићу. Једна му је сестра била удата за саветника Петра Лазаревића, који се такође по војводи Цукићу називао Лазаревић-Цукић. Петар Лазаревић се бројао међу Вучићеве присталице и у време бегства кнеза Михаила био је начелник крушевачког округа, а под новим кнезом Александром Карађорђевићем постаде чланом Државног Савета. Набрзо после тога приспео је са школовања из Париза његов шурак Стојан, младић од 23 године, који је б о већ познат као ватрени партизан Обреновића. Незадовољан новом владом Стојан одмах поче да ствара комплоте у користи династије Обреновића. Крајем новембра 1842. откривена је једна Стојанова завера те њега и другове ставише у затвор. Исказом Петра Вулићевића осумњичен је почетком 1843. и Петар Лазаревић ради учешћа у једном политичком комплоту те се затвор и судбена истрага протегне и на њега, Истрага је установила Лазаревићеву невиност, а шурак његов Стојан, чија је кривица била очигледна, умакне у

марту 1834. из затвора и пребегне у Аустрију те се од тада све до јесени 1844. налазио у друштву кнеза Милоша и Михаила. Од њих је добио новчаних средстава да припреми и изведе комплот, који је засновао са другим српским емигрантима у Срему. План је њихов био да оружани упадну у Србију и подигну народ на оружје те да протерају кнеза Карађорђевића и посаде не престо кнеза Михаила.

II

У петак 4. октобра, у пола девет сати пре подне, приспела је чета завереника у Шабац. У парадном маршу улазио је у варош Стојан Јовановић, за њим два трубача па онда коњица, у свему 23 коњаника. У средини њиховој ишла су кола са муницијом. Народ је са поштовањем предусретао катане, али нико није ни слутио каква је то чета. Неки су мислили да је то одред кнежеве гарде, други да је то царска војска, а трећи су је сматрали за енглеско коњаничко друштво, које је долазило једном у Шабац.

Пред зградом начелства на Стојанову команду засташе завереници, те трубом затрубише, а остали припуцаше у ваздух, кличући из свег гласа: „Хура, хура! Живео кнез Михаило!“ У доњем спрату зграде био је окружни суд, а у горњем начелство. Председник суда Марко Лазаревић и начелников помоћник Никола Нинић са још неколицином чиновника похиташе из канцеларије у дворште. На дани знак Стојанов осуше завереници на Лазаревића и Нинића плотун те обојица падоше мртви, а остали чиновници се разбегоше.

Начелник шабачког округа Ђука Стојчевић (брат негдањег Карађорђевог војводе Милоша од Поцерја) не хтеде излазити пред заверенике него са два пандура побегне на таван окружног начелства и почне кроз таванске прозоре пуцати на катане, а ови опет кроз врата и тавански прозор на њега и његове пандуре. Завереници убрзо увидеше да тим путем неће тако брзо доћи главе начелнику него донесоше сламе да запале зграду. На то из гомиле Шапчана, који се окупише пред начелством, иступи Милош Богићевић, брат Томаније, супруге Јеврема Обреновића и стаде молити заверенике да не пале зграду. Стојан се

одазва Милошевој молби и не хтеде палити зграду, али Милошу заповеди да до повратка завереника у Шабац убије начелника Ђуку, иначе ће сам платити главом. Завереници уђоше у канцеларију начелства у горњем спрату, разбише касу и узеше из ње 4000 дуката, а сребрн новац не хтедоше дирати. Уђоше и у канцеларију окружног суда и побацаше акта и папире, затим скидоше горње хаљине са Нинића, избодоше га по телу и лицу и изнесоше на улицу. Пред скупљеним светом одржа Стојан говор, у коме рече, показујући Нинића, да ту лежи мртав лажни бранитељ устава, а данас тако исто леже мртви и сви његов једном шљенци у Београду; ове хуље су снизиле порез од 6 на 5 алира, а они, завереници, обориће порез са 5 на 3 талира. Сакупљени народ поздравиле ове Стојанове речи клицањем: „Хура! Живио кнез Михаило!“

После овога објави Стојан скупљеном свету да од сада није више њихов начелник Ђука Стојчевић него Милош Богићевић, а начелников помоћник је Матија Симић (бивши мајор и шабачки начелник под кнезом Михаилом). По Стојанову налогу варошки добошар пође одмах по граду и у свима улицама уз добош прогласи промену начелника. Од Шапчана се придружише на 30 оружаних људи завереничкој чети те пошто се у Шапцу добро почестише, кренуше се сви заједно око пола три сата после подне према Лозници. И шабачки ребели су појахали коње те је чета отишла у истом парадном катанском маршу, у коме је и дошла.

III

Тек што се завереници удаљише из Шапца да буне друге крајеве, искупи се тако рећи цео Шабац пред начелство. Међу сакупљеним налазио се и епископ Сава. Начелник Ђука на многе позиве и молбе Богићевића сиђе с тавана. Богићевић му изјави да се ни он ни Симић не примају начелничке дужности него сматрају Ђуку и даље за шабачког начелника. На то Ђука предузе звање у своје руке, обавести хитним путем београдску владу као и све потчињене власти о овом догађају и позове народ из целог округа да неодложно дође с оружјем у Шабац, одакле ће

се кренути у борбу против побуњеника. На челу са својим капетанима похита народ са свих страна у Шабац те се 5. октобра у вече налазило око 2000 оружаних људи под командом Букином.

Извештај шабачког начелника стигао је у Београд ноћу између 4. и 5. октобра. Одмах су пробуђени и позвани на седницу сви чланови Државног Савета, те се под председништвом кнежевим до ујутро саветовало шта да се предузме за угушење устанка. Решено је да се саветнику Милосаву Здравковићу Ресавцу повери управа шабачког округа, а начелник Бука да се упути са скупљеном четом у потеру за катанама. Наложено је то исто проти Матији Ненадовићу и његовим ваљевским четама. Ресавац пређе са неколико пратилаца 5. октобра из јутра у Земун, где саопшти генералу Унгерхоферу, шта се је у Шапцу догодило и замол, ида ради веће сигурности и бржег пута може аустријском страном отићи у Шабац. Уједно поднесе молбу српске владе да генерал одреди једног човека који ће Ресавца пратити на путу. Унгерхофер одреди дијурнисту Петра Стојановића те овај допрати Ресавца и његове људе до Кленка и они око пола шест после подне пређоше у Шабац. Ресавац показа у Шапцу своју пуномоћ и преузе управу округа, а начелник Бука се још то вече крене са скупљеном четом у потеру за бунтовницима.

Државни Савет је 5. октобра наставио саветовање о ситуацији и одлучио је, да се главна команда у борби против побуњеника повери бившем саветнику Томи Вучићу Перишићу. У споразуму са кнезом решено је да се Вучићу даде војводска титула и неограничена пуномоћ за угушење устанка. Вучић се с почетка опирао, али на наваљивање кнеза и саветника попусти и енергично се лати повереног му задатка. Одмах изда налог на све капетане по околини, да без одлагања похитају к њему са својим четама. Већ 6. октобра кренуо је Вучић војску те је тог дана ноћио у Палежу, а идући дан се упутио у Ваљево.

Стојан је из Шапца повео своју увећану чету у Лозницу преко Љешнице. У Љешници га је затекла ноћ и ту је конаковао. Међутим се у Лозници прочуло шта се догодило у Шапцу те виђеније присталице Карађорђевића побегну из Лознице, а Обреновићевци дочекају Стојана

и његове другове звоњењем у звона и пуцањем из прангија. Идућу ноћ од 5. на 6. октобар, провели су побуњеници у Лозници веселећи се и бацајући ракетле. Из свих места, кроз која су катане прошле, ступали су људи под њихов барјак, а нарочито им се много њих придружило из Љешнице, Лознице и из Јадра, те кад се у недељу 6. октобра кренуле катане из Лознице према Ваљеву, њихова чета је бројала на 5—600 душа. На путу према Ваљеву заноћише бунтовници у Завлаци, а кад у понедељак 7. октобра наставише пут, дочека их из заседе Илија Чворић, начелник подринског округа. Већ први окршај је био тако јак, да је и застава устаничка пала у руке Чворићевих људи. Стојан се ипак пробије са својом четом, али после овог првог сукоба многи Мачвани напустише Стојаново друштво и вратише се кућама.

Уз Стојана је било још увек неколико стотина људи, који на даљем маршу према Ваљеву наиђу на чете проте Матије Ненадовића. Заметнула се нова борба, у којој падоше јуначки се борећи Стојан и већина његових катана. Њиховом смрћу скрхан је отпор бунтовника. Од оних што остадоше у животу, један део се предао, а други се разбегао на све стране.

IV

Кад је у уторак 8. октобра војвода Вучић приспео с војском у Ваљево, катанска буна била је већ угушена и Вучићу је преостао задатак, да похвата све саучеснике у буни и да их казни. Одмах су разаслата на све стране мања одељења војске да хватају катане, који осташе на животу као и све Мачване, који узеше учешћа у буни или индиректно пружише помоћи бунтовницима. Кажњавање ових учесника у побуни вршио је Вучић на ванредно свиреп начин. Кривцима је додуше судио војни суд, али је пресуде у ствари диктирао сам Вучић. Катане, које дођоше са Стојаном из Аустрије и које падоше живи Вучићу у руке, биле су стрељане и на точак стављене, али нису ни остали учесници у буни боље пролазили.

Из Ваљева је Вучић 11. октобра прешао са својим четама у Лозницу. Још док се у Ваљеву бавио, стрељане

су два катане и један је стављен на точак на шабачком, а други на рудничком друму. У Лозници су 14. октобра стрељана двојица, која се придружише катанама. Један од ових, по имену Раја Катић, био је млад човек, школован, носио је чин капетана и потицао из угледне породице. Надаље су стрељани и бачени на точак ови знаменитији људи: секретар Јован Штитарац, рачуновођа Петар Јовановић, писар Богдан Катић, судбени секретар подринског округа Гавра Бошњаковић, поп Лаза из Брдице и Теша Чотрић из Лознице.

Али права освета настала је тек у Шапцу, камо се Вучић са својим четама упутио из Лознице преко Рибара. У Шабац је приспео изјутра 16. октобра, водећи собом 200 похватаних револуционара, које је дао затворити код Шапца у један обор. Број оптужених ради учешћа у буни износио је на 400. Некима од окривљених судио је суд у Ваљеву, Лозници и Шапцу, а остале је Вучић слао у Београд да им се тамо суди. 22. октобра доведена су у Београд, осморица већ осуђених бунтовника. Од тих је један, родом Београђанин, пред градом стрељан и стављен на точак, а остала седморица су отпремљена сваки у свој завичај, да се над њима тамо изврши смртна пресуда. Кроз београдске улице ношени су 23. октобра точкови, на које ће бити стављена тела стрељаних бунтовника. У вече, 25. октобра, приспела је из Шапца у Београд лађа са отприлике 60 људи, окривљених ради побуне.

Вучић је остао у Шапцу до 1. новембра. Тог дана је извршено последње у низу тамошњих стрељања: стрељан је шурак Јеврема Обреновића, Милош Богићевић, на оном истом месту, на коме је погинуо 4. октобра начелников помоћник Никола Нинић. Идуће јутро кренуо се Вучић са својом војском, која је сада бројала 2000 пешака и 200 коњаника у Београд и тамо је приспео око подне. Један део својих чета смести у пространом дворишту своје куће, а други део у старом кнежевском двору покрај војничке касарне. Вучић је са собом довео у Београд седморицу катана, који су са Стојаном упали били у Шабац и око 50 људи, који се Стојану касније придружили (међу овима се налазио и Матија Симић). Неколико кола је било натоварено хаљинама и оружјем, копљима, сабљама и кара-

бинима убијених и заробљених. Ту су била и кола Стојанових катана и у њима три од сена начињене човечије фигуре обучене у катанску униформу. Ту је била и застава, коју је Чворић отео од устаника. Све ове ствари биле су 3. новембра изложене у Београду на гледање.

Средином новембра отпочела је истрага против учесника у буни, доведених у Београд ради суђења. И овде се драконски судило: већ првих дана су двојица осуђена на смрт, а четворица да трче кроз шибе (12 пута кроз шибе од 300 људи). Око 50 је осуђено на тврђавни затвор, а десеторицу је београдски суд прогласио невинима и пустио у слободу.

V

Српска влада је због катанске буне била јако огорчена на Аустрију, те је почетком новембра 1844. управила аустријском генералном конзулу у Београду једну ноту, у којој је жестоки и увредљивим речима пребацивала, што су аустријске власти дозволиле, да се организује једна оружана чета на њиховом земљишту и да та чета упадне у Србију и изазове немире. Петроварадинска генерална команда спроводећи ту ноту у Беч, правда се, да је катанска завера организована у провинцијалу, где граничарске власти немају права да воде контролу над радом емиграната, а несрећа је за Србију, што се налази толико њених емиграната, који само од промене режима очекују свој спас.

У јануару 1845. била је у Београду судбена расправа против оних српских поданика, који су учествовали у катанској буни па су побегли у Аустрију те су осуђени у одсутности: њих 9 на смрт, неколико на дужу и краћу робију, а остали на вечити прогон из Србије. На интервенцију руског генералног конзула Данилевског, кнез Алеј сандар је у децембру 1845. помиловао и пустио у слободу 60 учесника у катанској буни, осуђених на робију, а у јулу 1846. помиловао је кнез и пустио у слободу 21 осуђеника, тројици је доживотну робију претворио у трогодишњу, а једноме у четворогодишњу тамницу.

И Аустрија је казнила своје поданике који су помагали Стојану и друговима у извођењу њихова комплота.

Одмах 4. октобра 1844. ставила је у митровачки војнички затвор царинара Штенгла и оба стражара из стражарнице бр. 9. У јуну 1845. било је одређено суђење аустријским поданицима трговцу Димитрију Загли, надничару Стевану Трбојевићу, царинару Јовану Штенглу и војницима Михаилу Долинцу, Станку Петровићу, Трифуну Колару, Крсти Барјактаровићу, Николи Живином и Војину Инђићу ради учешћа у катанској буни, а у фебруару 1846. одређена је расправа о горњем предмету код земунског магистрата против браће Цветка и Божидара Рајевића, код петроварадинске регименте против Димитрија Загле, код карловачког магистрата против Јована Стојишића, код новосадског магистрата против Данила Медаковића, код сремске жупаније против румског адвоката Константина Богдановића и против румских бирташа Димитрија и Петра Лакића, затим код бачке жупаније против Константина Марковића. Ток и резултат ових судбених расправа није ми познат.

* * *

Катанска буна је била од почетка свога нереално заснована. Изгледа да је Стојану Јовановићу и друговима лебдио пред очима Вучићев успех из 1839. и 1842. године, али се Вучић налазио у оно доба у сталној вези са народом, имао је на све стране поузданих људи, с којима се из раније припремао и договарао, имао је присталица на високим положајима у војној и грађанској служби, стајао је на челу јаке странке, био је познат и популаран у целој Србији и почињао је акцију посред највеће узрујаности и незадовољства у народу. Катане су упале у земљу потпуно изненада. Мада је по Србији било присталица династије Обреновића и иначе незадовољника са управом у земљи, катане су биле незначајне и непознате личности те нису могле искористити ово незадовољство за своје планове. Нису имале ни времена за то. Функционисање државног апарата било је несравњено брже него заједничко иступање неорганизованих и међу собом непознатих незадовољника. Осим тога није било ни психолошког момента за дизање буне. Револуција успева кад ситуација за њу сазре, а то овде није био случај. Чак и они људи, који

се прикључише револуционарима, нису били готови да живот жртвују. Они су поверовали Стојановим бајкама, да су у Србију дошли и кнез Милош и кнез Михаило, да је Београд у њиховим рукама и да је буна по целој земљи. Они су видели, да катане иду у по дана без сметње и отпора од места до места, па су замишљали да ће се и они моћи тако парадно шетати, али чим осетише борбу и сазнаше право стање, они напустише Стојана и његово друштво и разбегоше се на све стране.

И ако је народ у први мах олако био узео катанску аферу, војвода Вучић се убрзо постарао да сви саучесници као и сви савременици осете и искусе озбиљност и тежину овог догађаја. Вучићева свирепост изазвала је осуду и згражање и код савременика и код потоњих генерација, али је та свирепост имала и једну добру последицу. Она је нагнала народу страх у кости, те је Србија, у којој су дотле завере и комплоти били свакидашња појава, после катанске буне за више од десет година била поштеђена од сличних трзавица.

САДРЖАЈ

Предговор	3
Пад Делиграда 23. августа 1809... ..	5
Борба Срба и Турака 1810. године	13
Ратовање Срба и Турака 1811. године	30
Србија у време букурешког мира 16. маја 1812. ...	38
Катастрофа Србије 1813. године	43
Интернација Карађорђа и његових војвода у Штајерској од јануара до септембра 1814.	53
Борба Кнеза Михаила и Томе Вучића Перишића ...	67
Први избор Александра Карађорђевића за кнеза Србије (14. септ. 1842.).	83
Други избор Александра Карађорђевића за кнеза Србије (27. јуна 1843.).	94
Катанска буна 1844. године	109

Жид Шарл, <i>Потрошачке задруге, превео с француског</i> Д-р Михаило Илић	30.—
Жам Жорес: <i>Интернационализам и Патриотизам.</i> Превео М. Н. Ђерић	20.—
Живановић Жив.: <i>Политичка Историја Србије</i>	
Књига I. обухвата време и догађаје од 1858—1878, т. ј. од Свето-Андрејске Скупштине, до прогласа независности Србије.	
Књига II. обухвата време и догађаје од 1878—1889. т. ј. од прогласа независности Србије, до абдикације краља Милана.	
Књига III. обухвата време и догађаје од 1889—1897. т. ј. владавину Краљевског Намесништва и прве четири године владавине Краља Александра.	
IV. обухвата време и догађаје од 1897—1903. (29. маја т. ј. другу половину владавине Краља Александра, до угашења династије Обреновића.	
Све четири књиге у тврдом повезу	500.—
Све четири књиге броширане	400.—
<i>Извештај Инспекције Рада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца о њеном пословању у г. 1920.</i>	30.—
Јанковић Велизар: <i>Уговор о миру и наша оштета</i>	4.—
Јиричек Кон.: <i>Историја Српског Народа</i> књ. I—IV. броширано	300.—
повезано	340.—
У платненом повезу	400.—
Јовановић Др. Драгослав: <i>Доношење закона</i>	25.—
Јовановић Др. Драгослав: <i>Појам Закона — Докторска теза</i>	15.—
Јовановић Љ.: <i>Побуна у Топлици и Јабланици</i>	6.—
Јовановић Мих.: <i>Својина, њен правни и социјални значај</i>	5.—
Јовановић С.: <i>Уставно Право Краљевине С. Х. С.</i>	100.—
у платненом повезу	120.—
исто у полу-кожи	160.—
Јовановић Слободан: <i>Вођи француске револуције</i>	40.—
Јовановић Слободан: <i>Друга Влада Милоша и Михаила</i>	40.—
Јовановић Слободан: <i>Влада Милоша Обреновића 1868-78</i>	
I књига	100.—
Јовановић Слободан: <i>О Држави, основи једне правне теорије</i>	100.—
Јовановић Слободан: <i>Светозар Марковић</i>	20.—
Јовановић Васа: <i>О Бирачком праву</i>	3.—
Кадлец Др. К.: <i>Првобитно словенско право пре X. века</i> превео и допунио проф. Др. Ф. Тарановски	30.—
Казимировић Др. Радован — <i>Црквено-правне расправе</i>	15.—
Карајовановић Ђ.: <i>Менично Право</i>	12.—
Карајовановић Ђ.: <i>Накнада ратне штете</i>	4.—
Касановић Јосиф: <i>Министарска Одговорност</i>	25.—
Кистајковски А.: <i>Испитивање о смртној казни</i>	25.—
Клицин Мита: <i>Кратка Историја Срп. Елзаса</i>	6.—
Косић Мирко Др. М.: <i>Основи Економске Политике.</i> Књ. I. 1. Увод. 2. Развој доктрина. 3. Аграрна Политика.	100.—
Кумануди К.: <i>Административно право</i>	50.—
Лапчевић Драг.: <i>Историја Социјализма Социјализма у Србији</i>	15.—

Лапчевић Драгиша: <i>О нашим муслиманима. Социолошке и етнографске белешке</i>	8.—
Марковић Богд.: <i>Капацитет Плаћања Бугарске</i>	4.—
Марковић Божа: <i>О доказима у Кривичном Поступку</i>	50.—
Марковић Божа: <i>Расправе из Кривичног Поступка</i>	20.—
Марковић Лаза: <i>Породично Право</i>	40.—
Марковић Др. Лаза: <i>Политика од Устава до Владе Федералистичког Блока, од 28-6 до 27-7 1924 и Влада г. Љубе Давидовића од 28-7 до 5-11 1924.</i>	30.—
Марковић Др. Чед.: <i>Општи део Тражбеног права. Одговарајући текстови франц., немач. и швајцарског Грађанс. Законика. Са поговором г. Жив. М. Перића, проф. Уни.</i>	40.—
Марковић Чеда: <i>Правне свести</i>	10.—
Марковић Др М. С. С. <i>Теорија релативитета. Популарно научна скица</i>	15.—
Маркс: <i>Капитал</i>	30.—
Мартиновић Љ. М.: <i>Срби у рату са Царем Фердинандом</i>	6.—
Матић К. Светислав: <i>Нови путеви и циљеви. Прилози за биолошко-органску политику и уређење нове народне државе</i>	15.—
Мацан Др. Јосип: <i>Инвалидско питање</i>	10.—
Миловановић Г.: <i>О слободној штампи у опште</i>	20.—
Миловановић Јов.: <i>Менично право</i>	10.—
Митковић Др. Риста: <i>Проблеми и људи Скице из политичког живота</i>	25.—
Митровић Чед.: <i>Црквено право</i>	20.—
Митровић Др. Чеда: <i>О браку и узроцима његове кризе</i>	3.—
Митровић Чед.: <i>Сулојжништво</i>	3.—
Моа Марсел: <i>Основни појмови међународног јавног права. С француског превео Др. Михаило Илић</i>	80.—
<i>Наше социјалисте и слободна штампа, од једног новинара.</i>	1.—
Недељковић Др. М.: <i>Историја Српских Државних Дугова</i>	25.—
Недељковић Др. М.: <i>Наука о финансијама</i>	30.—
Недељковић Др.: <i>Наш валутни проблем</i>	2.—
Недељковић Др. М.: <i>Кратак извод из Политичке Економије</i>	10.—
Недељковић Др. М.: <i>Увод у политичку економију</i>	12.—
Недељковић Др М.: <i>О држави, економско-финансијска студија (теорија чињеница Производње — теорија пореза</i>	5.—
Несторовић Ђ.: <i>Правне расправе и чланци</i>	20.—
Никетић Гојко: <i>Правна библиографија</i>	20.—
Никетић Гојко: <i>Одлуке Опште Седнице Касационог Суда I.—X</i>	300.—
Нинчић М.: <i>Историја аграрно-правних односа српских тежача под Турцима</i>	10.—
Нинчић М.: <i>Наше валутно питање</i>	5.—
Нинчић Н.: <i>Спољна Политика Краљевине С. Х. С. у год 1922—1924.</i>	20.—
Орси Пиетро: <i>Ослобођење и уједињење Италије. Историја последњих 150 година. С италијанског превео Ђорђе Јеленић</i>	20.—
Павловић Гојко: <i>Бугарска и Источна Румелија</i>	10.—